

PLANLAMA

Editörler - Editors

Tuba İNAL ÇEKİÇ

YTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Tayfun KAHRAMAN

MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Yardımcı Editörler - Co-Editors

Süleyman BALYEMEZ

İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Ahmet Kıvanç KUTLUCA

Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Yayın Kurulu - Editorial Board

Gürkan AKGÜN

Beylikdüzü Belediyesi / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Akif Burak ATLAR

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Duygu CİHANGER

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi

Çare Olgun ÇALIŞKAN

MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Kumru ÇILGIN

MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Aysun KOCA

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Murat ÖLMEZ

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Ümit ÖZCAN

Serbest Şehir Plancısı / TMMOB Şehir Plancıları Odası

Ece Özden PAK

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Emre SEVİM

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı / TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi

Özlem ŞENYOL

Bornova Belediyesi / TMMOB Şehir Plancıları Odası

Hakem Kurulu - Reviewers

Mehmet Rifat AKBULUT
Müslüm AKINCI
Murat BALAMİR
Erbatur ÇAVUŞOĞLU
Tayfun ÇINAR
Erol DEMİR
İclal DİNÇER
Bülent DURU
Güliden ERKUT
Melih ERSOY

Yiğit EVREN
Haluk GERÇEK
Ferhan GEZİCİ KORTEN
Cengiz GİRİTLİOLU
Sezai GÖKSU
A. Emel GÖKSU
Zekai GÖRGÜLÜ
Nuran Zeren GÜLERSOY
Behzat GÜRKAN
Tolga İSLAM

Ruşen KELEŞ
Hüseyin Çağatay KESKİNOK
Biray KOLLUĞLU
Turgay Kerem KORAMAZ
Seda KUNDAK
Hürriyet ÖGDÜL
Ayşe Nur ÖKTEN
Semahat ÖZDEMİR
Pelin Pınar ÖZDEN
Cenk Yaşar ŞAHİN

Savaş Zafer ŞAHİN
Betül ŞENGEZER
Nilgün Görür TAMER
Sırma TURGUT
Ali TÜREL
Handan TÜRKÖĞLÜ
Asuman TÜRKÜN
Tolga ÜNLÜ
Murat Cemal YALÇINTAN
Sibel YARDIMCI

ISSN 1300-7319

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Yayın Organıdır

Oda birimlerine ve üyelere ücretsiz gönderilir

Yılda Üç Defa Yayınlanır (Mart, Temmuz, Kasım)

PLANLAMA Ulrich's ve Avery Index veri tabanlarında dizinlenmektedir.

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Orhan SARIALTUN

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

İletişim: planlama@planlamadergisi.org

Adres: Cihannüma Mah. Akdoğan Sok. Başar Apt. No:30 D:6-7 Beşiktaş/İSTANBUL

Tel: 0212 275 43 67

Faks: 0212 272 91 19

E-posta: planlama@planlamadergisi.org

İnternet adresi:

www.planlamadergisi.org

www.journalofplanning.org

www.jplanning.org

KARE YAYINCILIK

Basım tarihi: Eylül 2015

Yayın türü: Süreli yayın

Baskı adedi: 4000

Matbaa: Aydan Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş

Alinteri Bulvarı, 3364 Sokak No: 4, Ostim, Ankara

Planlama Dergisi TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organıdır. Planlama Dergisi planlama, tasarım, kent sosyolojisi ve kentsel ve bölgesel çalışma alanından orijinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma ve görüşleri yayınlamak üzere kurulmuştur. Oda üyelerine ücretsiz dağıtılan dergi; şehir ve bölge planlama alanındaki uygulama örneklerinin yanı sıra politika uygulamalarını, uygulama araçlarını ve sosyolojik çalışmaları meslektaşlarına ve okurlara ulaştırma çabasında olup yılda üç kez yayınlanmaktadır. Planlama Dergisi, 2013 yılı itibarıyla TÜBİTAK tarafından ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı listelerinde "Ulusal Hakemli Dergi" statüsüne alınmış olup Ulrich's ve Avery veritabanlarında dizinlenmektedir.

Dergide Türkçe ve İngilizce dillerinde makalelere yer verilmektedir. Araştırma makaleleri için yazı uzunluğu dipnotlar ve kaynakça dahil 9000, görüş ve araştırma özetleri için 2500 kelimedir. Tüm yazılar önce editör ve yardımcıları tarafından ön değerlendirmeye alınır ve incelenmeleri için danışma kurulu üyelerine gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirme ve düzeltmeye başvurulur, gereken koşullarda yazarlardan yazıları hakkındaki soruları yanıtlaması ve eksikleri tamamlaması istenebilir. Dergide yayınlanmasına karar verilen yazılar yayına hazırlık sürecine alınır, bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilir, yayın öncesi şekline getirilerek yazarların kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergiye yazı teslimi çalışmanın daha önce yayımlanmadığı ve Planlama Dergisi'nde yayımlanmasının editör ekibi tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar); çalışmanın yayımlanmasının kabulü itibarıyla yazıya ait her hakkı TMMOB Şehir Plancıları Odası'na devretmekte; izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayımlamayacaklarını kabul etmektedir(ler)*. Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuş ise toplantı adı, tarihi ve düzenlendiği şehir dipnotta belirtilmelidir. Lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda tezin ismi ve hazırlandığı kurum yazının başında dipnot ile belirtilmelidir.

*Telif hakkı devir işlemleri, makaleniz yayın kurulu ve hakemlerce onaylandıktan sonra, makaleniz yayına hazırlanma aşamasında yarıncı tarafından e-posta ile gerçekleştirilecektir.

KATEGORİLER

Araştırma Makaleleri: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda yeterli bilimsel inceleme, gözlem ve araştırmalara dayanarak bir sonuca ulaşan orijinal ve özgün çalışmalardır. Türkçe yazılmış makaleler Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile giriş, materyal, metot, bulgular, tartışma, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmalı; metin, tablo, şekil vd. dahil 9000 kelimeyi aşmamalıdır. İngilizce makaleler ise İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar sözcükler ile Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimelere sahip olmalı; Türkçe makale yazım kurallarında belirtilen bölümlerden oluşmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetlerin her biri 200-400kelimeden oluşmalıdır.

Derleme Yazılar: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda güncel ve önemli bir konunun ve/veya yazarın kendi görüş ve araştırmalarından elde ettiği sonuçların değerlendirildiği özgün yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı, bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Yukarıda belirtilenlerin yanı sıra Planlama Dergisi'nde görüş yazısı ve kitap inceleme kategorileri dışındaki **(çeviri, yarışma sunumları, araştırma özetleri, oda görüşü ve değerlendirmeler** başlıklarında yer alan) yazılar yayın kurulu ve editör süzgecinden geçtikten sonra yayımlanır.

Makale Başvurusu: Planlama Dergisi'ne makale başvuruları çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Planlama Dergisi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org/www.journalofplanning.org/www.jplanning.org) "çevrimiçi makale gönder" ya da "journalagent" sekmesini kullanarak makale başvurusu yapılır.

MAKALE HAZIRLAMA DETAYLARI

Yazıların Hazırlanması: Yazılar (A4) kağıda, 11 punto büyüklükte "Arial" yazı karakterinde iki satır aralıklı olarak hazırlanmalıdır. Sayfanın her bir yüzünde üçer cm boşluk bırakılmalı ve tüm sayfalar numaralandırılmalıdır.

Ana Metin Dökümanı: Sayfalara göre sıralama, tam metin, kaynakçave var ise teşekkür sayfası şeklinde yapılmalıdır. Makaleye ilişkin isim, yazar adı özet ve anahtar kelimeler çevrimiçi makale gönderme sisteminde istenilecek olup ayrı bir döküman olarak sisteme yüklenememektedir.

Başvuru mektubu: Başvuru mektubunun ayrı bir döküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir

olup; yazının tüm yazarlar tarafından okunduğu, onaylandığı ve orijinal bir çalışma ürünü olduğu ifade edilmelidir. Bunlara ek olarak; yazının başlığı, yazarların adı, soyadı ve unvanları, çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri, eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları yer almalıdır. Bu sayfaya ayrıca “yazışmadan sorumlu” yazarın isim, açık adres, telefon, faks, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir.

Tablo, şekil, grafik ve fotoğraflar: Tüm tablo, şekil ve grafikler ayrı metin dosyalarında ve her birinin altına numaraları ve açıklayıcı bilgiler yazılmış olarak gönderilmelidir. Şekillerin ana metin içerisindeki yerleri metin içinde ayrı bir paragraf açılarak yazı ile (örneğin “Şekil 1 burada yer alacaktır” ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir.

Gönderilen yazılarda kaynakça gösteriminde uluslararası geçerliliği olan “APA 6.0 Yazım Kuralları ve Kaynak Gösterim Biçimi” kullanılacaktır;

KİTAP REFERANSLARI

Tek yazarlı kitap:

Abisel, N. (2006). Sessiz Sinema. Ankara: Deki.

Zizek, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Çok yazarlı kitap:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.

Editörlü kitap:

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Editörlü kitapta bölüm:

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Birden çok baskısı olan kitap:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4. Baskı). New York: Longman.

Sadece elektronik basılı kitap:

O’Keefe, E. (n.d.). Egoism & the costs in Western values. Erişim: <http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?item=135>

Kitabın elektronik versiyonu:

Freud, S. (1953). The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream.

J. Strachey (Ed. & Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 4, pp. 96-121). <http://books.google.com/books> (Özgün eser 1900 tarihli)

Shotton, M. A. (1989). Computer addiction: A study of computer dependency [DX Reader version]. Retrieved from <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Schiraldi, G. R. (2001). The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]. doi: 10.1036/00713937

Elektronik adresten yararlanılan kaynaktaki kaynağın erişilebileceği URL verilir:

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avatar-in-sozde-solculugu-uzerine>

Elektronik makaleler varsa digital object identifier (DOI) numarası belirtilmelidir.

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

Çok ciltli çalışmalar:

Pflanze, O. (1963-1990). Bismarck and the Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Metin içinde: (Pflanze, 1963-1990)

Çok ciltli çalışmalarda tek cilt kullanımı:

Pflanze, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck and the Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Daha önceki bir baskının yeni basımı:

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin içinde: (Smith, 1776/1976)

Kitaptan çevrilmiş bölüm:

Weber, M. (1958). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

Metin içinde: (Weber, 1904-1905/1958)

MAKALE REFERANSLARI

Rapor ve teknik makaleler:

Gencil Bek, M. (1998). Medscape Turkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BAYAUUM.

Dergiden tek yazarlı makale:

Aktay, Y. (1999). Aklın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. Toplum ve Bilim, 82, 114-140.

Dergiden çok yazarlı makale:

Binark, F. M.,Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağırılması ve Yıldı Örneği. Kültür ve İletişim, 1 (2), 197-214.

Elektronik dergiden makale:

Conway, P. (2003). Truthandreconciliation: Theroad not taken in Nambia. Online Journal of PeaceandConflictResolution, 5 (1) (varsa doi numarası, yoksa URL verilir. URL örneği: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm)

Kaynağa ait sayfanın adresi (URL) ya da varsa sadece doi numarası yeterlidir.

Yazarı belli olmayan editör yazısı:

Editorial: "What is a disaster" andwhydoesthisquestionmatter? [Editorial•]. (2006). Journal of ContingenciesandCrisis Management, 14, 1-2.

Elektronik gazete makaleleri:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek.

www.hurriyet.com.tr

DİĞER REFERANSLAR

Yazarı belli olmayan gazete ve dergi yazıları için:

The United StatesandtheAmericas: OneHistory in TwoHalves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strongafterchockscontinue in California. (2003, 26 Aralık). New York Times [Ulusal Baskı.]. s.23.

Metin İçinde:(United StatesandtheAmericas, 2003) (Strongaftershock, 2003)

Yazarı belli olan gazete ve dergi yazıları için:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Popepleadsforendtoterrorismandwar. New York Times, s.21.

Tanıtım yazıları:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in yourgenes. [Review of thebook Nature vianurture: Genes, experience, andwhatmakes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Basılmamış tezler, posterler, bildiriler:

YÖK'den indirilmiş ise URL adresi de künye bilgileri sonuna verilir.

Sarı, E. (2008). Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ansiklopediler:

Balkans: History. (1987). EncyclopaediaBritannica içinde (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: EncyclopaediaBritannica.

Metin İçinde:(Balkans: History, 1987)

Sözlükler:

Gerrymander. (2003). Merriam-Webster'scollegiatedictionary (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

Metin İçinde:(Gerrymander, 2003)

Görüşme:

Arroyo, GloriaMacapagal. (2003). A time forPrayer. Michael Schuman ile söyleşi. Time. 28 Temmuz 2003. Erişim Tarihi 13 Ocak 2004,

DEĞERLENDİRME VE BASIM SÜRECİ

Ön Değerlendirme: Dergi ön değerlendirmeyi tüm makale kategorileri için uygulamaktadır. Tüm makaleler dergi editör ekibi tarafından incelenir ve uygun bulunan makaleler ön değerlendirme amacıyla yayın kuruluna iletilir. Tüm makaleler editörlerce dergi yazım kuralları ve bilimsel içerik açısından değerlendirilir. Gerekli görüldüğünde yazıda istenen değişiklikler yazara editörlerce yazılı olarak bildirilir.

"Araştırma Makaleleri", ön değerlendirme sonucunda uygun bulunursa, yayın kurulu tarafından ilgili hakemlere gönderilerek "değerlendirme" süreci başlar.

Yazının Sorumluluğu: Yazarlar basılmış halde olan makalelerinde bulunan bilgilerin tüm sorumluluğunu üstlenirler. Dergi bu makalelerin sorumluluğunu üstlenmez.

Basım Hakkı: Dergide Basılmış bir Makalenin tamamı veya bir kısmı, makaleye ait resimler veya tablolar Planlama Dergisi editörü ve Planlama Dergisi yayın Kurulu, bilgisi ve yazılı izni olmadan başka bir dergide basılamaz.

Gerekli Bilgiler: Dergi editörü ya da yayın kurulu ön değerlendirme sürecinde gerek duyduklarında makalenin dayandığı verileri incelemek için yazardan isteyebilirler. Bu nedenle yazara kolay ulaşımı sağlayacak adres ve diğer iletişim araçlarının başlık sayfasında yer alması önemlidir.

The Journal of Planning is an official publication of UCTEA, Chamber of Urban Planners. It is an anonymously peer-reviewed e-journal including original articles, research briefs, book reviews and viewpoints on planning, design, urban sociology and urban and regional studies. The journal has been published three times annually distributed free to the members attempting to reach colleagues and readers through implementation case studies and tools in urban and regional planning field as well as politics and sociology. Planning is indexed in Ulrich's and Avery data bases and to be recognized as national refereed journal in the Social Science Data Base of ULAKBIM by TUBITAK.

Manuscripts could be submitted in English or in Turkish. Preferred length for manuscripts (including notes and references) is 9000 words for articles, and 2500 words for viewpoints or research briefs. All submissions are first initially reviewed by the editors, then sent to reviewers. Evaluation process is carried anonymously. If necessary, further information might be requested from the authors. The manuscripts accepted to be published, are passed through the detailed control for the accuracy and then submitted for approval of the author before publication.

Submission of a manuscript implies: that the work has not been published before and that its publication in The Journal of Planning is approved by all editors. The author(s) transfer(s) the copyright to UCTEA (Chamber of Urban Planners) after the acceptance, and the author(s) guarantee(s) that the manuscript will not be published elsewhere in any other language without the consent of the Chamber*. If the manuscript has been presented at a meeting, this should be stated together with the meeting name, date and the place of the meeting. If the manuscript has been generated as a part of a postgraduate thesis, this should be stated together with the thesis name and institution.

*Copyright transfer process will be fulfilled via e-mail -send by publisher- during the publication preparations, after your article approved.

CATEGORIES

Research Articles: These are the manuscripts that have an original and genuine conclusion based on a sufficient scientific study, observation and research. Articles in Turkish must have title, summary and keywords in both Turkish and English in addition to Turkish introduction, material and method, findings, disputes, conclusion and references. There is a 9000 words limit for the research articles including the text, tables and figures. Articles in English must have title, summary and keywords in English and both in Turkish also has to be written according to the manuscript preparation guide for the Turkish articles. The limit for the abstracts in all languages is between 200 to 400 words.

Collation Articles: These are the manuscripts written about the topics listed above that also reflect and evaluate the opinion and research results of the author over an important contemporary issue. The manuscript's title and summary parts shall be in the same format as Research Articles and shall continue with introduction, main text and references. The article must not be more than 2500 words.

In addition, the manuscripts apart from viewpoint articles, book reviews and others (**translations, presentation of competitions, research reviews, review of chamber and assessment**) are accepted to be published in The Journal of Planning after they are approved by editor and Editorial Board.

Application: Applications are only accepted online. Please see the link: www.planlamadergisi.org or www.journalofplanning.org or www.jplanning.org and proceed application through "Online Manuscript Submission" or "Journal Agent" tab.

ARTICLE PREPARATION DETAILS

Article Preparation: Articles should have double-line spacing, leaving margin (3 cm) on both sides. The font size (11 points) and style (Arial) of the main text should be uniformly taken into account. All pages of the main text should be numbered consecutively.

Main Text Document: Ordering should be like; main text, references and thank-you note if available. Article title, abstract, keywords and author name(s) will be requested in online manuscript application system and can not be uploaded as a separate document.

Application Letter: **Application letter should be uploaded as a separate document.** It must contain a brief statement that the article has been read and approved by all authors, that

it has not been submitted to, or is not under consideration for publication in another journal. In addition, article title, authors's name, surname and titles, institutions and places, if available supporting institution and fund name. Besides, it should be written that; name, address, telephone number, mobile phone number and e-mail address of the corresponding author.

Figures, illustrations, tables and photos: All figures and tables should be numbered in the order of appearance in the text. The desired position of figures and tables should be indicated in the text. Legends should be included in the relevant part of the main text.

The articles' reference must be written according to the international APA 6.0 Formatting and Style Guide:

BOOK REFERENCES

Single Author Book:

Zizek, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Multi-Author Book:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.

Edited Book:

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Edited Book Chapter:

Kejanlioğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Edition other than the First:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4. Baskı). New York: Longman.

Only Electronically Printed Book / e-Book as Main Reference:

O'Keefe, E. (n.d.). Egoism & the costs in Western values. date
<http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?item=1135>

Electronic Version of the Book / e-Book Version of Main Reference:

Freud, S. (1953). The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream.

J. Strachey (Ed. & Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 4, pp. 96-121).

<http://books.google.com/books> (Original edition is dated 1900)

Shotton, M. A. (1989). Computer addiction: A study of computer dependency [DX Reader version]. Retrieved from
<http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Schiraldi, G. R. (2001). The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]. doi: 10.1036/00713937

Web Links as Online References:

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avater-in-sozde-solculugu-uzerine>

Article From an Online Periodical with DOI Assigned

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

e-Newspaper Articles/Columns:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek.

www.hurriyet.com.tr

Multivolume Work:

Pfanz, O. (1963-1990). Bismarck and the Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Single volume in a Multivolume Work:

Pfanz, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck and the Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Earlier Version of Former Edition:

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin içindeyse: (Smith, 1776/1976)

Translation:

Weber, M. (1958). The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

If in text: (Weber, 1904-1905/1958)

ARTICLE REFERENCES

Reports and Technical Articles:

Gencil Bek, M. (1998). Medscape Turkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BAYAU.

Single Author Article from a Journal:

Aktay, Y. (1999). Aklın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. Toplum ve Bilim, 82, 114-140.

Multi Author Article from a Journal:

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağırılması ve Yıldı Örneği. Kültür ve İletişim, 1 (2), 197-214.

e-Journal Articles:

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in Nambia. Online Journal of Peace and Conflict Resolution, 5 (1) (If it has doi its number if it doesn't have a doi then URL shall be given. URL sample: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm)

Article of an Unknown Editor:

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial*]. (2006). Journal of Contingencies and Crisis Management, 14, 1-2.

OTHER REFERENCES

Unknown Editor Articles of Newspaper and/or Journal:

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strong after shocks continue in California. (2003, 26 December). New York Times [National Edition]. s.23.

If in text: (United States and the Americas, 2003) (Strong after shock, 2003)

Newspaper and/or Journal Articles:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. New York Times, s.21.

White Papers:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Unpublished thesis, posters and articles:

If it's downloaded from YÖK page, URL address and information shall be given at the end.

Sarı, E. (2008). Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

An Encyclopedia Entry:

Balkans: History. (1987). Encyclopaedia Britannica (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

If in text: (Balkans: History, 1987)

Dictionary:

Gerrymander. (2003). Merriam-Webster's collegiate dictionary (11. Edition). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

If in text: (Gerrymander, 2003)

Interviews:

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). A time for Prayer. Michael Schuman ile söyleşi. Time. 28 Temmuz 2003. [Accessed: 13 Ocak 2004]

EVALUATION AND PUBLISHING PROCESS

Pre-evaluation: Pre-evaluation is mandatory for all manuscripts. All manuscripts are reviewed by the editor and appropriate manuscripts are sent to the editorial board and reviewed in terms of scientific concept. All manuscripts are subject to editing and, if necessary, authors are asked for responses to outstanding questions or for addition of any missing information.

"Research Articles" that are found appropriate are sent to the referees for reviewing by the editorial board.

Liability of the Article: The author has the complete liability of the content of the printed manuscript. The Journal of Planning has no responsibility over the information given within the text.

Right to Publish: Without the written permission of the editor and the editorial board of The Journal of Planning, manuscripts can not be fully or partly published in any other journal.

Further Information: The editors or the editorial board have the right to ask to make further research on the fact that the manuscript is based on. Therefore, communication information (address and other) of the author must be given in the title page.

PLANLAMA

İçindekiler/Content

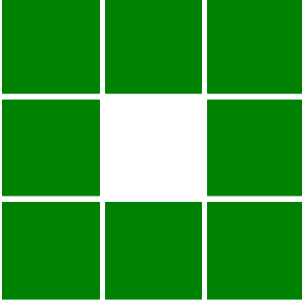
Editörden	xi
-----------------	----

DERLEME / REVIEW

Dünya Bankası Perspektifinden Sosyal Sermaye ile Kalkınma Yaklaşımları <i>Social Capital and Development Approaches From the Point of View of the World Bank</i> Baysal Balcı S.....	1
--	---

ARAŞTIRMALAR / ARTICLES

İzmir'de Sürdürülebilir Kentsel Planlama İçin Expo Alanının Sunduğu Riskler ve Fırsatlar <i>Risks and Opportunities of the Expo Area for Sustainable Urban Planning in Izmir</i> Egercioğlu Y, Ercoşkun Ö	8
İstanbul'da Afet Yönetimi ve Acil Ulaşım Yollarının Değerlendirmesi <i>Assessment on Disaster Management and Emergency Transportation Routes in Istanbul</i> Aysan Buldurur M, Kurucu H	21
Türkiye'de Geleneksel Yerleşim Örüntülerinin Özgün Karakter ve Kültürel Mirasını Koruma Anlayışına Ontolojik Bir Yaklaşım <i>An Ontological Approach to the Conservation Conception of the Authentic Character and Cultural Heritage of Traditional Settlement Patterns in Turkey</i> Koca F	32
Atatürk Orman Çiftliği'nin ve Ankara'nın Değişimi Dönüşümü <i>Fluctuating Transformations in the Atatürk Forest Farm and Ankara</i> Kimyon D, Serter G	44
İstanbul'da Yeni Kentsel Devingenliğin İktidar Gramerini Açıklayıcı Bir Olgu Olarak "Bir Sonraki Proje Endişesi" <i>"Next Project Anxiety" as the Defining Feature of the Grammar of Power of New Urban Mobility in Istanbul</i> Ekinci K, Görgülü Z	64

Planlama Dergisi hakemli bir dergi olarak yayın hayatının üçüncü yılına girdi. Dergimiz bu sürede aldığı yol ve akademik indekslerde yer almaya başlaması ile önemli bir aşama kaydetti. Son olarak bu yılın Haziran ayında gerçekleştirilen Planlama Dergisi Kapak Tasarımı Yarışması sonucunda, dergimizi yeni kapağı ve iç düzenlemeleriyle sizlere sunmanın heyecanı içerisindeyiz. Yarışmamızın birincisi olan kapak tasarımının sahibi Fatih Mehmet İPEK'i bir kez daha tebrik ederiz.

Planlama alanında ve ilgili tüm disiplinler arası alanlarda okuyucu ve yazara ulaşmayı başaran Planlama Dergisi'nin 2015 yılı ilk sayısında derleme ve hakem sürecinden geçen araştırma makaleleri ile sizlere meslek alanında özgün çalışmalar sunulmaya devam edilmektedir. Bu doğrultuda; İzmir EXPO alanındaki riskler ve kentsel sürdürülebilirlik çerçevesinde ele alan araştırmanın yanı sıra İstanbul'da afet yönetimi ve acil ulaşım yollarının tartışıldığı bir değerlendirmeye yer verildi. Ardından Türkiye'de geleneksel yerleşimlerin özgünlüğünün korumasına yönelik ontolojik bir yaklaşım ile birlikte; Atatürk Orman Çiftliği'nin ve Ankara'nın değişiminin gözlemlendiği bir başka araştırma yer aldı. Diğer bir çalışmada İstanbul'da iktidarın gramerini okumak üzere "Yeni Proje Endişesi"ne değinilirken, son olarak sosyal sermaye ve kalkınma yaklaşımlarını Dünya Bankası perspektifinden tartışan bir derlemeye yer verildi.

Bu sayıda katkısı bulunan tüm yazarlara ve yazıları değerlendirerek emek veren hakemlerimize teşekkür ederiz. Her sayımızın önsözünde hatırlattığımız gibi; kentsel ve bölgesel çalışma alanlarından orijinal makalelerinizi, araştırma özetlerinizi, kitap incelemeleri ile meslek alanına ilişkin güncel tartışma ve görüşlerinizi meslektaşlarımızın yanı sıra tüm okurlarımıza ulaştırma üzere yayın kurulumuza iletmenizi bekliyoruz.

Yayın Kurulu

DERLEME / REVIEW

Dünya Bankası Perspektifinden Sosyal Sermaye ile Kalkınma Yaklaşımları

Social Capital and Development Approaches From the Point of View of the World Bank

Sevgi Baysal Balcı

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Bina Araştırma ve Planlama Programı, İstanbul

ÖZ

Bu çalışmada sosyal sermaye kavramının Dünya Bankası'nda yer alan kalkınma tartışmalarının nasıl içine girdiği ve Dünya Bankası'nın sosyal sermaye kavramını geliştirerek yeni kalkınma yaklaşımlarına nasıl dahil edildiği incelenmiştir. Sosyal sermaye kavramı öncelikle Bourdieu ve Coleman ile gündeme gelmiş olmasına rağmen; Putnam ile son derece popülerleşmiştir. Dünya Bankası; oluşturduğu kalkınma planlarının başarısızlıkları ya da hatalarını incelerken, banka içindeki çeşitli çalışma grupları sosyal sermaye kavramını sürece dahil etmiş ve bu konuda yeni yaklaşımlar ortaya koymaya başlamıştır. Bu yaklaşımların en önemlilerinden biri; Banka'nın stratejilerine çok ciddi eleştiriler de getiren Woolcock' un yapmış olduğu çalışmalardır. Woolcock; öncelikle Dünya Bankası'nın neden başarısız olduğunu incelemiş, sosyal sermaye bakışı ile bu kalkınma planlarını analiz etmiş ve yeni bir teorik çerçeve oluşturmuştur. Woolcock'un geliştirdiği yaklaşımın Türkiye'nin kalkınma perspektifine ipuçları üretmek üzere derlenmesi yazının konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar sözcükler: Dünya Bankası; kalkınma; sosyal sermaye.

ABSTRACT

This paper investigates how the term social capital is involved in the World Bank's discussions of development, as well as how the World Bank has developed the term and integrated it into new development approaches. Though social capital was initially discussed by Bourdieu and Coleman, the concept became widely known after the studies of Putnam. While discussing and analyzing errors and failures of development projects, some research groups within the World Bank incorporated the concept of social capital into the process, and began to create new approaches toward development. One of the most important approaches belongs to Woolcock, who is very critical of the World Bank's development policies. First, Woolcock investigated the reasons behind the bank's failures, then analyzed these development plans from the perspective of social capital, and designed a new theoretical framework for the bank's social capital debates. The main subject of this paper is compiling these new approaches developed by Woolcock in order to gain insights into Turkey's developmental perspective.

Keywords: World Bank; development; social capital.

Geliş tarihi: 30.07.2015 Kabul tarihi: 07.09.2015

İletişim: (Doktora Öğrencisi) Sevgi Baysal Balcı.

e-posta: sevgibaysal@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Sosyal Sermaye Nedir?

Sosyal sermaye kavramı ilk olarak Jane Jacobs, Pierre Bourdieu, Jean Claude Passeron ve Glenn Loury tarafından tanımlanmış, daha sonra James Coleman, Ronald Burt, Robert Putnam ve Alejandro Portes tarafından geliştirilmiştir. Sosyal Sermaye genellikle Bourdieu ve Coleman'ın çalışmalarına atıf yapılarak tanımlanırken; her ikisi de sosyal sermayeyi bireylerin sosyal ağlara katılımı sayesinde elde ettikleri çeşitli kaynaklar olarak yorumlar.

Bourdieu (1986), sosyal sermayeyi “Örneğin bir grubun üyesi olmak gibi karşılıklı tanışıklık ya da tanınma ilişkilerine sahip böylece her bir üyesine ortak olarak sahip olunan sermaye ile destek olan, duyulan güvenin, kelimenin her türlü kullanımı ile kredi hak etmesine neden olarak görülen, az ya da çok kurumsallaşmış uzun ömürlü bir ağa sahip olmaya bağlı olarak mevcut ya da olası kaynakların birikmesidir.” şeklinde tanımlamaktadır. Bourdieu sosyal sermaye yaklaşımını ayrıcalıkların yeniden üretimini açıklayıcı bir mekanizma olarak ortaya koyarken, aynı zamanda sosyal dışlanmanın da doğasını açıklar (Bexley, 2007).

Bourdieu sosyal sermaye konusunda sınıfsal ayrıcalıkların korunmasına ve dışardakilerin mevcut halinde kalmasına odaklanırken; Coleman sosyal sermayenin yoksullar için anlamına yoğunlaşmıştır. Coleman'a göre sosyal sermaye; “Şirketler ya da kişiler gibi aktörlerin sosyal yapı içerisindeki belli eylemleri” ne olanak sağlamaktadır. Sosyal sermaye üretilemez onun yerine diğer etkinliklerin yan ürünüdür; bu bağlamda da ekonomik anlamda bir sermaye yerine bunun bir dışsalılık olduğunu söylemek daha mümkündür. Bu dışsalılıkların, aktörlerin eylemlerini içeren pozitif çıktılarının olması onun tam anlamıyla sermaye olmasına yetmemektedir. Coleman (1998) bunu; “A, B için bir şey yaparsa ve B'nin ona gelecekte karşılık vereceğine güvenirse; bu durum A için bir beklentiye yol açar ve B için bir yükümlülük olur. Bu yükümlülük B'nin performansı için A'nın elinde tuttuğu ödeme fişleri gibi algılanabilir. Eğer A ilişkide olduğu çeşitli sayıda kişiler için bu fişlerden çok sayıda tutarsa, o zaman finansal sermaye ile doğrudan benzerlik kurar.” şeklinde örnekler. Bourdieu'dan farklı olarak Coleman sosyal sermayenin zenginler için olduğu kadar yoksullar için de önemli olduğunu ifade eder. Eğitimde dezavantajlı öğrencilerden sosyal sermayesi güçlü olanların avantajlı durumda olduğunu gösterecek çalışmalar yapmıştır. Bourdieu için sosyal sermaye bireysel bir durum iken, Coleman için ağlar, normlar ve ağlara üyeliğin faydalarını içermektedir (Bexley, 2007).

Temel yaklaşımlarını vermek üzere kısaca üzerinde durduğum Bourdieu ve Coleman'ın sosyal sermaye yaklaşımları; kavramı popülerleştiren ve ekonomik bir bakış açısı geliştiren Robert Putnam'dan ayrılmaktadır. 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında sosyal sermayeyi popüler bir kavram haline getiren Putnam'ın “Bowling Alone” kitabıdır denebilir. 1999 yılından 2005 yılına kadar Dünya Bankası'nda ve İngiltere, ABD, Yeni Zelanda, Avusturalya, Kanada, Finlandiya, İrlanda gibi pek çok

ülkede sosyal sermayeyi; politika müzakerelerine açıkça dahil etmenin yolları aranmış; toplumsal araştırmalara sosyal sermayeyi ölçecek sorular eklenmiş hatta bazen araştırmancının kendisi haline dönüşmüştür. Kanada, ABD, İngiltere gibi ülkelerde Merkez sol hükümetlerin bulunması; politika tartışmalarında, eski “yoksulluk kültürü” kavramları yerine daha yapıcı “sosyal” kavramların kullanılmasını sağlamıştır. Bu kavramsal yenilenme; göçmenliğin doğası ve akışı, devlet ve topluluklar arasındaki ilişki dinamikleri, yoksullar arasında hayatta kalma ve mobilite stratejileri gibi konuları sosyal ilişkiler ekseninde ele almaya ve daha iyi anlamaya yardımcı olacak bir bakış açısı oluşturmaya yardımcı olmuştur. Dünya Bankası; 1995 yılında kendi içinde sosyal kalkınma için bir bölüm kurmuştur. Sosyal sermaye kavramının bu dönemlerde yükselmesi; ekonomi ve diğer sosyal bilimler arasında köprü görevi görecektir makul bir söylem olarak görülmüş ve politikalarına yansıtılmıştır (Woolcock, 2010). Putnam'dan sonra popülerleşen sosyal sermaye kavramına Dünya Bankası açısından bakarak kalkınma yolundaki Türkiye'ye yönelik tartışma başlıkları oluşturmak bu yazının ana konusunu oluşturmaktadır.

Dünya Bankası Perspektifinden Sosyal Sermaye ve Kalkınma

Dünya Bankasında sosyal sermaye tartışmaları Putnam'ın 1993 yılında İtalya bölgesel politika ve kalkınmasıyla ilgili yazmış olduğu ünlü çalışmasından sonra yoğunlaşmış ve teorileri Dünya Bankası'nda iki yönetici tarafından destek bulmuştur. Birinci destek; genellikle kalkınma konusunda istisnalara rağmen kurumsal olarak belirlenmiş ve geleneksel bir sistemi savunan Kalkınma Ekonomisi Kıdemli Başkan Yardımcısı Michael Bruno'dan, ikinci destek ise genellikle Banka'nın çevresel ve sosyal hatalarında çözüm üretici olan ve sosyal kalkınmaya ev sahipliği yapan Çevresel Sürdürülebilir Kalkınma Başkan yardımcısı İsmail Serageldin' den gelmiştir. Putnam her iki başkan yardımcısına da danışmanlık yapmıştır.

Putnam; Gronovetter'in 1973 yılında açtığı tartışmadan faydalanan iki formda temel sosyal sermaye geliştirmiştir. O'na göre sosyal sermaye “bağlayıcı” (bonding) ve “birleştirici” (bridging) olmak üzere iki formda gelişir. Bağlayıcı (bonding) sosyal sermaye “etnik yardımlaşma dernekleri, kilisedeki kadın okuma grupları ve popüler golf kulüpleri, aile ve yakın arkadaşlar” gibi özel ağları içerirken, birleştirici (bridging) sosyal sermaye gençlik kulüpleri, sivil toplum kuruluşları, ekümenik dini gruplar, meslektaşları, iş bağlantıları gibi daha genel ağları içerir. Putnam'ın sosyal sermayeye birleştirici ağları eklemesiyle kavramın içeriği daha net bir okumaya kavuşmuş ve popüler literatürde önemli bir dönüm noktası haline dönüşmüştür (Bexley, 2007). Bu noktada Gronovetter'in teorilerinin Putnam'ın sosyal sermaye yaklaşımlarına etkisi çok önemlidir. Gronovetter 1970'de yayınlanan çalışmalarında; güçlü, yakın ve bağlantılı ilişkiler ile gevşek ya da birleştirici ağların özellikle de iş ya da yeni bilgi ararken

ortaya çıkan farklarını belirginleştirmiştir. Buna göre her bireyin kendisine yakın olan sıkı örülmüş bir dokuya sahip arkadaşlıkları vardır, aynı zamanda her birinin kendi sıkı arkadaşlıkları olan tanıdıkları vardır. Gronovetter'a göre bir kişi ile tanıdığı arasında *"sadece rastgele bir tanıdıklık değil aynı zamanda iki çok sıkı dokulu grup arasında birleştirici ilişki de bulunmaktadır."* Gronovetter (1973) bu bilgi üzerinden "az sayıda zayıf ağı bulunan kişiler sosyal sistemin uzak noktalarından gelen bilgiden uzakta kalırlar ve kendi yakın arkadaşlarının görüşleriyle ve bilgileriyle sınırlı kalırlar" fikrini üretmiştir (Bexley, 2007).

Putnam da Coleman gibi sosyal sermayeye daha geniş bir perspektiften yaklaşmıştır. Sosyal sermayenin bireyler arasındaki sosyal ağlar, karşılıklılık içeren normlar ve bunlardan beslenen güven türü ilişkileri ifade ettiğini söyleyen Putnam; sosyal sermayeyi erdemle yakından ilişkili olarak görmüştür. Bununla birlikte arasındaki en temel farkın sosyal sermayenin erdemin de yoğun bulunduğu sosyal ilişkilere gömülü olmasıdır. Erdem çok fazla olsa da eğer bireyler ağlardan izole durumdalarsa bu toplumun sosyal sermaye açısından zengin olduğunu söylemek mümkün değildir (Putnam, 2000). Kavramı daha işlevsel kılmak için sosyal sermaye çatısı altında toplanan pek çok toplumsal ve bireysel davranış belirleyicileri, ölçülebilir ve basit bir araç haline dönüşerek politika üreticileri tarafından sahiplenilmiştir (Bexley, 2007).

Kalkınma teorisyeni Norman Uphoff dünya bankasına yeni yaklaşımlar önermiş; sosyal sermayenin sadece tanımlama ile anlaşılamayacağını ancak onu oluşturan elemanlar, bunlar arasındaki ilişkiler ve bu ilişkilerin ve elemanların neden olduğu sonuçları inceleyerek anlaşılabilceğini söylemiştir (Uphoff, 2000).

Sürekli dönüşen sosyal sermaye kavramının en etkili taraflarından birisi de sıklıkla kalkınma politikalarında sosyal sermayeye atıfta bulunan ve teori hakkında araştırma ve geliştirme yapılan Dünya Bankası'dır. Dünya Bankası 1990'lardan itibaren sosyal sermaye teorisini sahiplenmiş ve gerçek hayatta pek çok projede teoriyi kullanarak deneyimlemiştir. Bu süreç teorinin tekrar tanımlanmasına ve geliştirilmesine olanak sağlamıştır.

1990 yılında kurulan "Katılımcı Kalkınmada Öğrenme Grubu" bankanın baskın kalkınma teorilerini kırarak şekilde İsmail Serageldin'in de desteğiyle; Banka'nın katılım sürecinin projelendirilmesi ve uygulanması alanında politika değiştirmesine sebep olmuşlardır. Ancak daha çok katılım odaklı olan "Katılımcı Kalkınmada Öğrenme Grubu"na iki farklı bakış açısına sahip ekip tarafından sosyal sermaye çalışması ve yaklaşımı sunulmuştur. Birinci ekip; sosyal sermaye fikrinin en önde gelen savunucularından biri olan Gloria Davis'in başkanlık ettiği, Katılımcı Öğrenme Grubu ve Katılım grubunun etkin üyelerinden Deepa Narayan ve Scott Guggenheim'dır. Daha sonra bu ikili sosyal sermaye politikalarını farklı yönlerden ele almışlardır.

İkinci ekip ise; Banka'nın katılımcı gündemine bağlı olan ve çevreci odaklanmayı destekleyen "Çevre Departmanı"dır. Bu grup, doğal sermaye kavramını ele alıp, sosyal sermayeyi sürdürülebilirlik bağlamında yorumlamışlardır. Bu iki ekibin geliştirdiği teoriler; Banka'nın sosyal kalkınma politikalarını sorgulamaya itmiştir. Bu sebeple Banka'nın içinde "uydu" guruplar oluşturulmuş ve başlıklar tartışmaya açılmıştır. Bu tartışmaların ve dışarıdan pek çok akademisyenin de bu gruplara dahil edilmesiyle sosyal sermaye kavramının "politik ekonomi" yerine "kurumsal ekonomi" tartışmalarına bağlanması kararlaştırılmıştır. Aynı dönemler Narayan'ın Tanzanya'da yaptığı saha çalışmaları sosyal sermayenin hane halkı yoksulluğunda çok önemli bir belirleyici olduğunu göstermiştir. Bu çalışmaların üstüne Narayan ve Prichett'in yaptığı çalışmaların sonucunda Banka'nın sosyal sermayeyi ekonomik bir veri olarak da ele almasını sağlamış ve su ya da hijyen projelerine katılım başarısı sağlamak için sosyal sermaye çalışmalarından beslenilmeye başlanmıştır (Bebbington, Guggenheim, Olson, & Woolcock, 2004).

Dünya Bankası'nın içindeki grupların bir kısmı, sosyal sermaye kavramının farklı disiplinler arasındaki iletişimi sağlayan önemli bir faktör olduğunu savunurken, diğer gruplar arasında pek çok farklı tartışma mevcuttu. Tartışmaların biri; analitik yaklaşımı olan ekonomistler ve yöneticiler arasında, sosyal sermayenin ölçülebilmesi, istatistiksel önemi ve resmi modelleri etrafında dönerken; bir diğer tartışma operasyonel grupta sosyal bilimcilerle beraber olarak, kullanışlılık, sosyal ve siyasi değişim etrafında dönmekteydi. Banka'nın tartışmalarında analitik olan grubun tartışmaları sıklıkla yayın yaptıkları için kamuya daha fazla yansımış ve be sebeple sosyal sermaye kavramı ciddi bir şekilde dışarıdan eleştiri almaya başlamıştır (Bebbington et al., 2004).

Bu tartışmaların üzerine mevcutta da Banka'da görev yapan sosyal kalkınma uzmanı olan Michael Woolcock 1998, 2000 ve 2001 yılında bu konuda en çok atıfta bulunan yayınlarını yaparak; Dünya Bankası'nın sosyal sermaye yaklaşımlarını eleştirmiş, teorik bir çerçeve çalışması yapmış ve sosyal sermaye kavramına gelen eleştirileri cevaplamıştır. Daha sonra ise sosyal sermaye için bir ölçme yöntemi oluşturmuş ve sosyal sermaye kavramının daha somut araçlara dönüştürülmesi gerektiğini savunmuştur.

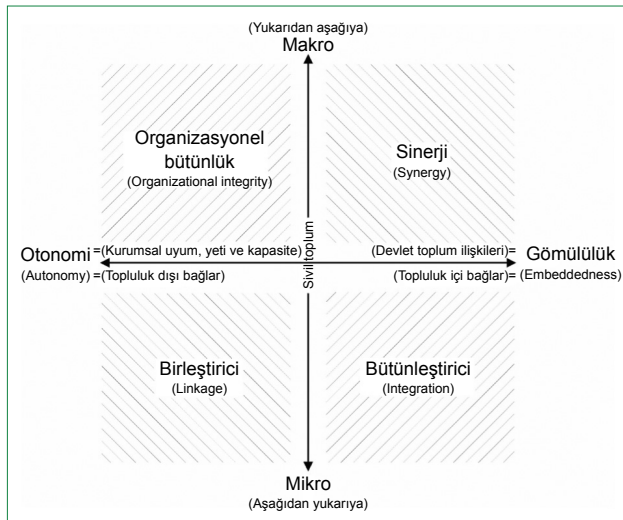
Woolcock; sosyal sermaye oluşturmaya yatırım yapmanın daha iyi bir ekonomik kalkınma teorisi ve modeli için gerekli potansiyele sahip olduğunu ancak yine de sosyolojik bazı endişeleri sakladığı için aynı zamanda problemli olduğunu belirtmektedir. Bu endişelerin temelde; farklı kurumsal sektörler arasında ve içinde bulunan çok çeşitli sosyal ilişkilerin kapsamı ve doğasını; bu ilişkilerin yerine getirdiği görevlerin ekonomik takas karmaşılaşmaya başladıkça değiştiğini ve çok az ya da çok fazla sosyal sermaye varlığının herhangi bir kurumsal düzeyde ekonomik performansı engelleyeceğini içerdiğini ifade etmektedir. Buna göre; eğer sosyal sermaye anlamlı bir deney-

sel ve teorik kapsam olarak kalmaya devam edecekse sadece kolektif eylemin statik ikilemlerinin üstesinden gelmeye yarayan bir araç olmaktan çıkıp aynı zamanda toplumsal boyutları içine almalıdır (Woolcock, 1998).

Woolcock; kalkınmayı engelleyen ya da sağlayan bu tarz kolektif hareket sorunlarının gömülü ve otonom sosyal bağlar üzerinden okunmasının zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Ancak; farklı seviyedeki ilişkileri doğru bir şekilde analiz edebilmek için gömülülük ve otonomi yaklaşımlarının makro ve mikro seviyede daha detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiğini söylemiştir. Gömülülük mikro seviyede topluluk içi bağlarla karşılık gelirken, makro seviyede devlet toplum ilişkilerine karşılık gelir. Otonomi ise mikro seviyede topluluk dışı (topluluklar arası) bağları ifade ederken makro seviyede organizasyonel kapasite ve güvenilirliği ifade etmektedir.

Woolcock; daha önce de başka kişileri tarafından detaylı tanımları yapılan gömülülük ve otonomi kavramlarını, incelemek istediği makro ve mikro seviye farklı tanımlamalar ile güncelleştirmiştir. Mikro seviyede gömülülük (topluluk içi bağlar) bütünleştirici (intergration) ve otonomi (topluluk-dışı bağlar) ise birleştirici (linkage) olarak tanımlanmıştır. Makro seviyede ise gömülülük (devlet-toplum ilişkileri) sinerji olarak otonomi (kurumsal uyum,yeti ve kapasite) ise organizasyonel bütünlük olarak tanımlanmıştır (Şekil 1).

Bu şekilde yukarıdan aşağıya bir ilişki şeması oluşturmuş ve her bir kavramın diğeriyle meydana getirdiği birleşimi incelemiştir. (Woolcock, 1998) Woolcock; analizlerinde sosyal sermayenin mikro ve makro seviyede kalkınma ikilemleri oluşturduğuna işaret etmiştir. Buna göre incelemelerini mikro düzeydeki aşağıdan yukarıya kalkınma ikilemleri ve yukarıdan aşağıya ekonomik kalkınma ikilemleri olarak sınıflandırmıştır.

Şekil 1. Sosyal sermaye biçimleri ve kalkınma türleri (Woolcock, 1998).

Tablo 1. Ekonomik kalkınmanın aşağıdan yukarıya ikilemleri (Woolcock, 1998)

		Birleştirici (topluluk dışı bağlar)	
		Az	Fazla
Bütünleştirici (topluluk içi bağlar)	Az	Aşırı bireysellik	Anomi
	Fazla	Aşırı cemaat	Sosyal fırsat

Aşağıdan yukarı kalkınma yerel yapılardan gücünü almaktadır. Yerel guruplar arasındaki ilişkiler sosyal sermaye için çok önemlidir ancak ikilemler bu bağların yoğunluk dengeleriyle ortaya çıkmaktadır. Sosyal bütünleşmenin fazla ancak toplumsal bütünleşmenin az olduğu durumları “Aşırı Cemaat (amoral familism)” olarak tanımlamıştır. Bu tarz toplumlarda tutkulu bir şekilde kendine yer bulan etnik ve ailevi bağlar; bireylerin ekonomik olarak ilerleme, başka bir yere yerleşme heveslerini kırarken, “ötekiler” ile uyumsuzlukların çözümünde barışçıl tutum sergilemeyi engellemektedir. Bu durum aynı zamanda evrensel bir kalkınma hedefi olan özel mülkiyet ile ilgili sorunları da beraberinde getirir. Kolektif bir şekilde sahip olunan ve yönetilen mallar, sorunu, daha da içe kapanarak kötü bir hale getirmektedir. Örnek olarak ise Rusya’da ki geçiş pazarı, Güney Asya, Güney İtalya, sahra-altı Afrika gibi ülkelerdeki kalkınma sorunların işaret etmiştir. “Aşırı Bireyselliği” (amoral individualism) ise herhangi bir güven türünün bulunmadığı; kişisel kârın her türlü sosyal ve ekonomik eylemden önemli olduğu ve üyelerin her türlü birleştirici ağıdan uzaklaşmış olduğu durum olarak tanımlamıştır. Bu duruma örnek olarak ise Uganda’da yer alan; aile bireyleri de dahil olmak üzere herkesten çalabilme; zor bir durum oluştuğunda bebeklerini terk edebilme gibi özellikler gösteren İk kabilesi ile batıda bulunan evsizleri vermiştir (Tablo 1).

Woolcock oluşan üçüncü durumu ise daha çok kentleşme ve modernleşme ile ortaya çıkan ve bireylerin çok sayıda toplumsal etkinliğe sahip olduğu ancak onlara bütünleşme sağlayacak iç bağlardan yoksun olduğu “Anomi” hali olarak tanımlamıştır. Yeni demokratik devletlerin; sivil toplumu destekleyici ve yalnızlaşmayı ve yabancılaşmayı engelleyici kalkınma projeleri üretmesi ve etnik toplumlarda oluşan ciddi ekonomik ve sosyal fırsat kayıplarının engellenmesini sağlayacak; kalkınma kazanımlarının elde edilmesi için birleştirici ve bütünleştirici bağların beraber güçlü bir şekilde kurgulanması gerektiğini belirtmiştir. Örnek olarak ise hızlı toplumsal dönüşüm yaşayan ve sevgisizlik, intihar ve suç oranlarının arttığı Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerini vermiştir (Woolcock, 2001).

İkilemin ikinci basamağı ise makro ölçekteki ilişkilerdir. Woolcock; yoksul toplumlardaki iç dinamiklerin ve ekonomik grupların kalkınmasının; belirli bir tarihsel çerçevede; sivil toplumdaki bağımsız grupların kendi ortak kararlarını güçlendirerek ya da zayıflatarak oluşabileceğini söylemiştir. Bu tarz gruplar

Tablo 2. Yukarıdan aşağıya kalkınma; organizasyonel bütünlük ve sinerji (Woolcock, 1998)

Organizasyonel bütünlük (kurumsal uyum ve kapasite)			
		Az	Fazla
Sinerji (Devlet toplum ilişkileri)	Az	Anarşi (Çökmüş devletler)	Etkisizlik, verimsizlik (Zayıf devletler)
	Fazla	Predasyon, yozlaşma (Haydut devlet)	Esneklik, hesap verilebilirlik (Kalkınmış/gelişimsel devlet)

devlet politika ve uygulamalarında önemli bir rol oynamaktadır. Devlet-toplum ilişkilerinin sağlayacağı bir kalkınmadan kaynaklanacak verim; bu iki grubun ihtiyaçlarının, ilgisinin ve kaynaklarının dolaşımına bağlıdır. Devlet toplum ilişkileri ve genel olarak devlet-özel sektör arasındaki ilişkiler katı sosyalist modellerden, serbest pazar yaklaşımlarına dağılan bir çerçevede yol oluşturmuştur. Bu ise kalkınmada devletin organizasyonel kapasitesi ve sivil toplumla bütünleşmesi ve cevap vermesini içeren karmaşık bir ilişkiler dengesi oluşturmaktadır (Woolcock, 1998).

Woolcock makro ikilemlerde de yukarıdan aşağı kalkınma ikilemlerini sınıflandırmıştır (Tablo 2). “Çökmüş devletler” olarak da adlandırılan Somali gibi en temel hukuk düzenlemelerinin olmadığı ve anarşinin hüküm sürdüğü devletlerde ne sinerji ne de organizasyonel bütünlük bulunmaktadır. Etkili ve verimli devlet bürokrasisi bulunmadığı, özel mülkiyetin ihlallerinden, büyük yolsuzluklara, temel insan haklarının ihlallerine varan yaptırımların bulunduğu durumu “Haydut devlet (Predatory/Rogue States)” olarak tanımlamıştır. Bu tarz devletlerin organizasyonel bütünlükleri düşük ancak sinerji kabiliyetleri ortalamadır. Acımasız ve hesap sorulamayan, maddi yardımları iktidarın zenginleşmesi için kullanan, vatandaşlarına işkence yapan ve öldürebilen askeri diktatörlükler ve rejimler, varlıklarını şiddet tekeli ve sermaye sahiplerine olan kişisel bağların kullanımı ile sürdürebilmektedir ve herhangi bir kalkınma sonucuna ulaşamamakta tam tersine hayat standartlarını düşürmektedirler. Ancak Woolcock aynı zamanda sinerji olmayan organizasyonel bütünlüğün de verimsiz sonuçlara yol açtığını ifade etmiş, bu tarz devletleri “Zayıf devletler” olarak tanımlamıştır. Komünizm ve sosyalizmle yönetilen Sovyet Rusya, Doğu Avrupa 1970’ler öncesi Çin gibi örneklerde olduğu gibi çok fazla bürokrasi ve çok az sivil toplum bulunduğunu söylemiştir. Demokratik ülkeler içinse iyi eğitilmiş ve itibarlı ancak sermaye sahipleri ile bağları zayıf olan Hindistan Sivil Servis hizmetlerini örnek vermiştir. Devlet genel hukuka sahip ve kamu yararını gözetmektedir ancak uygulamada kaynaklarının kontrolsüz yönetimi ve dezavantajlı grupların mağduriyetleri söz konusudur. Bu devletler vatandaşlarının isteklerine yavaş cevap verirken; düşük kalitede üretimle dünya piyasaları ile rekabet edecek iş yaratmakta başarısız olmaktadır. Kamu gruplarının sağlayamadığı güvenliği mafya vb. gruplar sağlamaktadır. Woolcock bu üç devlet türünde ekonomik kalkınma için devletin çözümünden ziyade sorun olduğunu ifade etmiştir. Devletler ve bileşenleri arasında sürdürülebilir ve dinamik bir ilişkinin bulunduğu durumlar ise; “Kalkınmış Devleti” ortaya çı-

karmaktadır. Bu tarz yapılarda; devlet- toplum ilişkileri özellikle de devlet yönetimi ile büyük sermaye sahipleri arasındaki ilişkiler verimli, karşılıklı ve etkili olup, kalkınma hedeflerine kolay ulaşılabilir olduğunu belirtmiştir. Bu durum gömülmüş otonomi olarak da adlandırılabilir. Örnek olarak ise Japonya, Güney Kore ve Singapur’u işaret etmiştir (Woolcock, 1998). Woolcock daha sonra bu verileri en fazla kalkınma verimi alacak makro ve mikro kesimleri incelediği başka bir analizde karşılaştırmış ve bir tablo oluşturmuştur. Woolcock sürdürülebilir bir kalkınma için yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya arasındaki ilişkinin dinamik olması gerektiğini söylemiştir. Sosyal sermaye ağlarının her birinin sağlıklı bir şekilde bir arada var olmasının önemini ve bu 4 ana ayırıcı bileşenin varlığının, yokluğunun ya da yetersizliğinin kalkınma kazançları açısından etkisinin çok önemli olduğunu vurgulamıştır (Woolcock, 2001). Bu analize göre her bir bileşenin yüksek oranda bulunduğu sistemleri “Faydacı Otonomi” olarak tanımlarken; az oranda bulunduğu sistemleri “Anarşist Bireysellik” olarak tanımlamış ve bütünlüğün azlığından başlayarak her bir bileşenin azlığının bu ölçekte en olumsuz duruma doğru gittiğini ifade etmiştir (Tablo 3).

Woolcock’un yapmış olduğu sosyal sermaye analizleri ve çalışmaları literatüre geniş katkı sağlamış, Dünya Bankası’nın kalkınma yaklaşımlarını değiştirmiş ve bunun sadece tek bir açıdan yapılacak çalışmalar ile kalkınmaya fayda sağlayacak dinamikler olmadığını göstermiştir. Aynı zamanda sosyal sermaye kavramına gelen eleştirileri değerlendirerek kavramı güncellemiş ve ölçülebilir bir değer olması için ölçme modelleri ve yöntemleri geliştirmiş, Dünya Bankası’nın kalkınma projelerinde veri toplamak için kullanılır hale getirmiştir.

Sonuç

Türkiye özelinde bu durumu değerlendirecek olursak; aşağıdan yukarıya analizde Türkiye’nin yeni ve hızlı kalkınan bir ülke olduğunu; bireylerin gittikçe daha fazla toplumsal etkinliğe ve fırsata erişebildiği ancak bununla beraber bütünleştirici bağların da aynı hızla zayıfladığını; ancak toplumsal dinamiklerin ülke genelinde son derece de değişken olduğunu söyleyebiliriz. World Value Survey’in 2010-2014 arasında yürüttüğü araştırmada; ailevi, ırksal, mezhepsel ve hemşerilik bağların son derece yoğun olduğunu görmek mümkündür. Bununla beraber bu topluluklarda bireyselleşmenin oldukça düşük olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu durum Woolcock’un ikilemlerine göre Mikro düzeyde ülkenin genelinde “Aşırı Cemaat” olarak ken-

Tablo 3. Yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya kalkınma ikilemlerinin etkileşimi (Michael Woolcock, 1998)

	Aşağıdan yukarıya		Yukarıdan aşağıya		Performans sonucu
	Bütünleşme Topluluk içi	Birleştirici Topluluk dışı	Sinerji Devlet-toplum	Bütünlük Kurumsal tutarlılık	
	X1	X2	X3	X4	Y
1	Az	Az	Az	Az	“anarşist bireysellik”
2	Az	Az	Az	Fazla	
3	Az	Az	Fazla	Az	
4	Az	Az	Fazla	Fazla	
5	Az	Fazla	Az	Az	
6	Az	Fazla	Az	Fazla	
7	Az	Fazla	Fazla	Az	
8	Az	Fazla	Fazla	Fazla	
9	Fazla	Az	Az	Az	“faydacı otonomi”
10	Fazla	Az	Az	Fazla	
11	Fazla	Az	Fazla	Az	
12	Fazla	Az	Fazla	Fazla	
13	Fazla	Fazla	Az	Az	
14	Fazla	Fazla	Az	Fazla	
15	Fazla	Fazla	Fazla	Az	
16	Fazla	Fazla	Fazla	Fazla	

dini göstermektedir. Ancak bunun büyük şehirlerde yaşayan orta-üst sınıf gruplarda yerini hızla bireyselleşen ve cemaat bağlarından bağımsız bir duruma yani “Anomiye” bıraktığını da yorumlamak mümkündür. Yukarıdan aşağıya analizde ise; Türkiye’nin 100 yıl önce kurulmuş olan bürokrasinin köklü ve güvenilir olduğunu söylemek mümkün olmakla birlikte sivil toplum ve devlet ilişkilerinin daha zayıf olduğu gözlemlenebilmektedir. World Value Survey’in 2010-2014 çalışmalarında bireylerin insan hakları ve insani yardım kuruluşlarında, STK’larda son derece az görev aldığını görmekteyiz. Kişiler toplumsal olarak barışçıl politik bir tepki (imza, dilekçe, barışçıl yürüyüş vb) üretmeye mesafeli durmaktadırlar. Bireysel olarak hareket etmekte ve devlete sadece orta düzeyde güven duydukları bürokrasi kanalları ile ulaşmaktadırlar. Ancak Devletin bürokrasi ve sermaye ile kurduğu ilişki çok daha güçlüdür. Serbest piyasa ekonomisine yakın bir tarihte geçmiş olan cumhuriyetin kalkınma hedefleri hızla yabancı sermayenin ekonomiye alınması ve büyümeyi ön plana almaktadır. Sermaye-devlet-bürokrasi ilişkilerinin, özelleştirmelerin ve kurumsal hizmetlerin topluma ulaşmasının belli bir istikrar ve memnuniyet seviyesinde olduğunu gözlemlemek mümkündür. Ancak düşünce özgürlüğü, politik suçlar, ülke tarihinde yer alan darbeler ve polis şiddeti gibi durumlar da kişiler ile devlet arasında sağlıklı ve karşılıklı bir ilişki kurulamamasına sebep olmakta ve kalkınma hedeflerini tehlikeye sokmaktadır. Bu durumu oluşturan ülkenin siyasi ve ekonomik dengeleri zaman zaman değişse de son 15 yılda

görece daha aktif bir sivil toplum-devlet ilişkisinin oluştuğunu yorumlamak da mümkündür. Tüm bunlar yorumlandığında bütünlüğün fazla ancak sinerjinin az olduğu “zayıf devlet” analizini yapmamız mümkün olmaktadır (WVS Database, 2015).

Türkiye’de bu dört ana bileşenin analizi yapıldığında; ölçekte ortalarında bir yere düştüğünü görmemiz mümkündür. Buradan yola çıkarak ülke kültürümüzde var olan bütünleştirici bağların korunması ve güçlendirilmesi için projelerin ve bağlantıların üretilmesi gerektiği; aynı zamanda bu bağların kişilerin bireyselleşmesi önünde bir engel olmasının önüne geçilmesi ve bireyselleşmeyi destekleyecek projelerin üretilmesi bu sayede farklı topluluklar arasında daha yapıcı bağların kurgulanması gerekmektedir. Toplumsal sinerjinin artması için çok sesliliğin ve devlet-toplum güvenin sağlanması için sivil toplumun desteklemesi, sivil toplum kuruluşlarını toplumsal katılımın önemsenmesi, toplum ile devletin arasındaki doğrudan iletişim kanallarının daha da iyi işler olması gerektiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Türkiye’de fırsat eşitliğinin olduğu, dengeli, sürdürülebilir toplumsal kalkınma için eksik olan ayakların inşa edilmesi bir zorunluluktur.

Teşekkür: Yıldız Teknik Üniversitesi’nde Doktora dersi olan “Sosyal Sermaye ve Planlama” dersi kapsamında bana bilgileriyle ışık tutan ve bu çalışmayı hazırlamam da bana sonsuz destek olan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Tuba İnal Çekiç’e teşekkürü borç bilirim.

KAYNAKLAR

- Bebbington, A., Guggenheim, S., Olson, E., & Woolcock, M. (2004). Exploring Social Capital Debates at the World Bank. *The Journal of Development Studies*, 40, 33–64. doi:10.1080/0022038042000218134.
- Bexley, E. (2007). Social Capital in Theory and Practice. *Education And Training*, (November 2007), 1–123.
- Putnam, R. D. (2000). Bowling alone. The collapse and revival of American community (p. 541).
- Uphoff, N. (2000). Understanding social capital: learning from the analysis and experience of participation. In *Social Capital: A Multifaceted Perspective* (pp. 215–249).
- Woolcock, M. (1998). Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society*, 27, 151–208. doi:10.2307/657866
- Woolcock, M. (2001). The place of social capital in understanding social and economic outcomes. *Canadian Journal of Policy Research*, 2, 1–35.
- Woolcock, M. (2010). The Rise and Routinization of Social Capital, 1988–2008. *Annual Review of Political Science*. doi:10.1146/annurev.polisci.031108.094151.
- WVS Database. (2015). World Values Survey Wave 6: 2010-2014 <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp>.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

İzmir’de Sürdürülebilir Kentsel Planlama İçin Expo Alanının Sunduğu Riskler ve Fırsatlar

Risks and Opportunities of the Expo Area for Sustainable Urban Planning in Izmir

Yakup Egercioğlu,¹ Özge Ercoşkun²

¹İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İzmir

²Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

ÖZ

İzmir-Expo Alanı (İnciraltı) planlama süreci uzun ve karmaşık bir süreç yaşamış, henüz alan bir çözüme kavuşmamıştır. 1980’lerden beri, yerel yönetimler ve bölgede yaşayanlar EXPO Alanına ilişkin farklı öneriler geliştirmişlerdir. Son dönemde şehir vizyonuna aykırı olarak EXPO süreci ve pazarlama girişimlerine paralel yönde merkezi yönetimlerin ve yatırımcıların büyük proje niyetleri, alanın önemini arttırmıştır. EXPO Alanındaki imar planlarında kimi aktörler bölgenin imara açılmasını isterken kimileri de tam tersini savunmaktadır. Balçova-İnciraltı bölgesi kent içinde önemli bir yere sahiptir ve tüm kentlinin ihtiyaçlarına yönelik olarak planlanması gerekmektedir. Kent içinde kalan bu geniş araziye kendi haline terketmek mantıklı değildir. Önemli olan bölgenin yerel özelliklerini ön plana çıkararak sürdürülebilir kentsel planlama yaklaşımıyla ele alınmasıdır.

Anahtar sözcükler: Balçova-İnciraltı EXPO Alanı; İzmir; planlama süreci; sürdürülebilir kentsel planlama.

ABSTRACT

Izmir’s Expo area in Inciralti has been the subject of a long and complicated planning process, the problems of which have not yet been resolved. Since the 1980s, municipal governments and local residents have made various proposals for its development. While the city had bid for the area to be the site of the World Expo 2020, and it continues to be the subject of marketing initiatives, the central government and investors intend to build large-scale projects that contradict the vision of the municipality. Some stakeholders advocate developing the land, while others argue against development. The area of Balçova-Incirtalti is a place of interest in the city and must be planned to incorporate the needs of all its inhabitants. It is not logical to protect this large area in its current form. This paper focuses on the transformation of the area, with local features being taken into consideration from a sustainable approach to urban planning.

Keywords: Balçova-Incirtalti Expo area; İzmir; planning process; sustainable urban planning.

Giriş

Kentlerin ya da kent parçalarının imar sorunu; değişen ve dönüşen kent planlama anlayışının bir çıktısı olan, “sürdürülebilir planlama yaklaşımı” içinde değerlendirildiğinde; çözüme giden yol için, sağlıklı bir müzakere süreci ve bu süreçte yer alan aktörlerin söylemlerinin, doğru analizidir. Kentlerin imar sorunu, kent planlamanın ortaya çıkışından bugüne değin uğraş verdiği temel sorunlardan biri olmuştur.

Kent planlama, bir takım ilke ve esaslar çerçevesinde, kentin büyümesini göz önünde bulundurarak, kentin geleceğine yönelik, olası arazi kullanım dağılımını ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu yönde hangi fonksiyonların ne büyüklükte ve nasıl şekilleneceğine yönelik olasılıkları içeren planlar üretmek gerekir. Bu noktada farklı alanlara, o alanların karakteristik özellikleri de göz önünde bulundurularak ve önceden belirlenmiş esaslar çerçevesinde farklı arazi kullanım kararları getirilmekte; kimi alanlar imara açılırken, kimi alanlar ise doğal nitelikleri ile korunmaya değer bulunmaktadır. Üretilen bu farklı kararlar beraberinde bir takım tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle de üretilen planın adaletsiz olduğu düşüncesi ya da önceden bir takım nedenlerden dolayı planlara aykırı durumlar emsal gösterilerek planlara itirazlar meydana gelebilmekte, çeşitli talepler öne sürülebilmektedir. Bu tartışma ya da karşı koyuşları temellendiren en önemli unsur “mülkiyet” ve buna bağlı olarak “mülkiyet hakkı” kavramıdır.

Kentlerin ya da kent parçalarının imar sorununu, sürdürülebilir planlama çerçevesinde ele alarak değerlendirilen bu çalışmada, örnek alan olarak İzmir İnciraltı bölgesi seçilmiştir. Söz konusu bölge İzmir’in planlama süreci içerisinde 1990 yıllardan bu yana sürekli tartışmalara konu olmuş ve üzerinde uzlaşma sağlanamamıştır. Bunun pek çok nedeni olmakla beraber, en büyük nedeni İnciraltı bölgesinin sadece İnciraltı’nda oturan ya da arsa sahibi olan kentli değil; pek çok tarafı bir şekilde ilgilendirmesidir. Bu nedenle İnciraltı’na ait bu anlaşmazlıkları uzlaşmaya dönüştürmeyi amaçlayan çeşitli platformlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunları, İnciraltı’na yönelik gelecekteki planı birlikte karar vererek oluşturmaya çalışan birer müzakere süreci olarak görmek gerekir.

Sürdürülebilir Kentsel Planlama İlkeleri

Wheeler, kentleri, yeşil, güvenli, insan ölçeğinde, kimlikli, çekici ve toplumun tüm bireyleri için, kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve diğer gruplar için rahat kılmanın yolunu aramıştır (Wheeler, 2003). Sürdürülebilir kentin imkansız olduğu, ancak kentlerin sürdürülebilirlik yolunda neler yapması gerektiğini 9 maddede özetlemiştir:

- Kompakt, etkili arazi kullanımı: Arazi kullanım denetimleri ile kentleri kompakt hale getirerek, tarım arazisini, ekolo-

jik ortamı ve kent yakınındaki açık alanları korumak,

- Daha az araba kullanımı, daha çok erişebilirlik: Karma kullanımı destekleyerek, işlevleri yakınlaştırmak, daha çok yayaya ağırlık vermek, bisiklet yolları planlamak ve toplu taşıma öncelik vermek,
- Etkin kaynak kullanımı, daha az kirlilik ve atık: Enerji tasarrufu ve dönüşümün sağlanması, enerji tasarruflu elektrikli eşyaların seçimi, kirletenlere cezaların konulması,
- Doğal sistemlerin restorasyonu: Parkları genişletmek, boş alanları ve eski sanayi alanlarını parklara ve hobi bahçelerine çevirmek,
- İyi barınma ve yaşam çevreleri oluşturmak: Ucuz konut seçenekleri yaratmak, kentlilerin açık alanlara, toplanma mekanlarına, ticarete, toplu taşıma vd. faaliyetlere kolay erişimini sağlayan konut alanları ve mahalleler tasarlamak,
- Sağlıklı sosyal ekoloji: Evsizlere çare bulmak, ırkçılığı önlemek, dezavantajlı grupları gözetmek vb.
- Sürdürülebilir ekonomi: Yerel sahipliliği, kontrolü, yatırımı, yerel kaynakların kullanımını ve pazarın oluşmasını desteklemek, çevre temizliği, dönüşüm, toplu taşıma, ucuz konut, organik gıda üretimi gibi sürdürülebilirliği destekleyici konularda çalışan şirketleri desteklemek.... gibi,
- Halkın katılımı: Açık görüşlü yöneticilerin yerel planlama ve tasarıma halkın katılımını sağlayarak, küresel, bölgesel ve yerel sürdürülebilirliği zihinlere yerleştirmek,
- Yerel kültürü korumak: Geleneksel el sanatları, dil, ritüel, kültürel pratikler ve yapı teknikleri, yerli malı kullanımını desteklemek, geleneksel mimariyi ve malzemeyi koruyarak devam ettirmektir.

Sürdürülebilir planlama konusunda literatürde yeralan benzer ilkeler şu şekilde sıralanabilir (Newman ve Jennings, 2008, Holmgren, 2007, Kazimee, 2002, EU, 2004, Resilient-city website, Vergunst, 2002, Coaffee, 2008, Saavendra ve Budd, 2009, Raven, 2010, Godschalk, 2003, Hopkins, 2008, UNISDR, 2010, Newman, Beatley ve Boyer, 2009, Hodson ve Marvin, 2009):

- Yoğunluğu, çeşitliliği, karma kullanımı desteklemek, yürüme mesafelerinin planlamak,
- Yürümeyi, bisikleti, toplu taşıma ön plana çıkarmak, elektrikli taşıtlarla sera gazı emisyonlarını azaltmak,
- Trafikçi sakinleştirme programlarıyla küçük ve yavaş çözümler sunmak,
- Güçlü kimliğe sahip mekan duygusu gelişmiş kentler tasarlamak,
- Havayı, suyu, toprağı ve biyo-çeşitliliği koruyup zenginleştirmek,
- Yenilenebilir kaynakları ve hizmetleri kullanmak,
- Kentsel metabolizmada eko-verimlilik için girdi-çıkı dengesiyle bir döngü oluşturmak,
- Gıdada kendi kendine yeterlilik sağlamak, yakında yetiştirip üretmek, yerel gıda alıp yerel gıda yemek.

Tüm bu ilkeler uzun dönem stratejilerle, uzlaşmış süreçler içinde, halkın eğitimi, politikaların yeniden düzenlenmesi, göstergelerin ve performans standartlarının belirlenmesi ve konu ile ilgili yeni kurumların ve birimlerin oluşturulması ile gerçekleştirilebilir. Bu kapsamda bu yazıda örnek alanda sözkonusu ilkeler değerlendirilmektedir.

Balçova İnciraltı Expo Alanının Özellikleri

İnciraltı; Balçova ve Narlıdere ilçelerinin körfez kıyısında yer almakta olup; Narlıdere İlçesi batı sınırını oluştururken; İzmir-Çeşme Karayolu'nun kuzeyinde, İzmir Körfezi'nin güneyinde ve doğu sınırını oluşturan Hava Harp Okulu ile Fahrettin Altay Kavşağı'nın arasında yer almaktadır (Şekil 1). Yönetmelik olarak Balçova Belediyesine bağlıdır ve İnciraltı ile Bahçelera

maheleleri olmak üzere, 2 mahalleden oluşmaktadır. İnciraltı Bölgesi; tarım alanları, dağ ve deniz ekosistemlerinin birbiri içerisinde çok kısa mesafelerle iç içe bulunduğu çok yönlü bir alandır. Sırtını dağa yaslamış yaklaşık 700 hektar bir ova içeren alanın toplam büyüklüğü yaklaşık 1200 hektar civarındadır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2014)

İzmir kenti bütününde, kentsel gelişmenin günümüzde ulaştığı yoğunluk ve fiziki yapıya yansımaları değerlendirildiğinde, Balçova İlçesi'nde, otoyol ile İzmir körfezi arasında kalan İnciraltı bölgesi, gerek doğal çevre değerleri, gerek kent içindeki konumu, gerekse güçlü ulaşım yönleriyle kentin geleceğinde büyük önem taşımaktadır (Şekil 2).

Bölgede ekili-dikili tarım alanları ve yeşil alan varlığı Şekil 3'te

Şekil 1. İnciraltı uydu fotoğrafından görünüm (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2014).

Şekil 2. İnciraltı bölgesi genel görünüm (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2014).

görülmektedir. Alandaki yapılaşma oranı %5'tir. İnciraltı Bölgesi'ndeki tarımsal alanlar arasında narenciye bahçeleri, seralar ve çeşitli meyve bahçeleri yer almaktadır. Yaklaşık 500 dönüm alanda süs bitkileri yetiştirilmektedir, kesme çiçek üretiminde Dünyada önemli bir paya sahiptir. Ayrıca sebze tarımı yapılmakta, 200 dönüm alanda ise meyve yetiştiriciliği yapılmaktadır. (Yüksel, 2013).

İzmir'in I. derece deprem bölgesidir ve aktif fay hatlarına sahiptir. Balçova ve çevresinde doğu-batı, kuzey-güney, kuzey-doğu-güneybatı yönleri olmak üzere üç farklı yönde düşey fay hatları bulunmuştur. I. derece deprem bölgesi ve jeotermal bir saha olması nedeniyle yapılaşma için uygun olmadığı görülmekte, Agamemnon I ve Agamemnon II olarak adlandırılan birçok fayla Batı Anadolu aktif fayının kesiştiği yerde olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle fay hatları, koruma zonlarının ve yapılaşma koşullarının hassasiyetle planlar üzerinde gösterilmesi gerekmektedir (Yüksel, 2013).

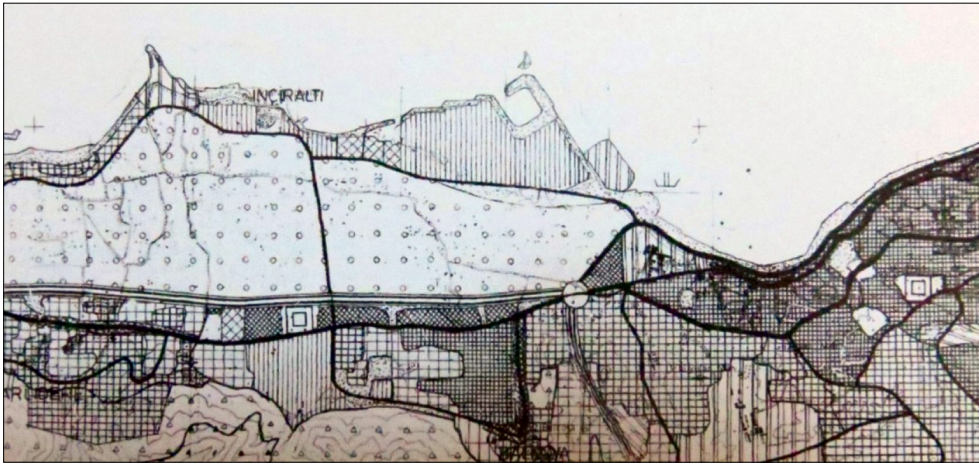
Planlama Süreci

İzmir kenti, Balçova – İnciraltı bölgesi İzmir Körfezinin güneyinde, Çeşme otoyolu ile deniz arasında bulunan yaklaşık 700 hektar büyüklüğünde, sera tarımı ve dikili tarım üretiminin yapıldığı bir alandır. Son yıllarda bölgenin imara açılmasına yönelik spekülasyonların ve planlama girişimlerinin yapıldığı gözlemlenmektedir. İnciraltı'nın ilk Turizm Merkezi olarak ilanı, 13 Eylül 1989 tarih ve 20281 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığına 23.03.1989 tarihinde onanan 1/25000 ölçekli Nazım İmar Planında, Turizm Merkezi olan Dalyan Bölgesi turizm alanı olarak belirlenmiş olup, İnciraltı bölgesinin otoyola kadar olan kısmına ise tarım alanı kullanımı getirilmiştir (Şekil 4) (TMMOB İzmir Mimarlar Odası Raporu, 2011).

Balçova ve Narlıdere İlçeleri İnciraltı kesimi, İzmir I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 01.07.1999

Şekil 3. Planla yapılaşmaya açılan alanın peyzaj ve dikili tarım dokusu (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2014).

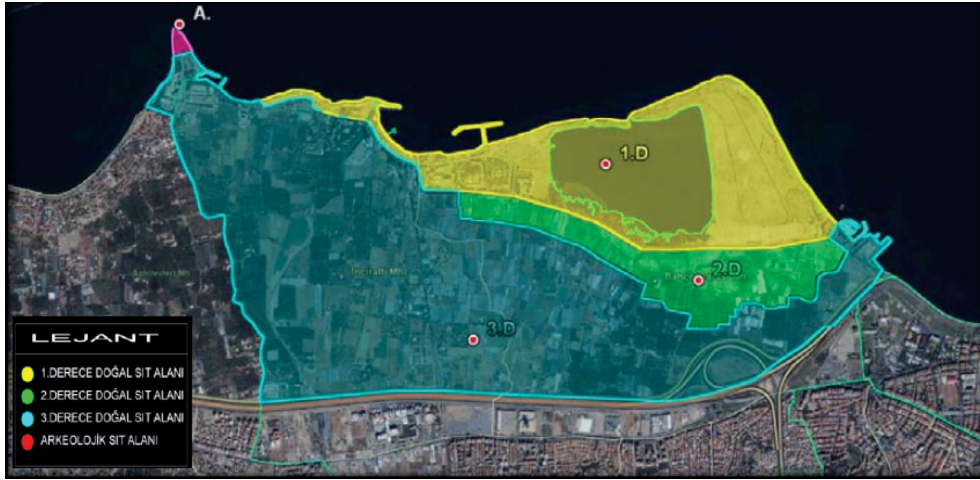
Şekil 4. 23.03.1989 tarihinde onanan 1/25000 ölçekli Nazım İmar Planı.

tarih, 8050 sayılı kararı ile 1. Derece Doğal Sit Alanı olarak tescil edilmiştir. İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 17.12.2002 tarih, 10168 sayılı kararı ile; Balçova İlçesi İnciraltı kesimi, 1., 2. ve 3. Derece Doğal Sit Alanı olarak derecelendirilmiştir. Yine Kurulun 15.02.2007 tarih, 2084 sayılı kararı ile; 1. Derece Doğal Sit Alanı kıyı bölümü büyütülmüştür (Şekil 5). 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu uyarınca İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığına hazırlanan ve 28 Mart 2007 tarihinde onanan 1/25000 ölçekli İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planında; Balçova ve Narlıdere İlçelerinin İnciraltı kesimi tarımsal niteliği korunacak alan olarak belirlenmiştir (Şekil 6).

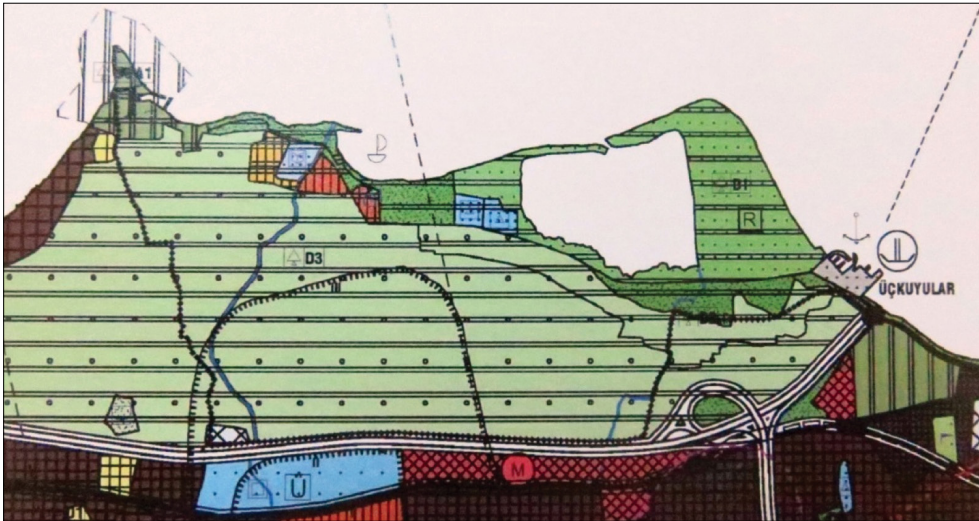
Ancak, planın bu kesimi Turizm Merkezi Alanı olması nedeniyle mahkeme kararıyla iptal edilmiştir. EXPO 2015 adaylık başvurusu kapsamında hazırlanan İzmir-İnciraltı Turizm Mer-

kezi EXPO Fuar Alanı'na ilişkin 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı, 16 Mayıs 2007 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığınca onaylanmıştır.

İzmir İnciraltı Turizm Merkezi Sınırı (690 hektarlık alan), 30.06.2007 tarihinde tekrar genişleterek, Resmi Gazetede yayımlanan 26568 sayılı Resmi Gazete kararıyla Balçova Kaplıcaları kesimini ve Teleferik tesislerini kapsayacak şekilde büyütülmüştür (toplam 950 hektarlık alan). İzmir İnciraltı Turizm Merkezinin İnciraltı kesimine ilişkin hazırlanan 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Revizyonu; Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 03.04.2009 tarihinde onaylanmış olup, itirazlar kapsamında düzenlenen 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ise 17.08.2009 tarihinde yeniden onaylanmıştır (Şekil 7) (TMMOB İzmir Mimarlar Odası Raporu, 2011).

Şekil 5. 15.02.2007 tarihinde İzmir 1 No.lu K.T.V.B. K.'nce onanan Doğal Sit Alanları.

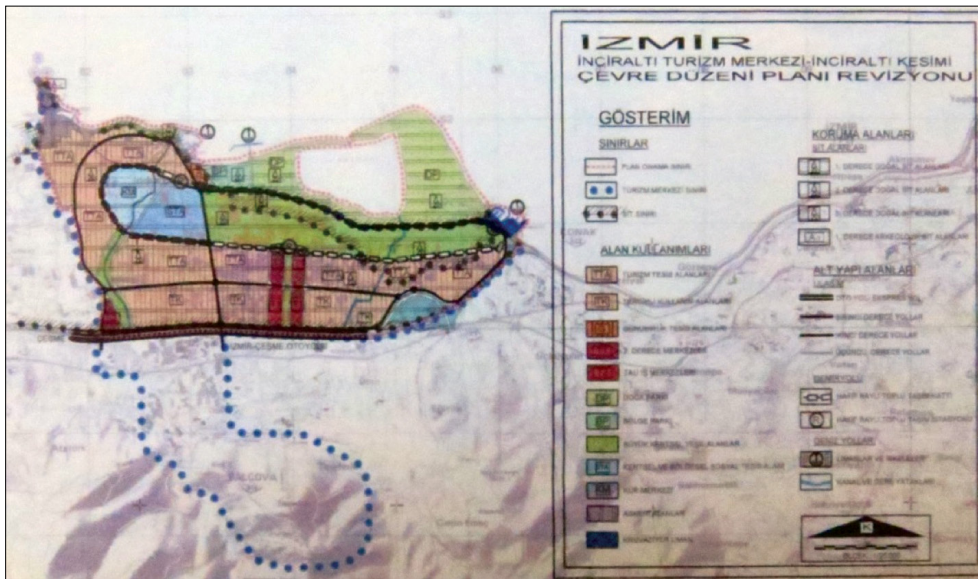

Şekil 6. 28.03.2007 tarihinde onanan 1/25000 ölçekli Kentsel Bölge Nazım İmar Planı.

Bu plan için kamu yararı ve planlama ilkelerine aykırı olması eleştirileri kapsamında dava açılmıştır. Dava sürerken yine 2009 yılı Eylül ayında 1/25000 ölçekli İzmir İnciraltı Turizm Merkezi çevre Düzeni Plan Revizyonunun revizyonu olan yeni bir plan onaylanmıştır. Bu planda aynı eleştirilerle idari dava konusu edilmiştir. Danıştay Altıncı dairesince 22.09.2010 gün E: 2010/794 sayılı kararla, dava konusu plan için hukuka uygun olmadığı gerekçesiyle yürütmeyi durdurma kararı verilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığınca yürütmeyi durdurma kararının kaldırılması için itiraz edilmişse de, Danıştay idari Dava Daireleri Kurulu 13.01.2011 günlü kararıyla itirazı reddetmiş, yürütmeyi durdurma kararı kesinleşmiştir.

6324 Sayılı Expo Kanunu Sonrasında İnciraltı Bölgesinin Planlama Süreci

6324 sayılı “İzmir EXPO Alanı Hakkında Kanun”, 15.06.2012 tarih ve 28324 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kanunun amacı, 2020 yılında gerçekleştirilecek Expo Fuar organizasyonu için aday olan İzmir ilinde Expo Fuar organizasyonunun gerçekleştirileceği alan için yer belirlenmesi, belirlenen alanın ve yakın çevresinin planlanması ve alanda yapılacak imar uygulamalarına ilişkin usul ve esaslarını belirlenmesi olmuştur. Bu kapsamda, Expo Alanı İnciraltı bölgesinde belirlenmiştir (Şekil 8).

Şekil 7. 17.08.2009 tarihinde onaylanan 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı.

Şekil 8. 15.06.2012 tarih ve 28324 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan İzmir Expo Alanı.

İlk olarak, İnciraltı Turizm Merkezi (İnciraltı Kesimi) 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca 02.11.2012 tarihinde onaylanmıştır. Bu planlardaki kullanımlar daha önce onaylanmış olan 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı ile genel olarak örtüşmekle birlikte, mekânsal ve alansal farklılıklar içermektedir. Daha sonra, İzmir İnciraltı Turizm Merkezi (İnciraltı Kesimi) 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planları, itirazlar kapsamında Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca 04.03.2013 tarihinde yeniden onaylanmış olup, genel plan kararları yönünden bir değişiklik yapılmamıştır. Son olarak, itirazlar kapsamında düzenlendiği ifade edilerek, Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca 06.08.2013 tarihinde İzmir İnciraltı Turizm Merkezi (İnciraltı Kesimi) 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planları tekrar onaylanmıştır. Ancak, bu planlarda bir önceki planlardan farklı olarak, nitelikli konut ve ticaret alanlarında yapılan büyümelerin yanı sıra, kent bütününe ve kent ulaşım planını doğrudan etkileyecek, kent gündeminde paylaşılmamış önemli bir karayolu projesinin bir kısmının plana işlendiği görülmüştür (Şekil 9).

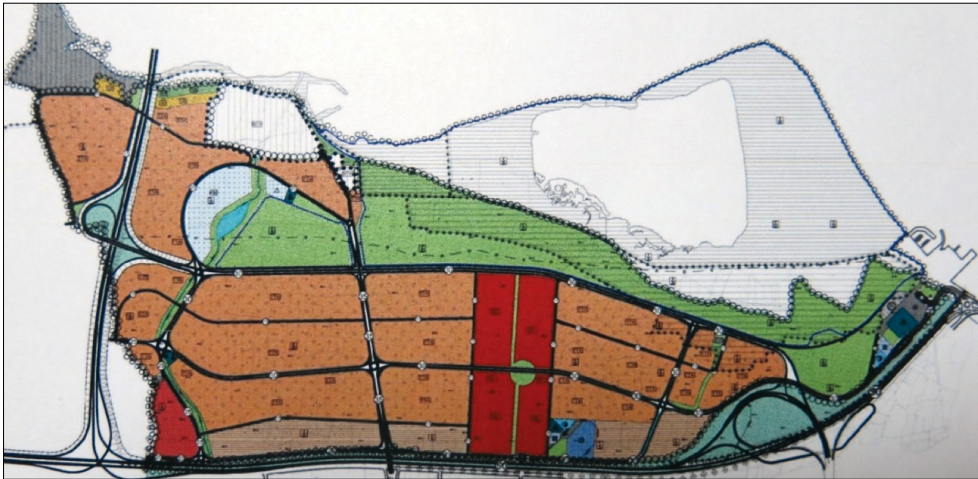
Söz konusu 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planlarına işlenen ulaşım projesinin, Karayolları Bölge Müdürlüğünce çalışmaları yürütülen İzmir Körfez Geçişi ve Bağlantıları Projesinin İnciraltı bağlantısı olduğu görülmektedir. Bu projenin kuzey bağlantı noktasının ise, Gediz Deltası Sulak Alan Koruma bölgesinden, aynı zamanda 1. Derece Doğal Sit Alanı olarak tescilli alandan geçtiği görülmektedir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 06.08.2013 tarihinde onanan İzmir İnciraltı Turizm Merkezi (İnciraltı Kesimi) 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı değerlendirildiğinde:

- Plan ana kararlarını değiştirecek şekilde İzmir Körfez Geçişi ve Bağlantıları (Otoyol ve Raylı Sistem) Projesi ile,

kent bütününe etkileyecek yeni bir ulaşım kararı verilmesi,

- Öncelikle bu ulaşım bağlantısına ilişkin ayrıntılı analiz ve fizibilite çalışmaları hazırlanması, bu kapsamda kent içi ulaşımın yaratacağı olumlu-olumsuz etkilerin tespit edilmesi gerektiği,
- Söz konusu yol geçişinin İzmir'deki tüm kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütleriyle paylaşılarak, 1/25000 ölçekli İzmir Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planı ve Ulaşım Ana Planı kapsamında kent bütününe değerlendirilmesi gerektiği,
- Plan notlarında yer alan ifadeler kapsamında; kent bütününe hizmet edecek Körfez Geçişi ve Bağlantı güzergahının plan bütününe uygulanacak DOP ile bedelsiz elde edilmesinin hakkaniyet ilkesine uygun olmadığı, "kentsel yeşil alan" gibi kamusal kullanım alanlarında kayıplara neden olacağı, DOP'un planlama bölgesine hizmet eden kamusal kullanımlara ayrılması ve bu nedenle diğer karayolu uygulamalarında olduğu gibi söz konusu güzergahında ilgili kurumca kamulaştırılması gerektiği,
- 06.08.2013 tarihinde onaylanan planlarda, 04.03.2013 tarihinde onaylanan planlara göre ticaret (12712 m²) ve nitelikli konut (6324 m²) alanlarının arttırılmış olmasının, planlama amacı ve EXPO 2020 İzmir teması ile de örtüşmediği, ayrıca planlama alanında ticaret alanı ayrılmasının 6324 sayılı yasaya aykırılık teşkil ettiği,
- Planlama alanının yaklaşık %30'u 1. ve 2. derece doğal sit alanı iken, planlama alanın %60'ının yapılaşmaya açıldığı,
- Söz konusu koruma amaçlı imar planlarında, bazı alanların (1. ve 2. Derece Doğal Sit Alanında kalan EXPO Alanı ile Askeri Alan arasındaki kıyı kenar çizgisinin deniz tarafında kalan bölümü ile planlama alanının doğusunda EXPO Alanı ile kıyı kenar çizgisinin doğusunda kalan alanın) onama sınırı dışında bırakılmasının 2863 sayılı Yasanın 17.maddesi ile tabi olduğu Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmeliğe aykırı olması,
- Yol genişlik ve güzergahlarının mevcut imar planları ile ör-

Şekil 9. 06.08.2013 tarihinde onaylanan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı.

Şekil 10. 06.07.2014 İnciraltı arazi sahiplerinin imar hakkı için protesto yürüyüşü (egeninhabercisi, 07.04.2014).

tüşmediği ve devamlılığının bozulduğu görülmektedir. Ayrıca bu planın dayanağı olan 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Revizyonunun yürürlükte bulunmadığı ve dolayısıyla alanın, yasal statüsü Turizm Merkezi dikkate alınarak üst ölçekli planlar kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca; Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 21.04.2011 tarihinde onaylanan İzmir İnciraltı Turizm Merkezi (İnciraltı Kesimi) 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı Revizyonunun, Danıştay 6. Dairesinin 14.11.2012 tarihli kararı ile yürütmesinin durdurulmasına karar verilmiştir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 06.08.2013 tarihinde onaylanan İzmir İnciraltı Turizm Merkezi (İnciraltı Kesimi) 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planları, halen yürürlükte. 2020 yılında gerçekleştirilecek EXPO Fuar Organizasyonu için İzmir ilinin seçil-

memesi nedeniyle, 6324 sayılı “İzmir EXPO Alanı Hakkında Kanun”un hükmü bulunmamaktadır.

Planlama sürecine halkın katılımı sağlanamadığından çeşitli protestolar yapılmıştır (Şekil 10). Kentte yaşayanlara sorulmadan yapılan uygulamalara karşı çıkan kentliler çoğalmaktadır. İnciraltı bölgesinde bulunan 690 hektarlık alanın, 5403 sayılı Toprak Kanunu uyarınca bölgenin tarımsal niteliğinin korunması gerekmektedir. Önerilen nazım ve uygulama imar planlarında tarım niteliğinin yitirilmesinin bir dayanağı yoktur.

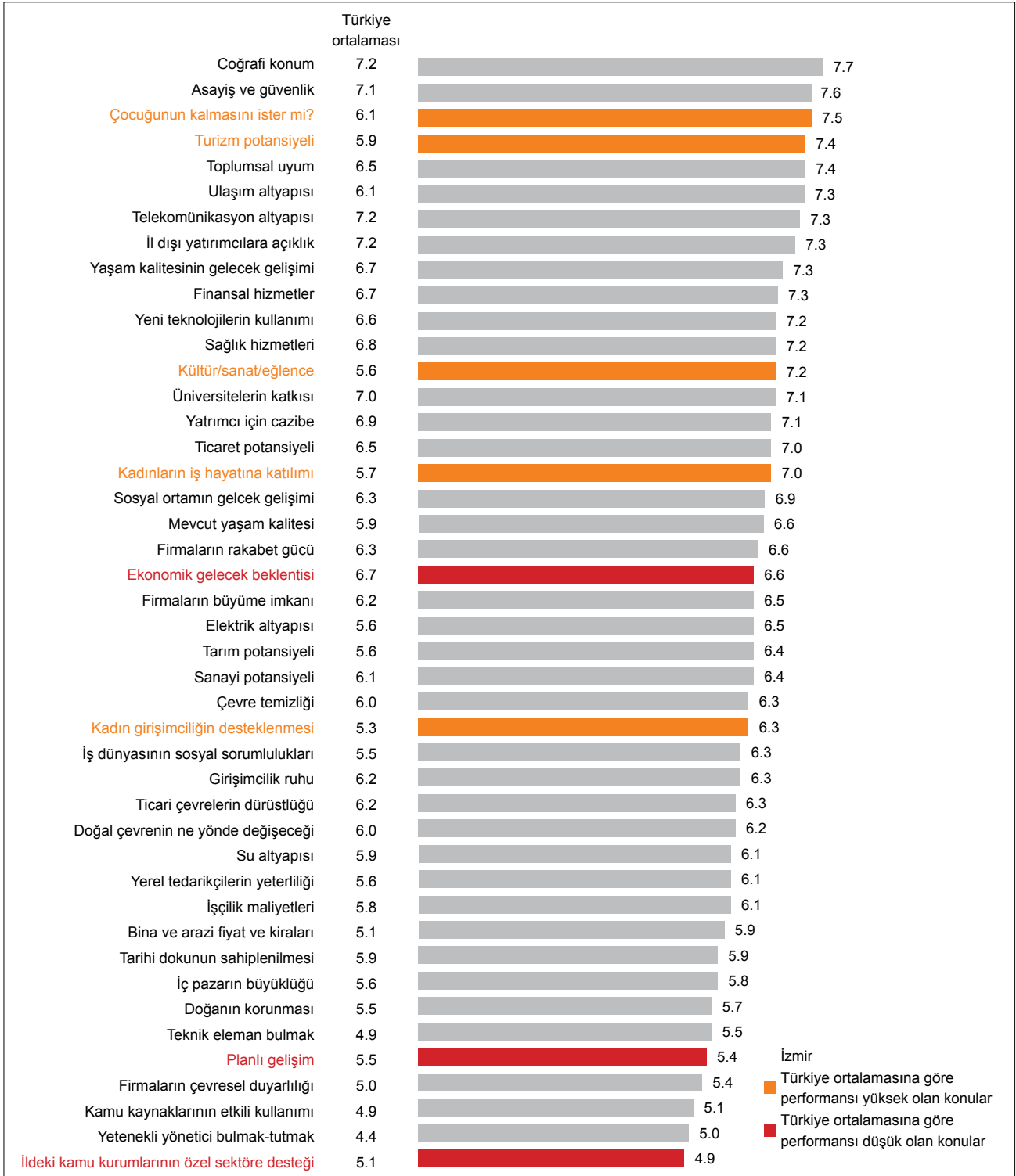
Ayrıca Korunan Alanlarda Yapılacak Planlara Dair Yönetmeliğin Doğal sit alanlarında yapılacak koruma amaçlı imar planları başlıklı 5. Madde'nin f bendinde “Koruma amaçlı imar

Tablo 1. Riskler tablosu

Kısa vade	Orta vade	Uzun vade
Artan taşıtlar ve taşıt yolları, kavşaklar	Trafik sıkışıklığı	Trafikten kaynaklı hava kirliliği ve sağlık sorunları
Mülkiyet sahiplerinin mağduriyeti	Mülkiyet sahipliğinde el değiştirmeler	Soylulaştırma
Yeşil alanların kaybı	Temiz hava koridorlarının yok olması	Toprak kirliliği, kentsel ısı adası oluşması vb. çevresel sorunlar
Tarım alanlarının kaybı	Üretici mağduriyeti, toprak kaybı	Yerel besin yerine ithal besin tüketimi
Körfezin, dalyanın, sulak alanların olumsuz etkilenmesi	Biyo-çeşitliliğin azalması	Kara ve deniz ekosisteminin bozulması
Afetlere açık bir alan olması	Deprem riski	Sivilaşma riski
Yoğunluk artışı	Konut ve turistik tesis artışıyla doğacak altyapı sorunları	Artan hava, su, toprak kirliliği, yeraltı su kaynaklarının ve termal kaynakların kirlenmesi
Kır bahçelerinin, piknik alanlarının kaybı	Açık hava faaliyetlerinin engellenmesi	İçerideki depresif toplum

planlarındaki kullanım kararlarının ve yapılaşma koşullarının, alanda tabiat varlıklarına ilişkin varsa biyo-çeşitlilik gibi araştırmalar doğrultusunda belirlenmesi esastır” denilmektedir. “Korunan Alanlarda Plan İnceleme ve Sonuçlandırmasına İliş-

kin Yönerge”nin ekinde yer alan Korunan Alanlarda Yapılacak İmar Planı Teklifi Usul ve Esaslarında doğal sit alanı bulunması halinde varsa biyoçeşitlilik raporu ve/veya bilimsel raporun plan açıklama raporunda yer alması gerektiği belirtilmiştir

Şekil 11. Türkiye ortalamasına göre performansı yüksek ve düşük konular (Türkiye'nin Şehirleri Sürdürülebilirlik Araştırması, 2011).

itiraz konusu planlar için böyle bir raporun hazırlanmadığı görülmektedir (ŞPO, 2013).

Expo İle Başlayan Dönüşüm ve Rantın Getireceği Riskler

Balçova – İnciraltı'nda yaklaşık 950 ha. Turizm Merkezi alanının 690 ha. Kısımının, turizm amaçlı planla imara açılması, İzmir kentine, Balçova'ya, etkisi düşünülmemiştir. Çevre Düzeni Planı kavramının anlamı gözetilmeden, yatak kapasitesinin gerekçesi ve plan hedefleri ortaya konmadan, aralarında ilişkiler kurulmayan büyük turizm alanları tanımlanması alanı tahrip edecektir. Bu turizm merkezinin Balçova kesiminin plan kapsamına alınmamış olması parçacı çevre düzeni planı yapılması şehircilik anlayışına sığmamaktadır (TMMOB İzmir Mimarlar Odası Raporu, 2011).

Turizm planlamasında kapasite, yatak kapasitesi ile ölçülmektedir. Planlama alanında önerilen 82.000 rakamlı yatak kapasitesinin, bilimsel bir temele dayanmadığı görülmektedir. Bu plan öneriyle, Türkiye'nin mevcut yatak sayısının %13,5'i, Ege Bölgesi'nin %57,1'i, İzmir'in %323'ü kadar yatak kapasitesi getirilmektedir. Bu durum, bu rakamın bilimsel hiçbir temele dayanmadığının göstergesidir (ŞPO, 2013).

Turizm sektörü yönünden, getiri getirebilir ancak doğal sit alanlarının koruma-kullanma dengesini iyi kurmak gerekir. Doğal sit alanlarının korunmasını, tarım alanlarını dikkate almayan, kent peyzajına önem vermeyen bir anlayışla yapılacak planlama ile turizm kaynağı olan yerler de sonunda heba olacaktır. 1/25000 ölçekli İzmir İnciraltı Turizm Merkezi Çevre Düzeni Planı Revizyonu, kentin ciğerleri olan açık-yeşil alanı ve tarım alanlarını imara açarak İzmir kentinde olumsuz bir etki bırakacaktır. Kentin mekansal gelişiminde bu planın değiştirilmesi çok önemlidir.

Buraya kadar bazı kaybedilecek değerler ortaya konmuştur, Tablo 1'de ise bu değerlerin yok olması halinde, kısa-orta ve uzun vadede ne tür riskler ile karşılaşılacağına bazı çıkarımlar yapılmıştır:

Alanın Sürdürülebilir Kentsel Planlama İlkelerine Göre Değerlendirilmesi

Kompakt, etkili arazi kullanımı: 20.09.1991 tarih ve 20997 sayılı Resmi Gazetede İzmir İnciraltı Turizm Merkezi Tevsii yayımlanmıştır, burada yat limanı arkası dolgu alanı görülmektedir. Söz konusu alan sivilaşma riski yüksek kıyı bölgesi içermektedir. Bölgede ilk turizm merkezi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığınca yapılan ve 06.02.2009 tarihinde onaylanan Çevre Düzeni Planları'nın plan notlarında "Jeolojik etüdler için en az 100 metre çevresiyle birlikte ele alınması, sivilaşma riski yüksek tespit edilen alanlar için hiçbir şekilde yapılaşmaya açılmayacak alanlar ve imar planlarında açık alanlar olarak düzenle-

necektir" şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak sonraki planlarda bu nattan vazgeçilmiştir. Kompakt ve etkili bir arazi kullanım planlaması çalışmasında yer alması gereken jeolojik, jeoteknik etüd ve mikrobölgeleme çalışmaları olmayan alanda buna göre yerleşilebilirlik çalışması yapılmalı, deprem, taşkın gibi afetlere öncelik verilmeli, yapılan imar planlarında gerek turizm tesisleri gerekse diğer tesis alanları ve konut alanları yerleşilebilir alanlarda yerseçmelidir. İmar planlarında afetlere yönelik yerler ayrılmalıdır. Yoğunluğu, çeşitliliği, karma kullanımı desteklemek, yürüme mesafelerini planlamak arazi kullanım planlamasında önem kazanmaktadır, bu kapsamda çalışmalar yapılmalıdır.

Daha az araba kullanımı, daha çok erişilebilirlik: Alan için yat limanının kruvaziyer limana dönüştürülmesi kararı olumsuzdur. Bu kıyı bölgesi, körfezin en sığ bölgelerinden olup, İnciraltı lagünü olan 1.derece doğal sit alanının bitişiğinde olduğu, dolayısıyla öneri kruvaziyer limanın doğal sit alanına, mendirek dolgusu ve platformlarına, körfezin deniz dibi akıntılarına olumsuz etki yapacağı, aynı zamanda kentin doğal peyzajına olumsuzluklar getireceği açıktır. Planda karayolu yüzeyinin artırılması ile daha çok arabayı çekecek olması olumsuzdur. Oysa trafiği sakinleştirme programlarıyla küçük ve yavaş çözümler sunmak hedef olmalıdır. Plan ile önerilen HRS (Hafif Raylı Sistem)'e ilişkin plan raporlarında bir açıklama yapılmamıştır. Turistik amaçlı mı, yoksa ulaşım hizmet amaçlı mı olacağı, kentin metro sistemi ile ilişkilendirilip ilişkilendirilmeyeceği belirsizdir. Yürümeyi, bisikleti, toplu taşıma ön plana çıkarmak, elektrikli taşıtlarla sera gazı emisyonlarını azaltmak planlarda önemli ilke olmalıdır.

Etkin kaynak kullanımı, daha az kirlilik ve atık: Kentsel metabolizmada eko-verimlilik için girdi-çıkı dengesiyle bir döngü oluşturmak sürdürülebilir yerleşmelerin en önemli ilkelerindendir. Önerilen turistik tesis, rezidans ve ticaret merkezlerinin atıklarının geri dönüşümüyle ilgili plan raporlarında bir açıklamaya rastlanılmamıştır. Yenilenebilir kaynakları ve hizmetleri kullanmak hedef olmalıdır. Ayrıca termal tesislerin atık suyunun arıtılması gibi konular plan notlarında bulunmamaktadır.

Doğal sistemlerin restorasyonu: Havayı, suyu, toprağı ve biyo-çeşitliliği koruyup zenginleştirmek sürdürülebilir kentsel planlama için şarttır. Planlama alanında bulunan Çakal Burnu Dalıyan Ekosistemi, Kuş Cenneti'nin beslenme ve üreme alanıdır. İnciraltı'nın kuzeyinde bulunan Çakalburnu Dalıyan önemli bir sulak alandır. Özellikle kış aylarında sakarmek, flamingo, yalıcakpını, karabatak, pelikan, martı gibi canlılar bölgeyi üreme alanı olarak kullanmaktadır (Yüksel, 2013). Plandaki 690 hektarın 70 hektarı lagün, geriye alanı kent ormanı niteliğindedir. Planla getirilen yapılaşmanın İnciraltı Kent Ormanı bünyesinde çok fazla ağaç ve çalının kesilerek yapılacağı düşünülürse kent ormanı, 1. derece doğal sit alanı ve dalıyan ekosisteminde kalıcı tahribata yol açacaktır. Doğal yapı ve ekosistemlerin sürdürülebilirliği riske sokulmamalı, ekosistem tehdit edilmemeli, bölgenin ayrıntılı flora-fauna envanteri ve biyo-çeşitlilik raporu

Tablo 2. Expo alanının sunduğu bazı fırsatlar

Kısa vade	Orta vade	Uzun vade
Coğrafi konumun getirdiği manzara etkisi	Yeşilin getirdiği olumlu psikolojik etki	Geliştirilebilir kentsel peyzaj
Açık hava eğlence, kültür, sanat etkinliklerinin varlığı	Geliştirilebilir, tasarımı yapılabilir kamusal ve özel mekanlar	Örnek projelerle yapıları alanı değil ama açık hava eko-turizm faaliyetlerinin geliştirilmesi
Termal kaynakların varlığı	Termal sağlık tesislerinin geliştirilmesi	Üçüncü yaş turizminin geliştirilmesi
Organik tarım seralarının varlığı	Organik tarımın geliştirilmesiyle sağlıklı ürün yetiştirilmesi	Organik ürün satışı, yerel ve ulusal pazara açılım
Kıyının sürekliliğinin sağlanarak yaya alanlarının geliştirilmesi	Yaya ve bisiklet yollarının yapılması	Yaya, bisiklet ve toplulaşım ağlarının geliştirilmesi
Birinci derece doğal sit alanı, dalyan ve kent ormanının varlığı	Flora-fauna ve endemik türlerin varlığı	Kara ve su ekosisteminin koruma-kullanma dengesinin geliştirilmesi

oluşturulmalıdır. Kaplıca koruma zonları dikkate alınarak bir planlama çalışması yürütülmelidir. 14.06.2014 tarihinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca çıkarılan Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği'nce Bütünleşik Kıyı Alanı Planı'nın yapım teknikleri-ne uyulmalı, ilgili tüm ekosistem analizleri yapılmalıdır.

İyi barınma ve yaşam çevreleri oluşturmak: Yapı yoğunluğu EXPO kanunundan sonra arttırılmıştır. Turizmde %20 emsal artışı planlanmıştır. İyi barınma ve yaşam çevreleri oluşturmak için kentlerde rant aracı olarak görülen Nitelikli Konut (Rezidans) kararı getirilmiştir. Kentsel dönüşüm kanunuyla kentlere büyük inşaat firmalarının getirdiği bu rezidans projeleri, kentlerde kapalı sitelere yol açmakta, kentsel tabakalaşmayı arttırmakta, üst gelir grubunu yalıtarak mekanda sosyal ayrışmayı beraberinde getirmektedir. Bu nitelikli konut alanlarında yapılması vaat edilen spor merkezleri, havuz, park, ticari alan vb. sadece o konut sahiplerinin yararlanacağı birtakım sosyal donatılar ise gerçekte planlanan nüfusun gereksinimi olan sosyal donatıların çok altındadır. İnciraltı Bölgesi'nde düşünülen 9000 kişilik nitelikli konut alanına ayrılan sosyal donatı da çok azdır. Özetle düşünülen dönüşüm iyi bir yaşam çevresi oluşturmak için yetersizdir ve yalıtılmış mekanlar düşünüldüğü için adaletsizdir.

Sağlıklı sosyal ekoloji: EXPO, Olimpiyat vb. büyük sergi ve organizasyonlar kentlerin tanıtımına, kentlerin markalaşması yolunda katkı koymaktadır (Erdin ve Kokum, 2006). Ancak geçici bu organizasyonların sunduğu fırsatlar kadar, getirdiği dezavantajlar da vardır. Bu dezavantajlar özellikle yer seçimi, seçilen alandaki mekansal ve sosyal dönüşüm, organizasyonun sağladığı imkânların belirli bir kentsel çevre ile sınırlı kalması gibi olumsuzluklar şeklinde sıralanabilir. Bu nedenle fiziki mekân ile birlikte ekonomik, toplumsal, kültürel ve sosyal mekânı da çözümlen, yani kentli için-sağlıklı bir sosyal ekoloji oluşturmak adına bir kentsel dönüşüm kavramını tartışmak, yere özgü yöntem ve modelleri geliştirmek yönünde çabalar içinde olmak gereklidir.

Sürdürülebilir ekonomi: Gıdada kendi kendine yeterlilik sağlamak, yakında yetiştirip üretmek, yerel gıda alıp yerel gıda yemek hedef olması gerekir. Alandaki termal kaynakların varlığı ve seracılık faaliyetleri jeotermal seracılığı aklı getirmektedir. Tüm alan jeotermal seracılık için uygundur ve verim bu yenilenebilir kaynak kullanımıyla çok daha artacak, meyve-sebze üretimi ve çiçekçilik faaliyetleri artacaktır. Planda önerilen 300 dönümlük alışveriş merkezi talebi yersizdir. Zaten Balçova'da yer alan tüm alışveriş merkezlerinin toplamı 70 dönümdür ve trafiği düğümlenmeye yetmiştir (Kocaoğlu, 2013). Plan sera alanlarını ortadan kaldırmaktadır, bu anlayış sürdürülebilir kentsel planlamaya terstir, yerel ekonomi desteklenmelidir.

Halkın katılımı: Plan, katılımcı bir anlayışla yapılmamış, plan süreci ile ilgili bilgiler ilgili kesimlere verilmemiştir. Yalnızca belirli çıkar gruplarının değil, tüm grupların, ilgili tüm kurumların, meslek odalarının, sivil toplum örgütlerinin, uzmanların bu süreçte katılımının etkin olarak sağlanması gerekirdi. Planlama alanı Büyükşehir Belediyesi yetki alanları içerisinde kalmasına rağmen plan onama yetkisinde merkezi hükümetin yetkisi ve rolü giderek artmakta, yerel yönetimlerin yetkileri kısıtlanmaktadır. Merkezi hükümet, hem planlamada parçacı uygulamalara, hem de birbiriyle örtüşmeyen yasalarla ve koordinasyon sağlanmadan hazırlanan, yerelin gerçek ihtiyaçlarına cevap vermeyen planların üretilmesine neden olmaktadır.

Yerel kültürü korumak: Güçlü kimliğe sahip mekan duygusu gelişmiş kentler tasarlamak ve yerel kültürü korumak önemli sürdürülebilir planlama ilkelerindendir. 241 hektar alanda 9600 kişilik rezidans planlanmıştır. Yeterli sosyal donatıyı da getirmeyen bu planlama kararı, mevcut sosyal yapıyı ve yerel kültürü tahrip edecektir. Orada bugün İzmirliğin yaptıkları açık hava, kır düğünlerini yok edecektir. Plan açıklama raporlarında mülkiyet durumu, dağılımı ve ortalama parsel büyüklükleri gibi konulara değinilmemiş, yerel planlama geçmişi yazılmamıştır. Hangi alan nasıl kaybedildi belli değildir.

“Türkiye’nin Şehirleri Sürdürülebilirlik Araştırması” (2011) kapsamında ele alınmış olan değişkenler Şekil 11’de verilmiştir. Bu değişkenlere göre İzmir İnciraltı Turizm Merkezi Alanı coğrafi konumunun özel olması nedeniyle İzmir bütünündeki sürdürülebilirliğe katkısı büyüktür. Turizm potansiyeli yüksektir ancak bu potansiyel yapıyı alanı arttıracak şekilde değil ekoturizm anlayışla ele alınmalıdır. Ulaşım ve iletişim altyapısı kent içinde olması nedeniyle yüksektir, taşıt yolu trafiğinin arttırılması yerine yaya bisiklet ve toplu taşımanın arttırılması gerekmektedir. Kültür-sanat ve eğlence potansiyeli fazladır, açık hava eğlence, sanat ve sergi faaliyetleri arttırılabilir. Sağlık hizmetleri termal kaynaklara bağlı olarak geliştirilebilir niteliktedir. Bu alanda üniversitelerin gerek sağlık gerek ziraat alanında ar-ge faaliyetleri ve organik tarım deneme alanları alanı sürdürülebilir kılacaktır. Kadınların açık hava eğlence, sanat ve ayrıca organik tarım deneme alanlarında istihdamı desteklenmelidir. Ayrıca ticaret destekleyici ekolojik ürün satışı yapılması alanı özgün hale getirecektir. Alanda aktif ticaret, sanayi ve firmaların gelişimi, finansal hizmetler, sanayi artışı gibi ekonomik kalkınmayı arttıracak faaliyetler beklenmemeli, buna karşılık tarım potansiyeli değerlendirilmelidir. Doğanın korunması, yeşil dokunun sahiplenilmesi ilkeleriyle, çevresel duyarlılıkla ele alınarak kentin ciğerleri durumundaki bu alan korunup geliştirilmelidir. İzmir’in zayıf olduğu konulardan planlı gelişim burada örnek olacak şekilde olmalı, koruma-kullanma dengesi hassasiyetle ele alınmış bir plan çalışması yapılmalıdır. Kamu kurumları da geliştirilecek organik tarım, buna bağlı agro-turizme ve termal sağlık tesislerine destek olmalıdır. Bu konudan bir ekonomik beklenti geleceği yaratılabilir. Bu kapsamda İzmir kent bütünü sürdürülebilirliğine olumlu etkisi olabilir. Bu kapsamda Expo alanının sunduğu bazı fırsatlar Tablo 2’de sunulmuştur.

Expo Alanı İçin Sonuç ve Öneriler

Türkiye’nin Şehirleri Sürdürülebilirlik Araştırması’nda (2011) İzmir çevre performansı ve yaşam kalitesi kategorilerinde en üstte, sürdürülebilirlik, ekonomik ve sosyal performans kategorilerinde ilk dörtte yer almaktadır. İzmirli üst düzey yöneticilere göre ilde yaşamının en iyi yönleri çevre ve doğal güzellikleri, sosyal çevresi, iş olanakları, büyükşehir olması ve iklimidir. En dezavantajlı yanları ise ulaşım ve trafik sorunu, çarpık yapılaşma ve planlama sorunları, çevre kirliliği ve doğa tahribatıdır.

TMMOB İzmir Kent Sempozyumu Sonuç Bildirgesi’nde (2013), İnciraltı’nda tarıma dayalı bir aktivite merkezi oluşturulması gerekliliği vurgulanmıştır. 1-2 katlı birimlerden oluşacak, pansiyon, kafeterya, restoran, ekolojik tarım ürünleri satış stantları ve hobi bahçeleri gibi işlevleri barındıracak bir merkez olarak tanımlanmıştır.

Buradaki ticaret yoğunluğu ve İnciraltı bölgesine yapılması planlanan tesislerin yatak kapasitesi konusunda kent bütünü-

de bir değerlendirme yapılmaması sonucunda, bölgenin taşıma kapasitesinin üstüne çıkıldığını, bölgenin ulaşılamaz hale getirildiğini, kıyı ekosistemin ve doğal sit alanlarının tehdit altında olduğunu, özetle kısa vadeli rant uğruna müdahaleler sonucunda yaşanabilir bir çevreden ne kadar uzaklaşıldığı görülmektedir.

New York denilince, Central Park, Londra denilince Hyde Park, Berlin’de Tiergarten aklı gelir. Ankara Atatürk Orman Çiftliği’ni kaybetmiş, İstanbul Kuzey Ormanları’nı kaybediyor, İzmir İnciraltı’nı kaybetmesin!

Mahatma Gandhi’nin yetinme ilkesiyle sözlerimize son verebiliriz: “Yeryüzü bir insanın açlığını giderecek kadar verir, açgözlülüğü doyuracak kadar veremez. İhtiyacımız olandan fazlasını tüketiyorsak ya birbirimizin hakkını yiyoruz, ya gelecekte borç alıyoruz ya da çevreyi ve diğer canlıları yok ediyoruz demektir.”

KAYNAKLAR

- Coaffee, J. (2008). Risk, resilience, and environmentally sustainable cities. *Energy Policy*, 36, 4633–4638.
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca çıkarılan Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği, (2014). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/06/20140614-2.htm>.
- Erdin, E.H., Kokum, O., (2006). Dünya Fuarı Olarak “EXPO”yu İzmir’de Düşün(dür)mek, *Planlama*, 2006/3, s.59–66.
- EU. (2004). Urban design for sustainability, Final Report of the Working Group on Urban Design for Sustainability to the European Union Expert Group on the Urban Environment, Austria.
- Godschalk, D.R. (2003). Urban hazard mitigation: Creating resilient cities. *Natural Hazards Review ASCE*, 4(3): 136–143.
- Hodson, M., & Marvin, S. (2009). Urban ecological security: A new urban paradigm? *Int. Journal of Urban and Regional Research*, 33(1): 193–215.
- Holmgren, D. (2007). *Permaculture: Principles & pathways beyond sustainability*, Australia: Holmgren Design Services.
- Hopkins, R. (2008). *The Transition Handbook*, Devon, UK: Green Books
- İzmir Büyükşehir Belediyesi, (2014), Balçova Turizm Merkezi İnciraltı Kesimi Raporu.
- Kazimee, B.A. (2002). Sustainable urban design paradigm: Twenty five simple things to do to make an urban neighborhood sustainable. In: C.A. Brebbia, C. Martin-Duque, L.C. Wasdhw (Eds.), *The Sustainable City II*, (pp. 31–41). London: Witpress.
- Kocaoğlu, Aziz., (2013), 300 dönümlük AVM İnciraltı’na hançer olur!, *YeniGün*, 21 Aralık 2013, İzmir.
- Newman, P., Beatley, T., Boyer, H. (2009). *Resilient cities responding to peak oil and climate change*. Washington DC: Island Press.
- Newman, P., & Jennings, I. (2008). *Cities as sustainable ecosystems principles and practices*. Washington DC: Island Press.
- Raven, J. (2010, May). Cooling the public realm climate-resilient urban design. Paper presented at the meeting of 1st World Congress on Cities and Adaptation to Climate Change Resilient Cities 2010, Bonn, Germany.
- Resilientcity websitesi, 8 Ağustos, 2010 <http://www.resilientcity.org/index.cfm?pagePath=RESILIENCE&id=11449>.
- Saavendra, C., Budd, W. W. (2009). Climate change and environmental planning: Working to build community resilience and adaptive capacity in Washington State, USA. *Habitat International*, 33, 246–252.
- ŞPO, (2013). “İnciraltı Turizm Merkezi (İnciraltı Kesimi) 1/5000 ölçekli ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım ve Uygulama İmar Planlarına İtiraz Edildi.” <http://www.spoizmir.org/inciralti-turizm-merkezi-imar-planlari/nciralt-turizm-merkezi-nciralt-kesimi-15000-oelcekli-ve-11000-oelcekli-koruma-amacl-nazm-ve-uygulama-mar-planlarna-tiraz-edildi.html>
- TMMOB İzmir Kent Sempozyumu Sonuç Bildirgesi, (2013), Tepekule 28–30 Kasım 2013, İzmir.
- TMMOB İzmir Mimarlar Odası, İzmir Turizm Merkezi 1/25.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı Revizyonu Hakkında Rapor (2011), 16 Mayıs 2011, İzmir.
- Türkiye’nin Şehirleri Sürdürülebilirlik Araştırması, (2011). MasterCard Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi ve Ekonometri Merkezi Yayınları.
- UNISDR, United Nations International Strategy for Disaster Reduction. (2010). *Making cities resilient: My city is getting ready*. 2010–2011 world disaster reduction campaign report. Geneva: UN.
- Wheeler, S., (2003). “Planning Sustainable And Livable Cities”, *The City Reader*, 3rd Edition, (eds.) LeGates, R.T. ve Stout, F., Routledge Urban Reader Series, New York, 487–496.
- Vergunst, P. J. B. (2002). The potentials and limitations of self-reliance and self-sufficiency at the local level: views from southern Sweden. *Local Environment*, 7(2), 149–161.
- Yüksel, N., (2013). “İzmir’in akciğerlerine AVM dikecekler” 30 Ağustos 2013, <http://www.mimdap.org/?p=124764>

ARAŞTIRMA / ARTICLE

İstanbul'da Afet Yönetimi ve Acil Ulaşım Yollarının Değerlendirmesi

Assessment on Disaster Management and Emergency Transportation Routes in Istanbul

Mesture Aysan Buldurur¹, Hüseyin Kurucu²

¹İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

²İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul

ÖZ

Deprem başta olmak üzere, tüm doğal afetlere karşı hazır durumda olmak bir zorunluluktur. İstanbul Büyükşehir Belediyesi 2002 yılında depreme hazırlıklı olmak amacıyla Japan International Cooperation Agency (JICA) ile birlikte bu yönde çalışmalar yapmış rapor hazırlamıştır. Ancak daha sonra günlük yaşamda sıklıkla yaşanan kaza, yangın ya da hasta taşıma gibi hızla hareket edilmesi gerekli durumlarda bile yaşanan zorluklar, yapılan hazırlıkların yeterince hayata geçirilemediğini göstermektedir. Bu makale “İstanbul'da afet yönetimi ve acil ulaşım yollarının değerlendirilmesi” konulu yüksek lisans çalışması esas alınarak hazırlanmıştır. Çalışmada, kent bütününde mevcut durum değerlendirilmiştir. Yapılmış, acil müdahale koşullarının sağlanabilmesi için, yönetim modeli ve ulaşım düzenlemelerine ilişkin öneriler getirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar sözcükler: Acil ulaşım yolları; afet yönetimi.

ABSTRACT

It is necessary to be prepared for natural disasters, earthquakes in particular. In accordance with other efforts to this end, the Istanbul Metropolitan Municipality made further studies with the Japan International Cooperation Agency (JICA) in 2002 and prepared a report. However, difficulties experienced during daily accidents that necessitate quick responses, such as the putting out of fires and the transportation of the injured, indicate that even foreseen precautions are not easily put into practice. This article is prepared based on a Master's thesis entitled “Assessment on disaster management and emergency transportation routes in Istanbul.” In the study, the present status of the city is evaluated, and a management model and recommendations related to transportation arrangements designed to best achieve emergency responses are presented.

Keywords: Emergency access roads; disaster management.

Giriş

İstatistiklere göre ülkemizde doğal afetler sonucunda, ekonomik kayıplar her yıl, gayri safi milli hâsılanın %1.1'i düzeyinde olmaktadır. Bu kayıplara, stok kaybı, üretim, işsizlik, pazar kaybı, fiyat artışları ve buna benzer dolaylı ekonomik kayıplar da ilave edildiğinde, toplam ekonomik kayıplar, gayri safi milli hâsılanın %3 veya %4'üne ulaşmaktadır (Çelik, 2000). Türkiye'de son 70 yıldır doğal afetler nedeniyle hayatını kaybeden insan sayısı 100.000 ve hasar gören konut sayısı 600.000 civarındadır (Keleş, 2007).

Alp-Himalaya (Akdeniz) Deprem Kuşağı üzerinde yer alan Türkiye'de ülke topraklarımızın yaklaşık yarısı I. Derecede kalmakta (Özmen vd., 1997) ve bu bölgede Türkiye nüfusunun %44'ü yaşamaktadır (Avcı, 2011). Büyük kentimizin de içinde bulunduğu, ülke nüfusunun %70'inin ve sanayi tesislerinin %75'inin kurulu olduğu bu bölgelerde, deprem olasılığı yüksektir. Bu bağlamda Türkiye'de meydana gelen en etkili doğal afetin "deprem" olduğu söylenebilir (Genç, 2007).

Yukarıda sunulan tablo, başta deprem olmak üzere, tüm doğal afetlere karşı hazır konumda olmanın bir zorunluluk olduğunu ortaya koymaktadır. YOKOHAMA Konferansı (1994)'nda özellikle nüfus ve altyapının yoğunluk gösterdiği büyük yerleşim alanlarının tehditler altında olduğu ve afet sonrasında yardım gereksinmelerini azaltabilmenin yolunun, doğru hazırlık ve risk azaltma (sakinim) çalışmaları olduğu konularına vurgu yapılmıştır (Balamir, 2007). Bu makalede İstanbul'da depreme hazırlık kapsamında ve kentsel ulaşım bağlamında yapılmış olan çalışmalar sonucunda bugün gelinen durum değerlendirilmiştir.

Afet Yönetim

Afetlere karşı hazırlıklı olmak üzere yapılan çalışmalar, tüm kamu kurumları ile bireylerin bütüncül bir faaliyetidir. Bu faaliyetler, toplam ya da bütüncül afet risk yönetimi (total disaster risk management) olarak belirtilebilir. Risk yönetimi, kurumların, organizasyonların ve bireylerin önlem almak-hazırlık-felaket-müdahale ve yeniden yapılanma aşamalarında birlikte hareket etmeleridir (Oktay, 1998).

Bu amaçla belirlenen temel hedefler şöyle sıralanabilir;

- Kriz Komuta Merkezine, Büyük sağlık tesislerine, Stratejik öneme sahip bina ve tesislere, Eğitim tesislerine, İGDAŞ, İSKİ, TEDAŞ, TEAŞ, AKTAŞ, Boğaziçi Elektrik ve Türk Telekom kritik noktalarına ulaşımın sağlanması,
- Havalimanları, garlar, otogarlar ve büyük iskele ve limanlar arasında ulaşım bütünlüğünün sağlanması,
- İETT Transfer merkezlerine ve kurumun hizmet alanlarına, İDO, Metro İstasyonları ve TDİ iskelelerine ve İtfaiye tesislerine ulaşım alternatiflerinin hazırlanması gerekmektedir.

İstanbul'da Afet Yönetiminin Değerlendirmesi ve Yönetim Modeli

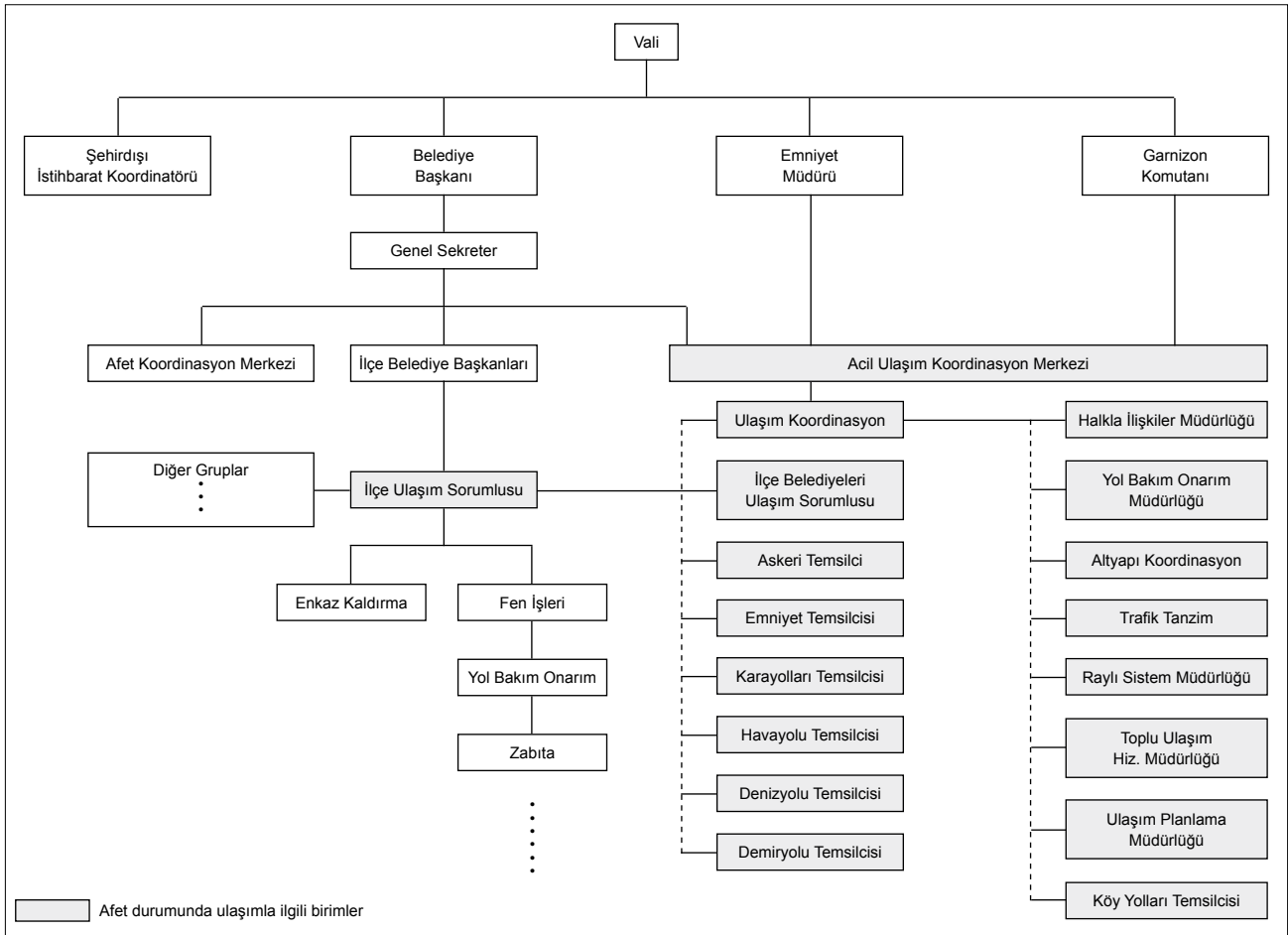
Yirmi yedi yüzyıllık tarihinde hasar yapıcı birçok büyük depremlerle karşılaşılın Marmara'da yeni bir büyük deprem saati çalışmaktadır. Bu deprem olduğunda en büyük kayıp, büyüklüğü ve plansızlığı nedeniyle İstanbul'da olacaktır. Deprembilimde depremin zamanını, büyüklüğünü ve yerini daha önceden kestirmek, net bir ifadeyle söylemek olanaksızdır. Bu nedenle olası bir afet durumunda İstanbul'da afet planlaması büyük önem arz etmektedir. İstanbul'da Afet yönetimi ile ilgili kurumlar, Valilik ve İBB bünyesinde bulunmaktadır.

İstanbul valiliği koordinasyonundaki afet yönetimi; İstanbul Valiliği, 1999 Marmara Depreminden hemen sonra Cumhurbaşkanı'nın emriyle bütünlük bir afet yönetimi için, Valilik Afet Yönetim Merkezi'ni (AYM) kurmuştur.

İBB koordinasyonundaki afet yönetimi; Afet koordinasyon merkezi (AKOM), Büyükşehir Belediye Başkanının Şubat 2000 tarihli talebi üzerine, 14 Ağustos, 2000 tarihinde kurulmuştur. İBB meclisi Aralık 2000 tarihinde AKOM'a yetki vermiştir. AKOM'un görevi, İBB'si bünyesinde bulunan müdürlüklerin, kurum ve birimlerin görev dağılımını ve koordinasyonunu sağlamaktır.

Türkiye'de önemli bir yere sahip olan Marmara Bölgesi ve İstanbul'u etkileyebilecek olası bir depremin sonuçlarını tahmin etmek güç değildir. Bugünkü mevcut önlemler ve organizasyon yapısı depremin oluşturacağı hasarları en aza indirmek yönünden yeterli değildir. Olası bir deprem sonrasında ulaşım önemli bir rol alacağından, depreme karşı hazırlıklı olmak amacıyla özellikle "ulaşım odaklı" önlemlerin alınması gerekmektedir. Ulaşım, kentsel alanda insan hayatı için gerekli çeşitli malzemelerin ulaştırılması konusunda ana işlev görmektedir. Bu işlev deprem nedeniyle engellenirse, her türlü kentsel faaliyet uzun bir zaman için duracaktır. Bu tür sorunları önlemek için, yol durumunun güvenilirliğini yüksek şiddette depreme karşı önceden kontrol etmek ve altyapı için gerekli yatırımları hayata geçirmek önemlidir (İMA Kentsel Ulaşım Ana Planı, 2009). Ulaşım ile ilgili altyapı ve üstyapı düzeninin iyi çalışması için ulaşım ile ilgili "afet yönetim ve planlamasının yapılması" gerekmektedir. Bu bağlamda yüksek lisans tezi kapsamında yapılan çalışma sonunda yeni bir organizasyon şeması önerilmiştir (Şekil 1). Mevcut sistemdeki eksiklikleri gidermek amacıyla oluşturulan afet yönetim modelinde; İstanbul'un ulaşım planlama ve koordinasyonundan sorumlu, Ulaşım Genel Sekreteri'nin başkan olması, Ulaşım Genel Sekreteri'nin olmadığı durumda ise Ulaşım Daire Başkanı'nın vekâlet etmesi önerilmektedir. Diğer müdürlükler hizmet ve destek işlerinden sorumlu olmalıdır.

Mevcut yönetim modelinde; ilçe belediyelerinin afet yönetiminde aktif olarak rol almadıkları, sadece kaymakamlık bünye-

Şekil 1. Afet yönetim model önerisi.

sinde çalışmalara katıldıkları görülmektedir. İlçe belediyelerinin halka yakın olmaları, yerel kaynakları ellerinde bulundurmaları ve yerel personelin içinde olmaları nedeniyle, yerel yönetimler merkezi yönetime göre daha aktif olabilir. Merkezi düzeyde afet planlarını hazırlamaya yönelik standartlar geliştirildikten sonra il düzeyinde planların hazırlanması, eğitim ve tatbikat çalışmaları yapılması, arama-kurtarma faaliyetlerinin örgütlenmesi ve geliştirilmesi açısından ilçe belediyeleri oldukça önem arz eder. Bölgeyi en iyi bilen ve olası bir afet durumunda afet yerine en kısa sürede müdahale edebilecek birimin, ilçe belediyeleri olması nedeniyle, aktif olarak afet yönetimine katılması uygun olacaktır. Önerilen Afet yönetimi modelinde; ilçe belediyeleri ulaşım sorumlusu, karayolları, deniz, hava yolları, emniyet ve askeri temsilcileri yönetim ve organizasyonda destek ekiplerle görev almaları öngörülmüştür. İstanbul Afet Yönetimi Ulaşım Planlamasında, İBB içindeki organizasyonu, Ulaşım Koordinasyon Müdürü'nün yapması gerekmektedir. Ulaşım Koordinasyon Müdürlüğü Bünyesindeki birimlerin görevleri aşağıdaki şekilde tanımlanabilir (Tablo 1);

Afetler konusunda halka yönelik eğitim faaliyetleri yetersiz olduğundan enkaz kaldırma gibi faaliyetlerden memnuniyetsizlik yük-

sek oranda gözlenmektedir. Afet sırasında insanların ne yapacaklarını bilmemeleri bu memnuniyetsizliği artırmaktadır. Halkın afetlere karşı bilinçlendirme faaliyetlerinin de Halkla İlişkiler Müdürlüğü Tarafından belirli program dâhilinde zaman zaman tatbikat çalışmalarını da içerecek şekilde yapılması gerekmektedir.

İstanbul'da Acil Ulaşım Yollarının Tespiti ve Değerlendirmesi

Yollar, kentsel işlevleri destekleme, bağlantı ve erişilebilirlik sağlama açısından en önemli araçlardır. Günlük faaliyetlerin sürdürülmesi açısından büyük öneme sahip olan yollar, özellikle afet anı ve sonrasında hayati öneme sahiptir. Bu nedenle afete hazırlık çalışmalarının en önemli bölümünü erişilebilirlik oluşturmada ve bu bağlamda yolların, süreçte hasarı en aza indirmek üzere hazır olması gerekmektedir.

Yollar, depremden hemen sonra acil olarak gerekli olan kurtarma, tahliye, tıbbi yardım, bilgi toplama, vb. konularda birinci derecede önemli rol oynarlar. Deprem sonrasında, acil ulaşım yolları ihtiyaç malzemelerinin taşınmasında ve restorasyon etkinlikleri açısından da çok önemlidirler. Bu çerçevede, deprem

Tablo 1. Ulaşım Koordinasyon Müdürlüğü bünyesindeki birimler ve görevleri

Birimler	Görevleri
Ulaşım Planlama Müdürlüğü;	Afet öncesi ve sonrasında aktif olarak görev alarak, sağlık-eğitim tesisleri, çadır kent alanları, enkaz döküm yerlerinin tespit ve planlaması
Toplu Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü	Yolcuların sevk ve idaresi
Raylı Sitem Müdürlüğü	Raylı sistemlerin sağlıklı bir şekilde çalışması, güvenliği (görev tanımları olası bir afet durumuna göre belirlenmelidir)
Yol Bakım ve Onarım Müdürlüğü	Yolların bakım, onarım, enkaz kaldırma vb. çalışmaları
Trafik Müdürlüğü	Trafik tanzim yönlendirme, levhalandırma vb. çalışmaları
Köy Hizmetleri Temsilcisi	Köy yolların koordinasyonu
Altyapı Koordinasyon Temsilcisi	Her türlü altyapıya müdahale sevk ve organizasyonları
Emniyet birimleri ve ilgili kolluk kuvvetleri temsilcisi	Acil ulaşım yollarının açık tutulması, bu yollar üzerindeki parklanmaların engellenmesi, araçların kaldırılması, güvenlik tedbirleri ve şeritlerinin oluşturulması, yağmalanmaların önlenmesi vb. konularda sorumlu
Demiryolu Temsilcisi	Demiryolu aracılığı ile ilgili her türlü, yolcu nakli, yardım malzemeleri vb. sevk ve organizasyonlarında

hasarına karşı önleyici tedbirler almak ve restorasyon planlarını hazırlamak için, ilk olarak yolların ve işlevlerinin mevcut durumu temel alınarak, olası bir depremde meydana gelebilecek hasarın boyutlarının hesaplanması gereklidir.

JICA'nın İstanbul için deprem risk yönetimi kapsamında yaptığı çalışmaların en önemli bölümünü, "Acil Ulaşım Ağına Oluşturulması İçin Önerilen Hazırlık Önlemleri" oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalar sonucunda tüm acil müdahale aktivitelerinde etkin olarak kullanılması için, uygun acil ulaşım ağının oluşturulması ve güçlendirilmesi önerilmiştir.

Önerilen hazırlık önlemleri şöyledir;

- Acil ulaşım planı, zaman içinde değiştirilebilen merkezlere bağlanması için periyodik olarak gözden geçirilmeli ve güncellenmelidir,
- Acil ulaşım ağının kamu ilişkileri, amaçları, ağı ve yönetmelikleri (yol üstü park etme ve özel araç girişine ilişkin olarak) kontrol edilmelidir,
- Durağan dönemler için, acil ulaşım yolu ve yol üzerinde parkın kontrollü olduğunu gösteren uyarı levhalar konulmalıdır,
- Bina yapısı zayıf olarak değerlendirilen afet yönetim merkezleri, vb. müdahale merkezlerinde güçlendirme projeleri yapılmalıdır,
- Dar yolların genişletilmesi önerisi: yol kenarlarından oluşacak etkiyi minimuma indirmek için, en uygun acil yol genişliği 15 m. olarak önerilmiştir,
- Köprülerde depreme dayanıklılık ölçümleri ile birlikte hazır-

lanan öneri projeler kapsamında köprü güçlendirme çalışmaları yapılmalıdır.

Acil ulaşım yolları olası bir afet durumunda yapılacak müdahale önceliklerine göre belirlenmiştir. Müdahale öncelikleri; birinci müdahale, afete ilişkin hasar bilgisinin toplanması/paylaşılması, ikinci müdahale, uygun acil durum müdahale operasyonu, üçüncü müdahale, afet sonrası acil ihtiyaçların giderilmesi operasyonu olarak belirlenmiştir.

Bu çerçevede öncelikleri belirlenmiş olan acil ulaşım ağının; kriz yönetim merkezlerini, acil müdahale merkezlerini ve acil ihtiyaç sirkülasyon merkezlerini aşağıda belirtildiği gibi ilişkilendirmesi öngörülmüştür (JICA, İBB, 2002).

- Birinci Derece (Birincil) Acil Ulaşım Ağı; Ana yolların %37'si (2370 km) birinci derece deprem kuşağında yer almaktadır (İMA Kentsel Ulaşım Ana Planı, 2009). İl, Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediye afet yönetim merkezlerini ve ana ulaşım noktaları olan havaalanları ile limanları bağlamalıdır.
- İkinci derece (İkincil) Acil Ulaşım Ağı; Ana yolların %49'si (3134 km) ikinci derece deprem kuşağında yer almaktadır (İMA Kentsel Ulaşım Ana Planı, 2009). Özellikle eğitim ve sağlık olmak üzere ikincil ulaşım ağları acil müdahale merkezlerine bağlanmalı ve birincil ağa destek olmalıdır,
- Üçüncü Derece (Üçüncül) Acil Ulaşım Ağı; Ana yolların %11'si (727 km) ikinci derece deprem kuşağında yer almaktadır (İMA Kentsel Ulaşım Ana Planı, 2009). Birincil ve ikincil ağa destek olmalı ve acil ihtiyaç stoklama, toplama

Tablo 2. Acil ulaşım ağıyla bağlanması gereken merkezler (JICA, İBB, 2002)

Acil ulaşım yollarına bağlanması gereken merkezler	İkincil acil yolla bağlanması gereken merkezler	Üçüncül acil yolla bağlanması gereken merkezler
İl Afet Yönetim Mrk. Başk.	İBB Yardım ve Md. Br. İlçe Arama-Kurtarma	Ağır yükleme makineleri
İl Afet Yönetim Mrk. Başk.	Ekiplerinin top. yer.	Araç malzemelerinin yükleneceği
İlçe Afet Yönetim Merkezi	İtfaiye	boşaltılacağı merkezler
İlgili kamu daireleri	Askeriye	İhtiyaç malzemelerinin yükleneceği ve
Havaalanları	Sağlık tesisleri	boşaltılacağı merkezler
Limanlar	Makinelerin ana top. yer.	Araç boşaltma ve yükleme merkezleri:
	İlçelerde Makinelerin top. yer.	Kamyon terminali
	İskeleler	Boşaltma ve yükleme merkezleri:
	Helikopter pistleri	Deniz ve kara taşımacılığı
	Çadır kentler	Lojistik destek ve koordinasyon merkezleri

ve sirkülasyon merkezlerine bağlanmalıdır. Diğer bağlanması gereken yerler Tablo 2’de gösterilmiştir.

İstanbul’da Acil Ulaşım Yollarının Değerlendirmesi

İstanbul için hazırlanmış olan Deprem Master Planı (DMP), İBB tarafından Temmuz 2003’te bir kaç üniversitenin işbirliğinde yapılan çalışmalara dayanarak hazırlanmıştır. Plan üç ana bölümden oluşmaktadır: Sakınım Planı, Eylem Planı ve Araştırma ve Etkinlik Programları. Sakınım Planı, metropoliten alandaki “risk yönetim faaliyetlerinin analizi”ne, Eylem Planı, sosyal yaşamın yeniden oluşturulması programı ve fiziki dönüşümünü içeren “kapsamlı yerel rehabilitasyon projeleri”ne yöneliktir. Araştırma ve Etkinlik Programları bölümünde ise çeşitli “destek ve kaynakların belirlenmesi” gibi diğer araştırmalar yer almaktadır (İMA Kentsel Ulaşım Ana Planı, 2009).

İstanbul’da deprem gerçeği doğrultusunda yapılması gereken en önemli ve öncelikli konu, tahliye planlarının oluşturulmasıdır. Bunun için, ana ulaşım ve tahliye koridoru planları oluşturulmalı ve deprem sonrası insanların en kısa sürede ve sağlıklı şekilde tahliye edilmeli ve bu amaca yönelik olarak kurumlar arasında koordinasyon sağlanmalıdır. Bu nedenle belirlenecek ana ulaşım ve tahliye koridoru, olumsuz koşullarda bile kapanma olasılığı bulunmayan alanlardan seçilmelidir. Yollarda trafik akım sürekliliğinin sağlanması ve güzergâh boyunca çıkabilecek olası problemleri çözmek için bir takım tedbirlerin alınması gerekmektedir. Yüksek lisans tezi kapsamında yapılan acil ulaşım yollarının değerlendirilmesi bağlamında yapılan çalışmalarda inceleme kriterleri aşağıda belirtilmiştir.

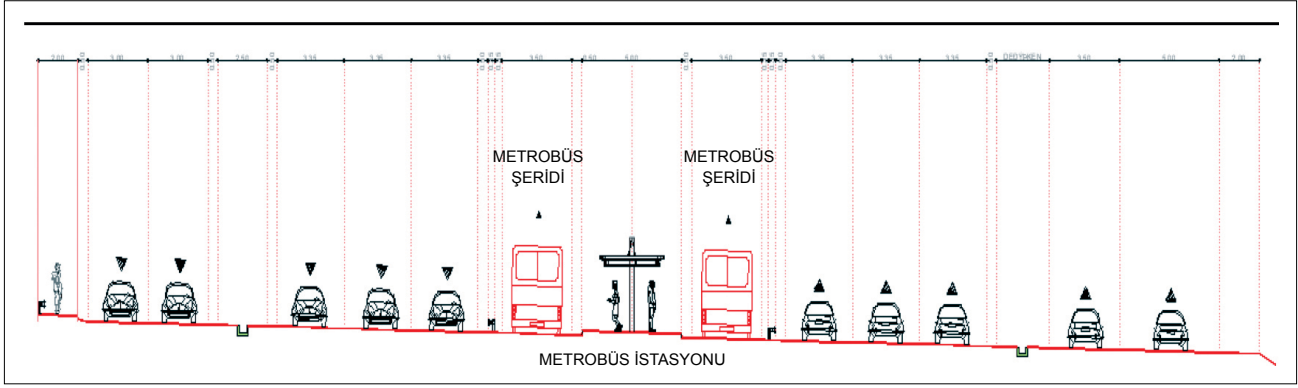
Acil ulaşım yollarının inceleme ve değerlendirme kriterleri: Olası bir afet durumunda acil ulaşım yollarının uluslararası standartlara sahip olması, ilk müdahale ve kurtarma çalışmalara

rının yürütülebilmesi açısından hayati öneme sahiptir. Deprem anı ve sonrasında yapılacak faaliyetler için, önceden yapılan hazırlık çalışmalarının devamlılığı ve gelişmelere göre gözden geçirilerek güncellenmesi, ne zaman karşılaşılabilecek kestirilemeyen afet durumlarında zayıfın en aza indirilebilmesi açısından bir zorunluluktur.

Özellikle büyük şehirlerde günlük trafiğin işleyişinde ve sıkça yaşanan trafik kazaları, yangın, hasta nakli gibi günlük yaşamın işleyişinde karşılaşılan hallerde de müdahale anlamında önemli sıkıntılarla yüz yüze gelinmektedir. İstanbul genelindeki acil ulaşım yollarının değerlendirilmesi yapılırken, acil müdahale gerektiren durumlar dikkate alınarak günlük trafiğin işleyişinde gerekli olan acil ulaşım yollarına ilişkin öneriler getirilmiştir. İBB ve JICA’nın tespit ettiği acil ulaşım yolları, Parklanmalar, Geometrik standartlar, Köprü ve viyadükler, Yollardaki güvenlik şeritlerinin kullanımı, Yol kenarı güvenlik sorunu, Yaya geçitleri, Kavşakların durumu, Bağlantı yolu ve katılım şeritleri, Şerit disiplinin sağlanması, Toplu ulaşım durak yerlerinin uygun düzenlenmesi, Otobüs ve minibüs hatlarının planlaması konuları dikkate alınarak incelenmiştir.

Acil ulaşım yollarındaki parklanmalar; İBB’si, İstanbul’da 31.03.2000 tarih, UKOME 2000/3-1 sayılı kararı ile olası bir afet durumunda kentin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik acil ulaşım yollarını tespit etmiş ve bu yollarda I. derece acil ulaşım yolu levhaları ile parklanma yasağı getirilmiştir.

Acil ulaşım yolları üzerindeki parklanmalar ile ilgili yaptığımız çalışmada; İstanbul genelinde yaklaşık 622.000 kilometre acil ulaşım yolu ve ağının yaklaşık 71.640 kilometresinin İSPARK tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. Yani mevcut acil ulaşım yollarının %12’si İSPARK tarafından otopark olarak kullanılmaktadır. Acil Ulaşım yolları ve anayollarda tıkanmaların ön-

Şekil 2. Metrobüs hattında yol enkesiti.

lenmesi ve trafiğin sürekli akmasının sağlanması için, bu yollar üzerinde hiç bir surette parklanmaya izin verilmemesi ve bu kararın uygulanması gerekmektedir.

Acil ulaşım yollarında geometrik standartlar; İstanbul'da kent gelişiminde ulaşım projeleri kent gelişimi ile eşzamanlı olarak ele alınmadığından, yapılaşma sonrasında yollarda gereksinim duyulan standartların sağlanması giderek zorlaşmaktadır. Trafik sirkülasyon projelerine göre hazırlanan yol tasarımlarında yol kademesi ve işlevine uygun enkesit standardına uyulması gerekmektedir. Kaldırım, taşıt platformu ve şerit genişliği, otopark, sığınma cebi, kurplar gibi uygulamaların, fiziki olarak tanımlanması, projede öngörülen kapasiteye bağlı olarak, karayolu standartlarına getirilmesi gerekmektedir.

Acil ulaşım yollarındaki köprü ve viyadüklerin (köprüyol) bakım ve onarımı; JICA çalışmasında, KGM (17. Karayolları Genel Müdürlüğü) ve İBB tarafından toplam 480 köprü verisi toplanmıştır. Elde edilen köprü bilgilerine dayanarak, deprem verileri ve alan gözlemleri, JICA Katayama Prosedürüne uygun ön deprem araştırma analizi yaptırmıştır. Bu analizin sonucuna göre, izlenen 480 köprüden, 21'inde üst kısmının düşmesine bağlı yüksek hasar ve 4 köprüde orta derecede hasar olasılığı tespit edilmiştir (İMA Kentsel Ulaşım Ana Planı, 2009).

Köprüler güvenli bir ulaşım sisteminin en önemli parçasıdır. Mevcut ulaşım ağı üzerindeki bazı köprülerin hasar görmesi bağlantılı tüm trafiğin aksamasına neden olacaktır. Bu nedenle köprülerin yıkılması ya da hasar görmesinin mümkün olan seviyede önlenmesi için bakım ve onarım çalışmalarının aksa-madan sürmesi gerekmektedir.

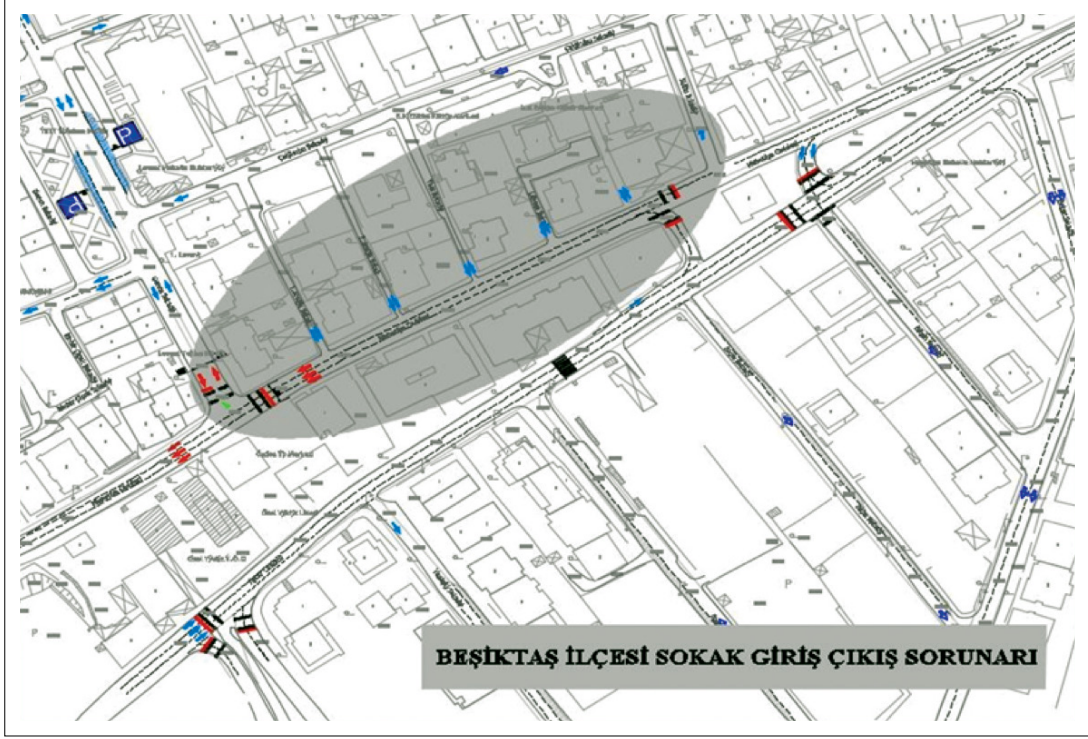
Acil ulaşım yollarındaki güvenlik şeritlerinin kullanımı; Şekil 2'de görüldüğü gibi Metrobüs projesinden önce, acil durumlarda itfaiye, emniyet, ambulans vb. E-5 yolu üzerindeki emniyet şeridini kullanabilirken, metrobus altyapısının tesisi ile birlikte, emniyet şeridi ortadan kaldırılmış, yol statüsü değiştirilmiştir. Afet değil, sıklıkla yaşanan trafik kazası durumunda bile, İstanbul'un en önemli ana arterlerinden biri olan bu yol

üzerinde trafik saatlerce tıkanmakta, olaya müdahale saatleri almaktadır. Bu nedenle E-5 yolu üzerinde güvenlik şeridinin acilen yeniden oluşturulması zorunluluktur.

Yol kenarı yaya kaldırımlarındaki güvenlik sorunu; İstanbul genelinde acil ulaşım yolları ile anayollar üzerinde bulunan şehir mobilyaları ve bazı diğer uygulamalar, yaya hareketi ve trafiği olumsuz etkilemekte ya da kavşaklardaki görüş mesafesini engelleyerek, sürücüleri zor durumda bırakmaktadır. Özellikle kavşaklarda bulunan elektrik direği, kavşağa uygun mesafe gözetilmeden yapılan parklanmalar, sokak mobilyaları, deprem anı ve acil müdahale gerektirecek bir durumda ambulans ve itfaiyenin geçişini engelleme olasılığı bulunmaktadır. Acil ulaşım yolları ve anayollardaki sokak mobilya uygulamalarını en az 2.5 metre ve üzerindeki kaldırımlara ve standartlara uygun olarak, kavşakta görüşü kesmeyecek şekilde yerleştirmek gerekir.

Acil ulaşım yollarındaki yaya geçitleri; Sinyaller, trafik ışıkları, yol ağaçları gibi yol kenarı tesislerinin de yıkılması insanların yaralanmasına veya trafik akışının tamamen kapanmasına yol açar ve acil kurtarma faaliyetlerini etkin olarak çalışmalarını etkiler (İMA Kentsel Ulaşım Ana Planı, 2009). Bununla ilgili tedbirler alınarak, yayaların güvenli bir şekilde karşıdan karşıya geçebilmesi için yaya geçişlerinin yoğun olduğu alanlarda, sinyalizasyonların yoğun yaya sirkülasyon noktalarında ve doğru mesafeler belirlenerek yaya öncelikli ve güvenli geçitlerin yapılması hayati önem taşımaktadır.

Acil ulaşım yollarında kavşakların durumu; İstanbul'da genel olarak kavşak tasarımları ve geometrik standartları, ulaşım talebine, yol kademelenmesine ve yolun işlevine uymamaktadır. İstanbul'da sıklıkla yaşanan yoğunlukla önemli kavşaklar civarında arttığı, trafik durumunu gösteren kameraların incelenmesinden kolaylıkla izlenebilir. Bu nedenle, İstanbul genelindeki kavşaklar, özellikle acil ulaşım yolları bağlantılarında büyük önem arz ettiğinden, katlı ve hemzemin kavşakların incelenmesi, ayrılma ve katılım bağlamında gereken geometrik standartların karayolları standartlarına getirilmesi gerekmektedir.

Şekil 3. Beşiktaş Nispetiye Caddesi bağlantıları.

Acil ulaşım yollarına bağlantı yolları ve katılım şeritleri; Yanlış trafik sirkülasyon uygulamalarından biri de, acil ulaşım yollarına sıklıkla yol bağlantılarının verilmiş olmasıdır. Yol kademelenmesinin en önemli tasarım ilkelerinden biri de, kavşak aralıklarının yolun bulunduğu kademeye uygun olarak verilmesidir. Örnek olarak, Şekil 3'te görülen ve acil ulaşım yolu olarak belirlenen Nispetiye Caddesi'ne sıklıkla bağlanan 3 m. genişliğindeki bu yollar verilebilir. İstanbul'da örneklerine sıklıkla rastlanan bu tür uygulamalar, trafiğin bir noktada birikerek araçların geriye doğru yığılması sorununun oluşmasına ve zaman zaman kazalara neden olmaktadır.

Acil ulaşım yolları üzerindeki dönüş ve yola çıkışlarda ayrılma ve katılım şeridi olmaması nedeniyle; araçlar doğrudan anayola çıkmakta ya da durarak ana arterin bir şeridini işgal etmekte ve ana yolda ilerleyen trafiğin yavaşlamasına sebep olmaktadır. Acil ulaşım yollarına konutların giriş yolu, ya da yerel dağıtıcı yol niteliğindeki yolların bağlanmaması, trafik dolaşımının bu ilkeyi dikkate alarak düzenlenmesi, acil ulaşım yollarına bağlanan ikincil yol bağlantılarının bulunduğu kavşaklarda hızlanma ve yavaşlama (katılım ve dönüş) şeritlerinin olması gerekmektedir (Karayolu Tasarımı Raporu, 2000).

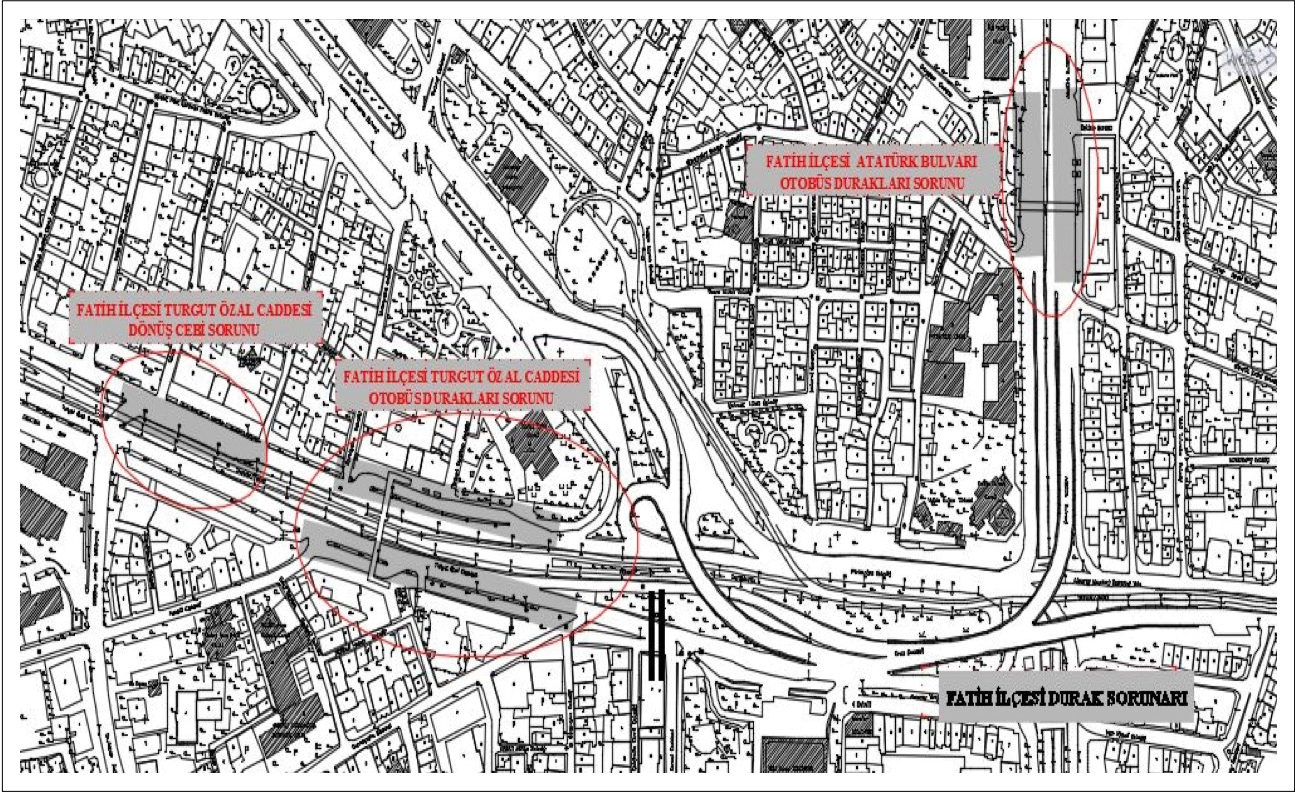
Acil ulaşım yollarında şerit disiplinin sağlanması; Kent içi trafikte, trafik yönetimindeki önemli etkenlerden biride şerit disiplini. Şerit disiplini sağlanmamış acil ulaşım yolları ile anayollar da şerit çoğalması ve azalması durumları karşımıza çıkmaktadır. Şerit azalma ve çoğalmalarından kaynaklanan bu sorun, trafik

mühendisliği literatüründe şişe boynu olarak tanımlanmakta ve trafikte sıkışıklık yaratan sorunların başında gelmektedir. Bu nedenle bulunduğu yol kademesinin gereğine göre, enkesitin, yolun her kesiminde korunması gerekmektedir.

Acil ulaşım yollarındaki toplu taşıma durak yerleri; İstanbul'daki acil ulaşım yolları ve anayollar üzerinde toplu taşıma duraklarında, durak cepleri bulunmamakta ya da önemli bir bölümünde yetersiz kalmaktadır. Mevcut olan durak ceplerinin uygun geometride olmayışı nedeniyle, trafik tıkanmalarına sebep olmaktadır. Örneğin Fatih İlçesi, Şekil 4 ve 5'te görülen durak yerlerinin kavşak noktasına çok yakın olması, trafikte doğrusal seyreden araçlar ile duraklara yanaşmak isteyen araçların kısa mesafede örülmesine ve araçların birbirlerinin geçişini engellemesine neden olmaktadır. Benzer şekilde cebi olmayan çok sayıdaki durak yeri de şeritte seyreden araçların birikmesine, şerit değiştirmesine, dolayısıyla yolların verimsiz işleyişine ve trafik sıkışıklığına neden olmaktadır. Günlük yaşamda, acil müdahale araçlarının bu nedenden dolayı gecikmeleri nedeniyle yaşanan çok sayıda olumsuz sonuca şahit olmaktadır.

Acil ulaşım yollarında otobüs ve minibüs hatları planlaması; Acil ulaşım yolları üzerindeki otobüs ve minibüs hatlarının planlamasında aşağıdaki kriterlere dikkat edilmesi gerekmektedir;

- Toplu taşıma sistemleri arasında entegrasyonun sağlanması

Şekil 4. Fatih ilçesi durak sorunları.

- Minibüslerin indirme bindirme yerleri dışında duraklamalarının önlenmesi ve bekleme yerlerinden kaçınılması için, kontrol ve denetimlerin sıklaştırılarak yapılması,
- Araçların hareket kolaylığını sağlayacak standarta uymayan yollarda seyreden otobüs ve minibüs hatlarının yeniden düzenlenmesi,
- Hatların yeterli yoğunlukta olmayan kesimlerinin tespiti ve buna göre birleştirilerek, yenilenmesi,
- Minibüs hatlarının tüm ulaşım sistemine entegrasyonunun sağlanabilmesi için, orta vadede ve etaplar halinde, minibüs hatlarının, özellikle trafik yoğunluğunun yaşandığı merkez alanlardan alınarak ve kent çeperinde yolcu sirkülasyonunun fazla olduğu bölgelere alınması ve mekik servisleri ile hakim ulaşım sistemine entegre edilmesi gerekmektedir. Bu yönde hazırlanacak projelerle ara toplu taşıma araçları olan minibüslerin kent bütününde verimli hizmet vermesi sağlanabilir.

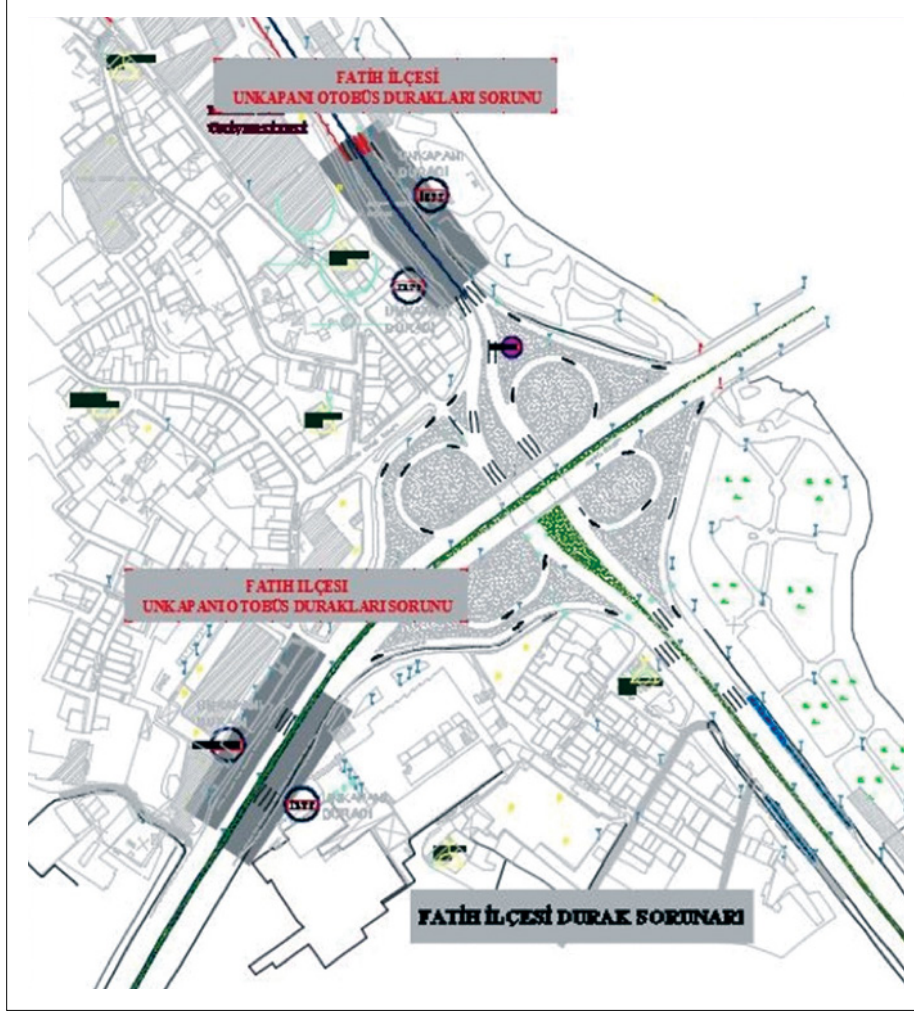
Sonuç ve Öneriler

Acil ulaşım yolları ile ilgili kısa vadede yapılması gerekenler:

- Olası bir afet durumunda, tahliye koridoru için acil ulaşım yolları belirlenmesi ve bu yolların tahliye koridoru ile ilçe içinde kullanılabilecek tahliye alanlarına, parklara ve açık

alanlara, sağlık kurumlarına, hava alanlarına, liman ve iskelelere, demiryolu şebekesine ve çadır alanlarına vb. hızlı erişim olanağı sağlanmalıdır.

- Arazi kullanım senaryosu kapsamında planlanan önemli tesis alanları, yaklaşık 14 yıl öncesine ait olduğundan güncellemelerin acilen yapılması gerekmektedir. Bu amaçla, öncelikle belirlenmiş olan acil ulaşım yolları da güncellenmelidir.
- Ulaşım ağının kademesini yükseltmek için depreme dayanıklı yol ağı oluşturulması, tüm yeni inşaat çalışmalarında dikkate alınmalıdır ve ayrıntılı araştırma çalışmalarına dayanan tasarım standartları geliştirilmelidir (İMA Kentsel Ulaşım Ana Planı, 2009).
- İstanbul genelinde, trafik yönetimi ve idari yapılanmadaki sorunlardan en önemlisi yollar üzerindeki araç parklanmalarıdır. Acil ulaşım yolları ve anayollar üzerinde parklanmalar sorun olmaya devam etmekte, parklanmanın önlenmesi ve acil ulaşım yollarının açık tutulması için Emniyet Müdürlüğü'nce yapılmakta olan çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Acil ulaşım yollarının güvenilirliği ve kullanımı için yollardaki bakım onarım ve düzenlemelerinden sorumlu birimin, aynı zamanda kontrol ve denetiminden de sorumlu olması gerekmektedir. Usulsüz parklanmalar sonucunda şeridin işgal edilmesi ve parka giriş çıkış manevralarının trafik akımını yavaşlatması nedeniyle yol kapasitesi %50 oranında azalabilmektedir. Denetimlerin zamanında ve etkin bir şekilde yapılamaması, özellikle acil ulaşım yolları üzerinde

Şekil 5. Fatih ilçesi durak sorunları.

parklanmaların devam etmesi nedeniyle, yetki karmaşasının ve parklanma sorununun giderilmesi adına, gerekli hukuki düzenlemeler yapılarak, İstanbul ulaşımının kontrol ve denetiminin de İBB'ye verilmesi gerekmektedir.

- İstanbul genelinde yol kademelenmesi doğru tesis edilmeli ve acil ulaşım yolu olarak belirlenen, trafik akımının kesintisiz olması gereken ana arterlere sıklıkla yol bağlantısı yapılmamalıdır.
- Acil ulaşım yolları ve anayollardaki duraklar, yol katılımlarının olduğu kavşak noktalarından uzaklaştırılmalı ve yürüme mesafe standartlarına getirilerek, cep içerisine alınmalı, yaya geçitleri ile doğru ilişkilendirilmelidir.
- Acil ulaşım yolları ile ilgili tüm bu çalışmalar, her ilçe için hâlihazır haritalar üzerinde görselleştirilmeli ve hazırlanan paftalar ilçelere gönderilerek, ilçelerde halkın katılımının sağlandığı toplantılar ile bilinçlendirme çalışmaları yapılmalı, acil ulaşım yolları hakkında bilgilendirilmeli, afet anındaki paniklerin önlenmesi için, davranış biçimlerine yönelik çalış-

malar yapılmalıdır.

- İstanbul dâhil Marmara bölgesinde 30 yıl içinde 7'den büyük şiddette bir depremin olma olasılığı, %65 olarak tahmin edilmektedir. Bu olasılık 1999'daki İzmit depreminden sonra hesaplanmıştır. Devlet kuruluşları ve İBB büyük bir depremden önce kamu binaları ve tesisleri için hasar azaltıcı önlemlerin hayata geçirilmesi gerekliliğini kabul etmektedirler. İstanbul Deprem Master Planı'nda, deprem öncesinde planların başarılı bir şekilde uygulanması durumunda, deprem sonrası finansal yükün daha az olacağına işaret edilmektedir (İMA Kentsel Ulaşım Ana Planı, 2009).

Acil ulaşım yolları ile ilgili uzun vadede yapılması gerekenler:

- Olası bir afet durumunda, çöken binalara bağlı olarak yol kapanmaları, binalara gelecek olası zarar hesaplarına dayandırılarak önlem almak gerekir. Afet sonrası binaların yıkılması sonucunda, araçların içinden geçebileceği en dar bir geçişin genişliği 3 metre olarak varsayılmaktadır. Japonya'daki Kobe depreminde elde edilen verilerde; yol kapanma olasılıkları

- Genişliği 2 ila 6 metre olan yollar için %98,
- 7 ila 15 metre olan yollar için %11
- 16 metreden geniş yollar için %0.3'tür (JICA, İBB, 2002).
- Kobe Şehrinde meydana gelen depremden edinilen deneyimden öğrenilen; yol kenarında bir binanın yıkılması halinde bile araç trafiğinin geçebilmesi için minimum 3 metrelik yol genişliğini sağlamak amacıyla en azından 11 ila 12 metrelik yol genişliğinin temin edilmesi gerektiğidir.
- İBB tarafından tespit edilen acil ulaşım yolları yaklaşık olarak 622.000 kilometredir. Bu yollardan 6 m. den az olanlar %5 ve 7-15 m. arası olan yollar ise %58'dir (JICA, 2002). JICA raporunda belirtildiği gibi, üçte ikisi olan yollar 15 metrenin altındadır. Afet durumunda yolların verimli bir şekilde kullanılabilmesi için gerekli planlama ve tasarım kriterleriyle, yol genişliğinin yetersiz olduğu kısımlarda trafik sirkülasyon düzenlemeleri ile trafiğin akıcı hale getirilmesi ve kentsel dönüşüm çalışmaları kapsamında konunun değerlendirilmesi gerekmektedir.
- Acil ulaşım yolları üzerindeki yollara cepheli konut ve iş yerlerinin, olası bir depremde park sorununun engel teşkil etmemesi için özellikle kentsel dönüşüm projelerinde binalara kapalı otoparkın zorunlu olması ve bu binaların olası deprem şiddetine göre yapılması, dayanıksız konut ve işyerlerinin ise acilen güçlendirilmesi gerekmektedir.
- Ulaşım projeleri, uygulama projeleri, revizyon projeleri bakım onarım çalışmaları, ulaşım ile ilgili altyapı ve üst yapı vb. çalışmaların etkin ve verimli bir şekilde yapılması, yol kademelenmesi ile ilgili gereken düzenlemelerin tek elden yürütülmesi için; İstanbul ulaşımının tek çatı altında birleşerek bir genel müdürlüğün kurulması, ulaşım ile yatırım ve planlamaların tek elden yönetilmesi gerekmektedir.
- Acil ulaşım yol ağı, acil tıbbi hizmetlerin ulaşımına, kurtarma faaliyetlerine ve yardım malzemelerinin belirlenen alanlara ulaştırılmasına hizmet edeceğinden öncelikli bir yol ağıdır. Öncelikli yol ağı; bölgesel hasar hacmine dayandırılmalı, tahliye alanları, felaket yönetim merkezleri, acil durum hastaneleri v.b acil durum faaliyetlerini içeren belirleme çalışmaları yapılmalıdır. Bu tesisler acil durum yol ağı ile etkili bir biçimde birbirine bağlanmalıdır. Özellikle sahil yoluna, acil durum yolu olarak öncelik verilebilirliği ayrıntılı jeolojik araştırmalara dayanarak güçlendirilmelidir (İMA Kentsel Ulaşım Ana Planı, 2009).
- Deprem sonrası yolların hasar görmesi, binaların yıkılması ve depremden zarar gören kişilerin yolları tıkanması sonucunda trafik akışı karışacaktır. Bu nedenle, acil durum yol ağının güvence altına alınması ve depremden zarar gören kişilerin ulaşımını sağlamak amacıyla önceden belirlenen acil ulaşım yolların servis verebilmeleri için acil eylem trafik yönetim planının oluşturulması gerekmektedir (İMA Kentsel Ulaşım Ana Planı, 2009).
- Deprem sonrası, deniz yoluyla gelen lojistik destek ve bu malzemelerin felaketten etkilenen bölgelere ulaştırılması ve yardım malzemelerinin, enkaz veya atıkların geçici ola-

rak depolanması konusunda demir yolu, liman ve havaalanı tesisleri önemli rol oynarlar. Bu tesislerin deprem sonrası faaliyetlerini yerine getirmeye devam edebilmeleri için bakım planlarının olması gereklidir (İMA Kentsel Ulaşım Ana Planı, 2009).

- Planlama çalışmalarının 1950 den sonraki hızlı büyümeye cevap verememesi, Ulaşım planlama çalışmalarının Kent Planlama çalışmaları ile eşgüdümlü olarak yapılmaması, düzensiz ve kaçak yapılanma, geometrik standartlara ve plana uygun olmayan yolların gelişmesine neden olmuştur. Planlanmış, yapılaşmış alanlarda artan talep ve gelişmelerin karşılamasına yönelik olarak sonradan çözüm getirmek zorlaşmaktadır. Bu nedenle Arazi kullanımı ulaşım etkileşiminin bir bütün olduğu kabul edilerek ulaşım planlamasının, planlama sürecinde arazi kullanımı ile birlikte ele alınması gerekmektedir.
- Ana döngüden batıya ve doğuya doğru uzanan iki otoyol ve ana döngüyü bağlayan radyal hatları oluşturan kuzey ve güney otoyolları "ulusal trafik eksenleri" olarak adlandırılmaktadır. Avrupa yakasının güney kısmında, doğu ile batıyı yatay bir biçimde bağlayan ulusal otoyol (D-100) şehir içi trafiği için de kullanılması ve metrobüs hattının burada yapılması nedeniyle, bu niteliğini yitirmiştir. Etkin bir raylı sistem politikası ile metrobüs hattının metro hattına dönüştürülerek diğer sistemlerle entegre edilmesi gerekmektedir. Böylece emniyet şeritleri yeniden oluşturularak, D100 karayolu üzerindeki Deprem hazırlık çalışmalarında öngörülen işlevini yerine getirebilecektir.

Son olarak; Afet sonrasında stratejik öneme sahip olan yerler arasındaki üst yapı hiyerarşisinin iyi çalışması için ulaşım ile ilgili afet yönetim ve planlamasının yapılması gerekmektedir. İstanbul'da afet yönetim planlaması için yeni bir afet yönetimi organizasyon şeması, önerilmiştir. Belirtilen modelde ağırlıklı olarak afet durumunda ulaşım planlaması üzerinde durulmuş ve özellikle eğitim konularına ağırlık verilerek halkın bilinçlendirilmesi, ilçe belediyelerinin yapılacak çalışmalarda aktif rol almaları gerektiği belirtilmiştir. Bu konu detaylı incelenerek eksiklikler giderilmeli, yönetim yapısının aktif ve etkin çalışabilmesi için; hiyerarşi sadeleştirilmeli, yetki karmaşasının ortadan kaldırılması sağlanmalıdır.

Afet Öncesi Deprem Önleme ve İl Afet ve Şehir Dışı İrtibat Kurulu oluşturulmalı, Ordu, Emniyet, Şehir Dışı İrtibat Temsilcisi ve Belediye Başkanı Ana Kurulda yer almalı ve bu kurul belirli aralıklarla toplanarak, alınan kararlarla ilgili raporlar hazırlanmalı, raporlar kamuoyu ile paylaşılarak afet bilincinin aktif tutulması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Ergüder, C. (2006). "Entegre Afet Yönetim Sistemi ve İlkeleri", Afet Yönetiminin Temel İlkeleri. Ankara.
- Oktay, E. (1998). "Acil Yardım Planlaması ve Afet Yönetimi", AİGM, Ankara.
- Çelik, Z. (2000). TBMM Deprem Komisyon Araştırması, Ankara.
- Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB). (2002). Türkiye Cumhuriyeti, İstanbul İli Sismik Mikro- Bölgeleme Dâhil Afet Önleme/Azaltma Temel Planı Çalışması, İstanbul.
- Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) (2004). "Türkiye'de Doğal Afetler Konulu Ülke Strateji Raporu", Ankara.
- Karayolu Tasarımı Raporu. (2000). Yol Kenarı Alanları ve Otokorkuluklar ile İlgili Olarak Önerilen Tasarım Esasları, Ek3-S20, Haziran.
- Balamir, M. (2007). Afet Riski ve Planlama Politikaları, TMMOB Afet Sempozyumu, 5-7 Aralık 2007, İMO Kongre ve Kültür Merkezi Ankara. ISBN: 978-9944-89-425-8 Mattek Matbaacılık Maltepe-Ankara.
- Keleş, R. (2002). Kentleşme Politikası. 7. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- Özmen, B., Nurlu, M., Güler, H. (1997). Coğrafi Bilgi Sistemleri İle Deprem Bölgelerinin İncelenmesi. Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Avcı, S. (2011). Türkiye'de Nüfusun Deprem Bölgelerine Göre Dağılışı (1935-2010). Fiziki Coğrafya Araştırmaları: Sistemik ve Bölgesel (Editör: Deniz EKİNCİ), Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, Sayı: 6, s.: 301-326, İstanbul.
- Genç, F. N. (2007). Türkiye'de Doğal Afetler ve Doğal Afetlerde Risk Yönetimi. Stratejik Araştırmalar Dergisi 9, 201-226.
- İBB. (2009). İstanbul Metropoliten Alanı Kentsel Ulaşım Ana Planı, Ulaşım Daire Başkanlığı Ulaşım Planlama Müdürlüğü.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Türkiye’de Geleneksel Yerleşim Örüntülerinin Özgün Karakter ve Kültürel Mirasını Koruma Anlayışına Ontolojik Bir Yaklaşım

An Ontological Approach to the Conservation Conception of the Authentic Character and Cultural Heritage of Traditional Settlement Patterns in Turkey

Feray Koca

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Muğla

ÖZ

Bir yerleşimin eşsiz form ve örüntüsü, özgün karakteri, o toplumun kültürüne göre yerleşimle içinde yaşayanlar arasındaki diyalektik etkileşim sonucunda şekillenmiştir. Toplumlar ve kültürleri değiştikçe, toplumların ortaklaşa ürettikleri kararların sonucu olan yapı çevre de dönüşmektedir. Modernleşme süreciyle birlikte kentler yeniden üretim mekanı haline gelmiştir. Bu durum hem toplumların ayrışmasına neden olmuş hem de geleneksel yerleşimleri dönüştürmüştür. Modernleşmenin akılcı ve standartlaştırıcı mekansal uygulamaları çoğunlukla geleneksel yerleşmelerin doğal ve kültürel değerlerini yok ederek özgün karakterin ve örüntünün zaman içinde kaybolarak dönüşmesine neden olmuştur. Böylece, geleneksel yerleşmelerin mevcut örüntüsünün, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısının tarih içindeki anlamlı rolü ile vurgulanarak korunması kentsel planlama açısından önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Türkiye’de geleneksel yerleşim örüntüleri, 20. yüzyılın ortalarından itibaren modernizasyonla gelen ekonomik ve teknolojik gelişmeler sonucu farklı yaşam biçimlerine, yerleşim pratiklerine ve yapılaşmalara açık hale gelmiştir. Zaman içinde geleneksel yerleşim örüntülerinin görsel olduğu kadar, sosyo-mekansal ve kültürel karakteri kaybolmaya başlamıştır. Bu makalenin amacı, öncelikle, kültür ve fiziksel çevre arasındaki etkileşimi ontolojik yaklaşımla ele alarak karakter ve kültür mirası kavramlarını açıklamaktır. Sonrasında, modernitenin ontolojik kabulü ihmal ile başlayan sosyo-mekansal bozulmaların geleneksel yerleşim örüntülerinin varlığı üzerinde yarattığı sıkıntıları, Türkiye’deki modernizm ile dönüşen kentsel yaşam dinamiklerine paralel olarak ortaya koymayı hedeflemektedir. Özgün karakter ve kültürel mirasın korunması anlayışı kentsel planlama ve tasarım disiplinlerinin sağladığı temel birikimden yola çıkılarak ontolojik bir yaklaşımla değerlendirilecektir.

Anahtar sözcükler: Koruma; kültürel miras; ontoloji; özgün karakter; varlık.

ABSTRACT

The unique form and pattern, and authentic character of a settlement are shaped as an outcome of a dialectic interaction between the inhabitants and the settlement, according to the culture of the society involved. As societies and their cultures change, the built environment, the outcome of the collectively produced decisions of a society, is adapted. With modernization, cities became spaces of re-production. This situation has led to the disorientation of society and the transformation of traditional settlements. The imposition of standardized spatial implementations of the modernist rationale has commonly generated transformation of the authentic character and patterns of the traditional settlements vanishingly in time by destroying the existing natural and cultural values. In this respect, the conservation of the existing patterns of traditional settlements, composed of their socio-economic and cultural structures, by highlighting their meaningful role in history, has become a significant issue in the discipline of urban planning. In Turkey, traditional settlement patterns have been subjected to the effects of a divergence in life styles, settlement practices and building processes as a result of economic and technological developments of modernization that have occurred since the mid-20th century. In time, the socio-spatial and cultural characters of traditional settlement patterns, as well as their visual characters, have begun to disappear. The aim of this article is, initially, to explain the concepts of authentic character and cultural heritage by approaching the interaction between culture and the physical environment from an ontological perspective. Later, the article puts forth the inconveniences of the “beings” of traditional settlement patterns, generated by socio-spatial breakdowns that stem from a disregard for ontological assumptions due to modernization, in conjunction with changing dynamics of everyday urban life in Turkey. It evaluates the conservation conception of the authentic character and cultural heritage of settlements, on the basic tenets of the disciplines of urban planning and design, in terms of an ontological approach.

Keywords: Conservation; cultural heritage, ontology; authentic character; being.

Geliş tarihi: 31.08.2014 Kabul tarihi: 31.07.2015

İletişim: Feray Koca.

e-posta: feraykoca@mu.edu.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca, kentleşmeyle gelen değişimler toplumlara ait sosyal, kültürel ve çevresel niteliklerin temel belirleyicileri olmuştur. Bu değişimler, geleneksel yerleşimlerin sosyo-mekansal dönüşümüne neden olurken, özgün değer ve niteliklerin anlamlarının değişmesini de tetiklemiştir. Bu değişimlerin etkilerini çözümleyip ortaya koyabilmek, yerleşmelerin özgün sosyo-kültürel ve sosyo-mekansal yapısını ve bu yapıyı oluşturan anlamlı bileşenleri çözümlemeyi gerektirmektedir. Bu da, yerleşimlerin varlık nedenini anlamayı gerektirir.

Kuşkusuz, dönüşen yerleşimlerin sosyo-kültürel ve sosyo-mekansal yapıları bireylerin doğayı ve çevreyi algılamasıyla yakından ilişkilidir ve insanların çevreyle olan etkileşimine göre değişiklik gösterir. İnsanın çevreyle olan etkileşimi ise algısal ve bilişsel süreçleri içerir. Bu nedenle, yerleşmeler kullanıcı gruplarının yani toplumların tercihleriyle karakterize edilirler. Kısaca, yerleşimler ortak bir kültürü ve sosyal bir yapıyı paylaşan toplumların karakterize ettiği coğrafi alanlardır. Bu coğrafi alan içinde toplumlar fiziksel çevrenin kompozisyonuna ve sosyo-kültürel yapısına bir anlam atfederler. Bu anlam yerleşmelerin karakterini oluşturur.

Karakter bireye özgü bir algıdır ve her bireye göre değişiklik gösterebilir. 'Karakter' terimi görsel imajdan çok sosyo-kültürel bir oluşumu tanımlar. Yerleşmelerin karakteri, kültürel değişimlere göre toplumdan topluma değişim gösterebilir. Genelde, yerleşim karakteri, yerel halk tarafından tanımlanan ve nesillerce kabul gören ve toplumdaki bireylerin sosyalleşmesini sağlayan yaşam tarzını, kültürel aktiviteleri, tarihi ve estetik özelliklere dair değerleri ve anlamları içerir. Aynı zamanda, toplum ile fiziksel çevre arasındaki karşılıklı etkileşimin sonucu oluşan yerleşim örüntüsü, yerleşimin karakterini betimler. Halkın ortak kimliği ile oluşturulmuş değerler ve anlamlar, bilgi, gelenek ve görenekler, bir nesilden diğerine aktarılacak kültür mirası oluşturur ve yerleşim örüntüsünü meydana getirir (Oliver, 1989; 49). Bu etkileşim bir bütün halinde incelendiğinde; yerleşimlerin devamlılığının sağlanması, yerleşimlerin sosyo-kültürel ve sosyo-mekansal yapısını tanımlayan varlık nedeninin korunması ile mümkün olacağı anlaşılmaktadır (Günay, 2009; 151-152).

Özgün bir kültürün göstergesi olan geleneksel yerleşim örüntüleri, özgün karakterini ve varlık nedenini nesillerden nesillere aktarabildiği sürece kültür mirası olarak kabul edilmiştir (Oliver, 1989; 149). Burada 'geleneksel' kelimesi ile geçmiş yüceltme amacı güdülmemiştir, onun yerine toplum belleğinde ortaklaşa olarak üretilen, o yeri 'o yer' yapan ve aidiyet duygusu yaratan değerlerin, anlamların önemine vurgu yapmak amaçlanmıştır. Ayrıca, geleneksele karşı modern gibi bir kavramsal kutuplaştırmaya (Bozdoğan, 1998; 138) gidilmeden, araçsal akılcılık anlayışının egemen olduğu modernitenin, geleneksel olarak tanımladığımız yerleşimlerin varlık nedenine teh-

dit oluşturan unsurları irdelenmiştir. Bu kapsamda, geleneksel yerleşim örüntülerinin geçmişten gelen ayırt edici karakterini ve anlamlı bütünlüğünü korumasına engel olan modernleşme ile dönüşen kentleşme olgusu ele alınmıştır.

Modernleşme ile birçok geleneksel yerleşim ya terkedilerek yok olmaya bırakılmış ya da kentsel dönüşüm, yayılma baskısı ve yanlış politikalar sonucu değişim yaşamıştır. Zaman içinde edindikleri tarihsel rolü kaybolmuş ve özgün karakterini oluşturan ortak şuur erozyona uğramıştır. Bu durum, alan kullanımı ve varlık nedeni arasında çelişkileri doğurmuştur. Bu nedenle, geleneksel yerleşim örüntülerinin ayırt edici karakterini tanımlamak, koruma pratikleri açısından değerlendirildiğinde bir anlamda yerel olanı keşfetmek ve bu yerleşimlerin varlık nedenini ortaya koymak olacaktır.

Geleneksel yerleşim örüntülerinin özgün karakterinin ve kültürel mirasının korunması sorunsalını ortaya koyma doğrultusunda, bu makale kültür, karakter ve fiziksel çevre ilişkilerini ontoloji üzerinden açıklamayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, kültür mirası kavramı ve kültür mirasının korunması olgusuna, anlamların (varlık nedeninin) devamlılığı açısından açıklama getirmektedir. Bu kuramsal yaklaşımı takip ederek Türkiye'de geleneksel yerleşim örüntülerinin dönüşen özgün karakterini ve kaybolmaya başlayan kültür mirasını, kentsel yaşam dinamiklerine bağlı olarak modernitenin ontolojik kabulü ihmal eden yapısı üzerinden değerlendirmektedir.

Kültür, Karakter ve Fiziksel Çevre

Belirli bir yerleşmede, doğal ve sosyo-kültürel olgunun algılanması, insan ve çevre etkileşimin bir biçimidir ve bu yerin bir karakterle tanımlanmasına öncülük eder. Bu yerleşimler belli bir dönemde belli bir kültürü ortaya koyar. Aynı zamanda, farklı tarihsel dönemlerde farklı anlamlar taşıyabilirler. Kültür, karakter ve fiziksel çevre ilişkisi üzerine sosyal, çevresel ve kentsel literatürde farklı (algısal, davranışsal, ekolojik, evrimsel, varoluşsal, yapısal vb.) teorik yaklaşımlar vardır. Pozitif bilimlerde ortaya çıkan bireyci, davranışsal, yapısal ve psikolojik yaklaşımlar genellikle ya fiziksel çevreyi ya da toplumu dışlamaktadır. Yapısalcı yaklaşımlar bir dış dünyanın varlığını ortaya koyarken; bireyci yaklaşımlar, bireyi sadece kendi davranışları, ihtiyaçları ve hisleriyle değerlendirmiştir. Toplum, içinde bulunduğu dünyadan bağımsız düşünülmüştür. Davranışsal yaklaşımlarda; kültür nosyonu anlamları, değerleri ve fiziksel nesneleri tanımlamak için genel bir süreci sağlayan idealist bir yolla üretilmiştir. Bu yaklaşımlar gerçek sosyo-fiziksel problemleri kendi varlık koşullarından soyutlama eğilimindedir ve esnek olmayan bir yaklaşım sergilemektedirler. Bu makale, varlığı soyutlamadan, içinde yaşadığımız dünyayı dışlamadan, fiziksel çevre ile insanın etkileşiminin anlamlı bir varoluşun temeli olduğunu savunan ontolojik bir yaklaşım üzerinden tartışmayı sürdürecektir.

Hegel'e (2001; 65–80) göre çevre, insan kullanımı döngüsünde tarihsel bir üründür. Döngü ile kültüre vurgu yaparken, tarihsellik ile bir ilerleme ve değişimden bahseder. Dünyanın kültürel taleplerle şekilleniyor olması, bu taleplere cevap verme ihtiyacını ortaya çıkarır. Bu nedenle kültür, karşılıklı etkileşim ve değişim halindedir. Kültüre dayalı insan müdahalesi ve deneyimleri, fiziksel çevre üzerinde sürekli bir uyum ve adaptasyon etkisine sahiptir (Hegel, 2001; Gadamer, 1976). Ruhun özünün bu uyum ve adaptasyon etkisi sonucu fiziksel çevreyi dönüştürme kapasitesi ise aidiyet duygusunun yaratılmasını sağlar.

Varlık bilimci Heidegger (1993; 38), geleneksel düşüncedeki değişmez, evrensel değerler bütününe sahip ve geçmişin bilgisine bağımlı kültür anlayışını reddederek, kültürün bağlam-bağımlı olarak toplumların etkileşimi içinde evrildiğini kabul eder. Heidegger'e (1999; 5) göre, 'Dasein' (bir yerde var olmak) toplumun pratikleri ve paylaşımlarına göre kültürel ve tarihsel bir bağlamda varlığın somut bir ifadesidir. İnsanlar aynı ortam içinde birbirleriyle paylaşım içindedir. Tecrübeleri ve pratikleri nesnenin varlığını ve varlık nedenini nasıl anladıklarını belirler. Bu anlayış doğrultusunda insanların doğayla ve birbirleriyle olan etkileşimleri kültürü oluşturur.

Kültür yavaş değişimler karşısında durağan kalamaz ve evrim geçirir; teknoloji gibi hızlı değişimler sürecinde ise kültür, varlığını koruma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Heidegger'e (1992; 14) göre; zaman, değişim adaptasyon sağlarken varlık nedenini de koruyabilen varlıkları besler, ancak bu şekilde bütün değişimler zamanla yerleşir, kalıcı olur. Teknolojik gelişmelerle beraber, günlük yaşamın monotonluğu geçmişin ne olduğunu göremeyen günümüzün geçiciliği ile yüz yüze gelmiştir. Akılcı düşüncenin ürünü olan teknolojik gelişmeler insanın doğa üzerindeki kontrol ve değişim arzusuyla ortaya çıkmıştır. Heidegger (1973; 285), teknolojiyi 'bir düzen peşinde olan insan aktivitesi' olarak açıklar. Ona göre varlığı teknolojik olarak anlamak, sadece doğa ve kültür üzerinde değil aynı zamanda insan aklı ve anlama yeteneği üzerinde kayıp ve zarara neden olacaktır. Bu durum insanın kendi çevresini ve kültürünü çerçevelemesiyle¹ sonuçlanmaktadır. Kültürün bir çerçeve içerisine sokularak sınırlandırılması insanda kaçınılmaz olarak bulunduğu çevreye karşı yabancılaşma ve yersizlik hissi uyandıracaktır.

Mimar ve görüngü bilimci olan Norberg-Schulz (1974); kültürü, insanın çevrede oluşturmaya çalıştığı düzen olarak tanımlar. Bu düzen içinde insanın uyumlanması fiziksel çevreyi anlamasını sağlar. Norberg-Schulz (1980; 5–8) bir yerde yaşayanların aidiyet duygusunun, deneyimlerinin ve uygulama-

larının o yeri oluşturduğunu belirterek, yerleşimlerin sosyal ve kültürel varlıklardan oluştuğuna vurgu yapar. Her yerin bir ruhunun (genius loci) olduğunu ve bir anlam taşıdığını belirtir. Bu ruh, toplumların yerle olan kültürel etkileşimin ifadesidir. Yerler; insanların ortak deneyimlerinin, isteklerinin ve pratiklerinin sonucu bir karakter ve sembolik bir anlam kazanır. Yerleşimlerin geleneksel örüntüsü, yerlerin ayırt edici sembolik anlamını oluşturur ve kültürel süreçlerin fiziksel çevre ile olan ilişkisini ortaya koyar (Jivén ve Larkham, 2003; 70).

Kent morfolojisi alanından Conzen (1960, 2004)'e göre, kültür ve karakter bir yerin formu ve tarihi ile yakın ilişkilidir. Zaman içinde her yer, toplumun bugünkü ve geçmişteki eylemlerini, paylaşılan değerlerini yansıtan kendine özgü ruhunu, kültürünü ve tarihe dayalı karakterini kazanır. Geleneksel yerleşimler de toplumun ruhunun nesnelleştirilmiş halidir ve bu nesnel doku yıllarca farklı katmanların üst üste gelmesiyle oluşsa da, geçmişin izlerini taşır ve kendine özgüdür (Conzen, 1960; Conzen, 2004).

Cullen (1961); 'Townscapes' kitabında özgün yerleşmelerin modernizmin yeni tasarım uygulamalarıyla nasıl karaktersizleştirildiğine ve mekan algısının nasıl yok edildiğine dikkati çeker. Toplum içinde etkileşime dikkat çekerek yerleşimleri 'ilişkilerin sanatı'² olarak tanımlar ve yerlerin ayırt edici özelliklerine ve değerlerine vurgu yaparak çevreyi oluşturan bütün elemanların birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirtir.

Deneyimlerimiz ve paylaşımlarımızın ürünü olan yapıllı çevrenin yüzyıllarca insanlar tarafından belli bir dil kullanılarak üretildiğini ve insan yaşamına bir düzen ve tutarlılık getirdiğini açıklayan ünlü mimar Alexander (1979; 167–210), mekanın sürekliliğinin, yaşayan farklı örüntülerin güçlü bir aidiyet duygusu yaratmak ve anlamlı bir bütünü oluşturabilmek için bir araya gelmesiyle mümkün olacağını belirtir ve 'örüntü dili'³ kavramını ortaya koyar. Buradaki 'örüntü', dünya içinde var olan⁴ eylem ve mekan birlikteliğidir. Örüntüler sistemi bir dil gibi fonksiyon gösterir ve her kültürde ortak bir örüntü dili oluşturulabilir. Her örüntü, varlığı oluşturmak için ne yapmamız gerektiğini tarifleyen ilişkiler kuralıdır (Alexander vd., 1977; Alexander, 1979). Benzer şekilde, Lozano (1990; 37–55), örüntüleri, bir toplumun dünya içinde kültürel hareketlerinin ve uygulamalarının bıraktığı izler olarak tanımlar ve bütünsellikten öte bir sürekliliğin parçası olduğunu ileri sürer. Bu yüzden; örüntülerin, görsel varlığın kompozisyonundan değil varlığın etkileşim dünyasından ortaya çıktığını açıklar. Alexander (1979; 225–276), örüntü dilinin ancak toplum tarafından paylaşıldığında, yaşayan bir mekan elde edilebileceğini öne sürer. Endüstriyel

¹ Heidegger'e göre teknoloji varolanı çerçevelemekte (enframing) yani akılcı düşünce sonucu var olanın üstünü örtmekte ya da tüketmektedir.

² 'the art of relationships'.

³ 'a pattern language'.

⁴ Alexander (1979, s. 181) 'in the world' tanımı ile -yani dünya içinde var olduğu açıklaması ile- Heidegger'in varoluş felsefesine gönderme yapmıştır.

devrim sonrasında, örüntü dilinin halkın paylaşım dili olmaktan çıkıp teknolojinin kontrolüne geçtiğini ve bu zamandan sonra toplumun mekan oluşturmadaki dilinin en aza indirilerek yok edildiğini açıklar. Bu nedenle, yaşayan bir mekan yaratmak için ortak bir dilin kullanımının şart olduğunu belirtir.

Beşeri coğrafyacı Tuan (1977) ise, fiziksel çevreyi orada ortak bir yaşamı paylaşan toplumların hislerinin, düşüncelerinin ve imgelerinin nesnelleşmiş hali olarak görür. Yerleşimlerin, bireyin toplum içindeki sosyal rolünü ve ilişkilerini anlamamızda bize olanak sağladığına işaret eder. Bütün yerleşim örüntülerinin bir sosyal düzeni ve işlevsel uygunluğu ortaya koyduğunu belirtir. Tuan (1974), 'Topophilia' ile insanla yer arasındaki duygusal bağ, bir yerde olma ve oraya bağlı olma hissinin ortaya koyma doğrultusunda varoluşçu bir felsefe benimsemiştir. O da, modern toplumların bir kültürün değer ve anlamlarını nesnelleştirmek konusunda fiziksel çevreye daha az bağlı olduklarına işaret eder.

Yerleşimlerin karakterleri, bulundukları coğrafyanın koşullarından ve gerektirdiklerinden bağımsız da düşünülemez. Kültür bileşeni, o coğrafyanın tarihinin bir parçasıdır. Toplumların tarihi, karakterinin ve kimliğinin oluşumu, çevresel koşullara ve mekana bağlıdır. Örneğin balıkçılık yapan bir toplum ancak balık tutmanın mümkün olduğu bir coğrafyada yaşamaktadır ve yaşam mekanını da ona göre şekillendirmiştir. Yaşama tutunabilmek için toplumlar bütün aktivitelerini çevresel koşullara adapte olacak şekilde geliştirmişlerdir (Arntzen, 2001; 38). Yer in sağladığı koşullar doğrultusunda hem çevre hem diğer bireylerle etkileşim içinde ortak bir tutum sergileyen ve zamanın değişken koşullarına adapte olabilen toplumlar kendi özgün karakterlerini oluşturabilmiş ve sürdürebilmişlerdir.

Farklı alanlardan kültür ve fiziksel çevre üzerinde yorumları incelediğimizde, varoluşçu yaklaşım, yerin özgünlüğüne ve önemine vurgu yaparak yerin varlık nedenini ortaya koymayı hedeflemiştir diyebiliriz. Çünkü; yer, insanın dünyada varoluş biçimini temsil etmektedir. Bu bağlamda, yerlerin özgün nitelikleri ve anlamının devamlılığının sağlanması ve karakterinin korunması önem kazanmaktadır. Bu da, kültür varlıklarının özgün değerlerinin ve niteliklerinin özünün (doğasının) yani varlık nedeninin korunması düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Korunarak nesilden nesile aktarılan anlamlar ve değerler, 'kültürel miras' kavramını tanımlar.

Kültürel Miras

Miras, geçmişten gelen bireysel ve toplumsal olan her şeyi tanımlar ve kimliklerin bir sunumudur. Genelde, ortak bellek için gerekli değerli bir kaynak olarak kabul edilir. Kültürel miras ise bir toplumda birikim haline gelmiş farklı yaşam biçimlerinin ve alışkanlıkların, değerler ve anlamlar olarak sunumudur. Bu bakımdan kültürel miras, tarihin sürekliliğini sağlar.

Her kültürel değer, aynı zamanda bir tarihi değerdir ve tarihsel önemi yoksa kültürel değeri de olamaz (Bademli, 2006; 5).

Anlam, kültürel mirasın, kimliğin ve karakterin oluşumunda en temel zorunluluktur. Bireyler kendilerini anlamlı buldukları bir kimlikle tanımlarlar ve toplum içinde birbirleriyle ve çevreyle etkileşim içinde ortak bir kimlik üretirler. Toplum içinde bu ortak kimlik, bir kültürü diğerinden ayıran önemli bir bileşendir (Arizpe, 2004, 131). Kültürel kimlik bir takım paylaşılmış anlamları da içerir. Bu anlam, o çevrede yaşayan insan grubu tarafından paylaşılan ortak bir tarihin etrafında oluşmuştur (Gorp ve Repes, 2007; 408). Belli bir yerleşimde bireylerin bilişsel ve normatif değerleri, paylaşılan ortak bir tarih çerçevesinde de birleşince nesiller boyunca süren/ sürdürülen kültürel bir miras yaratır. Bu kültürel miras -farklı dönemlerde farklı anlamlar taşısa dahi- toplumda herkes için bir anlam taşıdığı için sürdürülebilirdir ve devamlılığı vardır (Oliver, 2006; xxv). Bu bakımdan, sürekli değişim içinde olan bir dünyada, kültürel mirasın korunmasının ancak anlam ve o anlamı oluşturan değerlerin özünün korunmasıyla mümkün olacağı görülmektedir.

Kültürel Mirasın Korunması

Bütün koruma çalışmalarının özünde, kültürel değerlerin ifade biçimi vardır, bu nedenle, koruma süreci derin kültürel çıkarımlara önyak olmuştur. Bu çıkarımlar; anlamları, karakteri ve kimlik değerlerini içerir. Her kültür kendi özgün gelenek ve göreneklerini yarattığından, bu kültürlerin ürünü varlıklar ve değerler benzer değildir ve özde kabul edilemez. Bu ayrımlar, kimlik ve karakterin oluşmasını sağlamaktadır.

Kültürel mirasın korunmasının temelinde; anlamların, karakterin ve kimlik değerlerinin korunması yatmaktadır. Bu değerlerin gelecek nesillere aktararak devamlılığının sağlanması, geçmişle bugün arasındaki bağların sağlam kalmasını sağlayarak aidiyet duygusunu canlı bırakacaktır. Buradaki anlam, kendi içinde bir düzeni ve çeşitlilik içinde görünen nesnelerin ve olguların birbiriyle olan ilişkiler bütününü ifade etmektedir. Bu kendi içinde tutarlı ve sürekli ilişkiler bütünü içinde, insanlar kendi varlık nedenlerini bulabilecekleri bir bağlam yaratırlar (Arntzen, 2001; 33). Aidiyet duygusuyla yaratılan bu bağlam, korumanın gereklerini de kendi içinde belirleyecektir.

Korumanın gereği, geçmişle bugün arasında bağın sarsılmaya başladığı ve kelime anlamı ile sadece 'şimdiki zamanı' temsil eden modernizmin yıkıcı etkilerinin görülmeye başladığı bir dönemde anlaşılmıştır. Dünyada koruma hareketleri, doğal ve kültürel mirasın kıymetli ve eşsiz kaynaklarının teknolojinin dönüştürücü hızı karşısında yok olmaması ve sürdürülebilmesi amacıyla 19. yüzyılın sonlarına doğru başlamıştır. Koruma olgusu, ilk olarak 1933 yılında Atina Sözleşmesi ile gündeme alınmıştır. 1954 yılında Avrupa Kültürel Konvansiyonu imzalanmıştır. 1956 yılında Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) arkeolojik kazılara ilişkin uluslara-

rası ilkeler belirlerken, 1962 yılında peyzaj ve sitlerin estetik özellikleri ve kimliklerinin korunmasına yönelik öngörülerde bulunmuştur. Kültürel siteleri, yerleri, yapıları ve değerleri korumak için yeni politikalar üretilmiştir. 1964 Venedik Tüzüğü ile korumanın tekil yapıyla kalan sınırları genişletilerek geçmişin izlerini taşıyan her tür kentsel ve kırsal dokunun, tarihsel gelişmeyle kültürel anlam kazanmış varlıkların korumaya dahil edilmesi konusunda gelişmeler yaşanmıştır (Günay, 2006; 5–6). 1972’de eşsiz değere sahip doğal ve kültürel mirası korumak için UNESCO Dünya Mirası Listesi oluşturulmuştur. UNESCO’nun 2011 yılında yaptığı düzenlemelerle, bağlayıcılığı olmayan ancak yönlendirme amacı içeren Tarihi Kentsel Peyzaj Kavramına Yönelik Tavsiye Kararı alınması yönünde teklif getirilmiştir (Aksoy ve Ünsal, 2012; 7). UNESCO kriterlerine göre; miras, fiziksel çevre olduğu kadar düşünceleri, sözlü gelenekleri de içerebilir. Bu kararlar doğrultusunda kültürel miras kavramının içeriği genişletilmiştir.

Türkiye’de koruma çalışmaları ilk olarak 1869, 1874 ve 1884 yıllarında Asar-ı Atike Nizamnameleri (Eski Eserler Tüzükleri) ile başlamıştır. Miras ve kültür varlığı gibi kavramlar ancak 20. yüzyılın ortalarında literatüre girmiştir. 1930–1935 yılları arasında Belediyeler Kanunu, Umumi Hıfzı Sıhha Kanunu, Yapı ve Yollar Kanunu, Belediye İstimlak Kanunu gibi kanunlar ile kentlerin sağlıklı, temiz ve modern kültürün örneği olacak şekilde gelişmesi için ilk adımlar atılmıştır. 1980’lere kadar planlama anlayışına hakim olacak bu yasalar, geleneksel kentlerin dokularıyla uyumlayacak gelişmelere doğru uzanacaktır (Dağıstan Özdemir, 2005; 21). 1973 yılında Eski Eserler Yasası, 1983 yılında ise Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatı kabul edilmiştir.

Koruma hareketlerinin gelişim sürecinden anlaşılacağı üzere, koruma öncelikle somut varlıklar üzerinden başlamıştır. Zaman içinde somut olmayan varlıkların ve mirasın korunması da bir gereklilik olarak görülmeye başlamıştır. Fakat koruma kavramı halen birçok ülkede anıtsal yapıların korunması düzeyinde kalmıştır. Geleneklerin, göreneklerin, düşüncelerin, yaşam biçimi ve onun getirdiği ritüellerin kültür mirası kapsamına girmesi zaman almıştır ve halen almaktadır. Bu durum akılcı düşünce tarzının egemen olduğu bir dönemde koruma algısının sadece gözlenebilen varlıklar üzerinden geliştirilebildiğini, varlığın özüne yönelik koruma düşüncesinin gelişiminin geciktiğini göstermektedir. Ontolojik yaklaşım, somut ve somut olmayan değerlerin birbirinden bağımsız ele alınamayacağını, hepsinin bir ilişkiler sanatı sonucu üretildiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle; sadece somut olanları korumak, içi boşaltılmış ve soyutlanmış bir mekanı korumaktan farklı olmayacaktır. Bazen; kültürün sahip olduğu gelenek görenek ve değerler kayıt altına alınabilmektedir, fakat sahip olduğu anlam anlaşılmaz kalabilmektedir; bu ise toplumların davranış yapısında ve gizemli geleneklerinde ifade bulabilmektedir (Oliver, 2006; xxv). Bu açıdan somut olmayan mirasın korunmasının ancak sahip oldu-

ğu anlamın ve varlık nedeninin anlaşılması ve sürdürülmesi ile mümkün olacağı, koruma pratikleri açısından üstünde önemle düşünülmesi gereken bir konu haline gelmektedir.

Özgün kimlik değerleri ile toplumların yaşam ve aktivitelerine yön vermiş geleneksel yerleşim örüntülerinin anlamlı bir bütün halinde korunması konusu, henüz tam bir netliğe kavuşmamıştır. Dünya Mirası Listesi içinde de tam olarak yerini bulamamıştır. Dünya Mirası yaklaşımı, genellikle global öneriler getirme ve uluslararası kararlar alma yolundadır ve kendi özgün değerleri ve kültürel oluşumuyla değerlendirilmesi gereken alçakgönüllü birçok kültür mirası örneğini dışlamaktadır. Ayrıca, koruma yasaları çoğu zaman, yaşam tarzının devamlılığını sağlamaktan ziyade geleneksel bir yapıyı, yerleşimi ya da örüntüyü zaman içinde dondurma eğilimindedir. Bu yaklaşım, mimari mirasın ele alınmamış bir yönünü ya da eşsiz bir özelliğini genellikle turizme teşvik amaçlı korumaktadır. Çekici olan değerler modern teknoloji, ticaret, iletişim ve kentleşme ile ilişkilendirilerek sermaye haline getirilmeye çalışılmaktadır (Oliver, 2006; 284).

Alexander (1979;525–528), geçmişin yerleşimlerini olduğu gibi yeniden yapamayacağımızı ama geleneksel yerleşimlerin örüntü dilinde bulunan düzen ve çevresel tutarlılığı devam ettirebileceğimizi belirtir. Whitehand ve Gu (2010; 1950) benzer şekilde koruma anlayışının, birkaç yapıyı olduğu gibi korumaktan öte, mekan algısının sağlanması için yerleşimin tarihsel rolü ile karakterinin vurgulanması gerektiğini belirtir.

Somut ve somut olmayan kültürel varlıklar ve bu makale kapsamında ele alınmış olan geleneksel yerleşim örüntüleri, teknoloji tarafından yönlendirilen kentsel gelişmelerle bozulmaya doğru gitmektedirler. Sorunun kökeninde modernleşmeyle birlikte büyüyen kentleşme olgusunun, geleneksel yerleşmelerin özgün karakterini ve örüntüsünü değiştirmesi ve orada yaşayanların kültürel alışkanlıklarını dönüştürmesi yatmaktadır. Bu dönüşümler, hala yaşayan örüntülerin formlarını, alan kullanımlarını değiştirmekte, ortak şuurda da bir erozyona neden olmaktadır. Modernleşmenin etkileri, Türkiye’nin geleneksel yerleşim örüntülerinde de bozulmalara neden olmuştur. Makalenin bundan sonraki bölümleri, modernite sonrası Türkiye’deki geleneksel yerleşim örüntülerinin özgün karakterini ve kültürel mirasını koruma anlayışımızı ontolojik bir yaklaşımla değerlendirecektir.

Modernite sonrası Koruma Anlayışı ve Türkiye’deki Geleneksel Yerleşim Örüntülerinin Dönüşen Karakteri, Kaybolan Kültürel Mirası

Bu makalede, ‘Türkiye’deki geleneksel yerleşim örüntüleri’ ifadesi ile modernizm dönemine kadar varlığını yüzyıllardır sürdüren ve Anadolu’daki kentlerin birçoğunu yapılandıran, onlara genel silüetini ve karakterini kazandıran oluşumlardan

bahsedilmektedir. Türkiye'deki geleneksel yerleşim örüntüleri, fiziksel barınmanın ötesinde orada yaşayanlar için farklı ilişkilerin ve etkileşimlerin yaşandığı mekanlar bütünü olmuştur. Ortaklaşa üretilen bir kültür ve ürünleri paylaşılmış, mekanlar bu kültüre göre şekillenmiştir. Yerleşimlerin karakteristiğini oluşturacak olan izler samimi yaşam tarzının ve ilişkilerin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu ilişkilerin oluşturduğu mekan evde olma hissi, aidiyet duygusu ve mekansal süreklilik algısı yaratır. Her mekan birbirine bağlıdır, orada yaşayanlar için anlam ifade eder ve varoluş nedenini belirler.

Tarihsel perspektiften baktığımızda, Türkiye'deki geleneksel yerleşim örüntülerinin yaklaşık 3000–5000 yıllık bir döneme hakim yerleşim modeline ve yaşam biçimine sahip olduğunu görürüz. 18. yüzyıldan daha öncesine ait yerleşimlere ait bilgilerimiz sınırlı olsa da, geleneksel yerleşim ve örüntüleri teknolojinin artan ivmeyle gelişmesine kadar çok fazla değişmeden varlığını sürdürebilmiştir diyebiliriz. Radikal değişimler modernleşme sürecinde özellikle teknolojik gelişmelerin hız kazandığı ve kapitalist toplumsal örgütlenmenin her şeye yön verdiği 20. Yüzyılın sonlarında ve 21. yüzyılda yaşanmıştır. Kentleri birer nesne haline getiren kapitalist sistem ile ilişkiler toplumlar tarafından değil, sermaye tarafından tekrar üretilmeye başlamıştır. Karlılık esasına göre devamlı evrilmeye başlayan kentler, geleneksel olanın yerine yaşayan bir örüntü getiremeyerek anlamlı ve tutarlı bütünlüğünü kaybetmektedir.

Bu evrilme sürecinde, Türkiye'de geleneksel yerleşimlerin parçası taşınır, taşınmaz, doğal ve kültürel varlıkları koruma ihtiyacı, dünyada olduğu gibi modernitenin tehdit edici unsurlarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Modernite sonrası koruma anlayışımız; politika, planlama, sosyo-ekonomik durum, mekansal durum ve korumaya dair yasal düzenleme dinamiklerine bağlı olarak dönemsel değişimler göstermiştir. Geleneksel yerleşimlerin karakterinin ve kültürel mirasının korunması üzerine hiçbir zaman net bir tanım olmamakla birlikte, kültürel varlıkların genelleştirilmiş koruma süreci başlığı altında çıkarsamalar yapılarak çıktılara ulaşılmaya çalışılmıştır. Koruma anlayışımızın dinamiklerinin değişimi Tablo 1'de beş dönem altında verilmiştir.

Türkiye'de modernizm, Batı modernizminin tarihsel koşulları içinde gelişen sanayi kenti, kapitalist üretim biçimi ve burjuva sınıfı gibi kavramlarından bağımsız olarak tepeden inme bir uygarlaştırma projesi olarak uygulanmaya konmuştur (Bozdoğan, 1998; 139,140). 19. yüzyılın ortalarında, Avrupa'daki sanayi devrimini takip eden modern kent planlamasının etkisinde, Osmanlı Devleti de devlet işlerinin görüleceği simgesel kamu binalarının yapımına başlamış ve sadece taşınır kültür varlıklarının korunması anlayışını benimsemiştir. Asar-ı Atike Nizannameleri ile korumayı yasal bir tabana oturtmuştur. Yangın yeri ve göçmen mahallelerinin gridal dokusu kent mekanına şekil vererek geleneksel dokuyu dönüştürmeye başlamıştır. Kapitalizmin mülkiyetin kurumsallaşmasını destekleyen yapı-

sıyla özel ve kamusal mekan ayrılmaya başlamıştır (Kejanlı ve diğerleri, 2007;179–180).

Kurtuluş mücadelesinin sonunda, Anadolu mekanını yaşam alanı olarak seçen halk, tarihsel geçmişinin çevresinde toplanarak ortak bir kültür anlayışında birleşmiştir. Bu birleştirici çalışmalar anlamlı gelişmeyi ve yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedef almıştır. Cumhuriyet döneminde, modernleşmenin ilk adımları atılmaya başlandığında Türkiye'deki kentlerin birçoğuna yeni gelişim yönleri verilmeye çalışılmış, çağdaş mimarlığın önerdiği kent meydanları, geleneksel yerleşim örüntüsüyle bir uyum yakalamayı ve yerleşmelere yeni bir kimlik kazandırmayı hedeflemiştir (Günay, 2009;134–135). Başkent Ankara'da, Jansen tarafından yapılan ve uygulanan planlar, kentin geleneksel yaşam örüntüsünün başladığı Ulus ve Kale çevresini odak noktalarından biri olarak kentin Yenışehir yönündeki yeni gelişimini hayata geçirmiştir. Bu planlar Ankara Kalesi ve Yenışehir arasında anlamlı ve tutarlı bir gelişmeyi hedef almış ve toplumdan beslenerek hayata geçirilmiştir. Sonraki yıllarda liberalleşme politikalarıyla gelen hızlı kentleşme sonucu plansız gelişmeler, gecekondulaşma, kentsel dönüşüm çalışmaları ve çok merkezileşme, anlamlı gelişmenin bütünlüğünü bozmuş, tarihi anlamı ve bütünlüğü olan Kale ve çevresindeki geleneksel örüntüyü parçalamıştır (Günay, 2006; 13; Günay, 2009;138).

1930'larda, Belediye ve Umumi Hıfzıssıhha Kanunları ile, Anadolu'nun tüm kentlerinde çağdaşlaşmanın sağlanması için kentlerin resmi kurumlarının yer aldığı yeni merkezlerin ve tarihi eserlerin bulunduğu bölgelerin etraflarının açılarak korunması düşüncesi uygulanmaya konmuştur (Dinçer ve Akın, 1994;33).

1950'lerden itibaren ulaşım ve sanayileşme alanındaki teknolojik faaliyetlerin hayatımızın vazgeçilmez unsurları olmaya başlamasıyla beraber, nesillerin yer değiştirme ve mobilitesinin artışıyla kentleşme ve yerleşim olguları toplumların belğinde başka anlamlar taşımaya başlamıştır. Mekanlar ilişkiler sonucu değil, modern teknoloji ürünleri ile şekillenmeye başlamıştır. Heidegger'in (1993;302) deyiimiyle modern dünya var olan her şeyi çerçevelemekte ve anlamlar bütününden tümüyle uzaklaşarak bilişsel ve ussal bir anlayışa göre şekillenmektedir. Kentlerin iş alanlarının olduğu merkezi yerlerde nüfus artışı ve yoğunlaşma ortaya çıkmış, geleneksel yer ile olan ilişkilerde bir kopuş yaşanmaya başlamıştır (Osmay, 1998;143–145). Kentlerimizin birçoğunda, modern dünya arayışıyla birlikte kimi yerde geleneksel yerleşim örüntüsü terk edilmiş, kimi yerde de kent merkezinde yer alan tarihi kent dokusu yok edilmiştir. Terkedilen yerler çöküntü alanlarına dönüşmüştür.

1950'ler ve 1960'larda, dış ticaret ve sanayileşmede liberalleşme politikaları ile hızlı nüfus artışı kentleşmeyi hızlandırmış, sanayi, ulaştırma ve altyapı çalışmaları kentsel gelişmenin ana hedefleri haline gelmiştir (Tekeli, 1995; 54). Bu dönemde

Tablo 1. Türkiye’de modernite sonrası koruma anlayışının dinamiklerinin dönemsel değişimi

Koruma anlayışının dinamikleri	19. yy’ın ikinci yarısı-Cumhuriyet	Cumhuriyet-1950	1950-1980	1980-2000	2000 sonrası
Yönetmel Durum ve Politika	Kapitalizmin etkisi, Batılılaşma politikası, Uygarlaştıma projesi	Ulus-devlet anlayışı, Batı’ya rağmen Batılılaşma politikası	Dış Ticaret ve Sanayileşme, Liberalleşme politikaları	Neoliberal politikalar, Dışa dönük politika, Batı ile bütünleşme Küreselleşme ve yerelleşme	Özelleştirme, Küreselleşmiş kapitalizm Dünyaya eklemlenebilme kabiliyeti, Değişken politikalar, Avrupa Birliği Uyum Yasaları
Planlama	Modernist Planlamanın küçük çapta örnekleri	Modernist planlama-ulusal mimarlık akımı Güzel kent anlayışı, Paternalist planlama	Modern popülist planlama Kapsamlı akılcı planlama	Modernist planlamaya eleştirel yaklaşım Postmodern planlama anlayışı	Katılımcı planlama Stratejik planlama Parçacıl planlama
Sosyo-ekonomik durum	Burjuvazinin ortaya çıkışı	Cumhuriyetin eliti, Halkçılık anlayışı	Ekonomik gelişme Hızlı kentleşme Mobilitenin artışı	Serbest piyasa ekonomisi Kırdan kente göç Spontane oluşumlar ve belirsizlikler Toplumsal eşitsizliğin artışı	Soyut sistemler İş ve endüstri dünyası elitinin hakimiyeti, Sermayenin dolaşımı ve karar vermesi
Mekansal gelişim	Geleneksel merkez dışında yeni merkez yaratımı, Özel ve kamusal alan ayrışması, Gridal dokunun gelişimi	Geleneksel yerleşim dokularının yok edilip yerine ulusal mimarlık akımı etkisinde yeni kent meydanları yaratımı Kamusal yapılar, Geniş meydanlar	Gecekondular, Yapsatçı konut, Toplu konut, Yüksek yoğunluklu altyapısı eksik apartman mahallelerinin oluşumu, Geleneksel yerleşimlerin terk edilerek çöküntü alanı haline gelmesi	Metropolitan kentleşme, Çok merkezlilik, Spekülatif apartmanlaşma, Geleneksel yerleşimlerin turizm amaçlı canlandırılması ve yerel olanın pazarlanması	Lüks konut sitelerinin ortaya çıkışı, Geleneksel ve tarihi kent dokusunda kentsel dönüşüm

Tablo 1 (devamı). Türkiye'de modernite sonrası koruma anlayışının dinamiklerinin dönemsel değişimi

Koruma anlayışının dinamikleri	19. yy'ın ikinci yarısı-Cumhuriyet	Cumhuriyet-1950	1950-1980	1980-2000	2000 sonrası
Koruma Anlayışının Yasal Boyutu	Sadece taşınır eserlerin korunması, Asar-ı Atike Nizannameleri	Anıtsal yapıların korunması, taşınmaz eserlerin korunmasının dahil edilmesi Belediye Kanunu, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Yapı ve Yollar Kanunu, Belediye İstimlak Kanunu ile modern kent yaratımı çabaları	'Sit' kavramının kabulü, Doğal ve tarihi varlıkların korunması, Eski Eserler Yasası Koruma Amaçlı İmar Planları	Kültürel değerlerin turizmin parçası olarak değerlendirilmesi Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Mevzuatı Kültürel kimlik ve farklılık terimlerinin hayatımıza girmesi	Somut olmayan kültürel mirasın korunması, Kültürel peyzaj kavramının ortaya çıkışı, Kültürel çevre ve alan yönetimi, Halkın katılımı gibi olumlu gelişmeler

modernite projesinin sonucu kapsamlı akılcı bir kent planlama anlayışı hakimdir. Bu durum, siyaset üstü bir planlama anlayışının kurumsallaşması sürecini başlatmıştır. Her dönem değişen politik kararlar, halkın kısa erimli isteklerini karşılayacak bir popülizme geçiş ve uzun süren planlama süreci, koruma anlayışında ilerleme kaydedilememesine neden olmuştur (Tekeli, 1998; 168–169). Dolayısıyla, halkın günlük isteklerinin karşılanması sürecinde, geleneksel yerleşimlerin kültürel mirasının korunması bahis konusu bile olmamıştır. Bu dönemde soyut değerler önem arz etmemiş, doğal ve tarihi öneme sahip varlıkların korunması esas alınmaya devam etmiştir.

1970'ler, kentlerde gecekondulaşmanın arttığı, bu nedenle kent ölçeğinde koruma problemi üzerinde düşünölmeye başlandığı bir dönem olmuştur. İlk defa tarihi yapılar tek başlarına değil çevreleri ile ele alınarak 'sit' kavramı getirilmiştir. Taşınır taşınmaz kültürel miras ürünü kültürel çevrenin, geleneksel yerleşimlerin korunması konusunda ilk çabalar başlamıştır (Kejanlı ve diğerleri, 2007; 188). Bu çabalar maalesef koruma amaçlı imar planı gibi dar bir çerçevede ele alınmış, toplumsal olarak içselleştirilememiştir.

Geleneksel yerleşim örüntülerinin asıl bozulması 1980'lerde başlamıştır. Dışa dönük ekonomik politikalar ve Batı ile bütünleşme düşüncesi sonucu dünyadaki gelişmelere paralel olarak modernizmin evrensel dünyasından uzaklaşma başlamıştır ancak bu uzaklaşma spontane oluşumları, belirsizlikleri ve değişiklikleri beraberinde getirmiştir (Tekeli, 1998; 171). Nüfus değişimleri, ekonomik nedenlerle köylerden kentlere göç, sanayileşme, turizm teşvikleri yerleşim düşüncesinin anlamını değiştirmiştir. Sanayileşme ve yeni kentleşme modelleri

insanlara hızlı üretilen ve tüketilen mekanlar sunmaya başlamış, geleneksel yerleşim örüntüleri öncelikle terk edilen mekanlar haline gelmiş, ardından fiziksel dönüşümler yaşamıştır. Genellikle, önce kentin modern yüzüyle tanışma isteği duyan orta ve orta-üst sınıf, kentin yeni gelişim alanlarına ya da kent dışına yerleşerek geleneksel yerleşim örüntüsüyle bağlarını koparmıştır. Terkedilen bu alanlar, kentin ucuz yerleşim alanları haline geldiği için kır yerleşmelerinden gelen nüfus tarafından işgal edilmiştir (Ataöv ve Osmay, 2007;63). Geleneksel yerleşim örüntülerini ayakta tutan ilişkiler ve yaşam biçimi ortadan kalktığı için bu yerler zaman içinde kentlerin bakımsız ve köhneleşmiş mekanları haline gelmiştir. İstanbul, Ankara gibi büyük kentler başta olmak üzere birçok kent bu süreci yaşamıştır. Spekülatif konut gelişimleri ve teknoloji ürününü standartlaşmış bir teknikle hızla üretilen konutlar anlamlı bir geliştirme sürecine engel olmuş, yerleşimlerin karakterini değiştirirken geleneksel yerleşim örüntüsünü de bozmaya başlamıştır.

1980'lerde, ekonomik kalkınma politikaları altında turizm sektörüne teşvik başlamış, dinlence faaliyetleri artmış, kültürel değerler turizmin bir parçası olacak şekilde değerlendirilmeye alınmıştır (Tekeli, 2011; 259). Geleneksel yerleşim örüntülerinin sahip olduğu somut kültürel miras örnekleri, turizm gelişimi yoluyla pazarlanmaya başlamıştır. Kıyı bölgelerimizdeki geleneksel yerleşimler önce turizm tesislerinin sonra ikincil konutların işgali altında kalmıştır (Dağıstan Özdemir, 2005; 23). Antalya, İzmir gibi büyük kıyı yerleşim bölgelerinde geçmişe ait değerler neredeyse bütünüyle silinmiş, kentlerin silueti ve özgün karakteri tamamen değişmiştir. Turizm yerel idareler için her zaman sosyo-ekonomik gelişmenin, yenilen-

menin ve gelir elde etmenin yolu olarak görülmüştür. Yerel kültür, sermaye birikim aracı olarak kullanılmış, değerleri ve imajı satılarak bütün kaynakları tüketilmeye çalışmıştır. Bunun karşısında, varlığını biraz da olsa koruyabilmiş Safranbolu, Şirince, Beypazarı gibi geleneksel yerleşimlerin fiziksel kültürel varlıkları turizm gelirlerinin artırılmasındaki araçsal önemleri nedeniyle korunmaya devam etmiştir. Turizm burada koruma için itici güç olmuştur, fakat her kültürel değer metaya dönüştürülerek ticarileştirilmesi halen bu yerleşimlerin fiziksel varlığından öte, ‘Sosyo-kültürel varlığını tam olarak koruyabildi mi?’ sorusuna yanıt verememektedir.

1990’larda neo-liberal politikalar ile ortaya çıkan serbest piyasa ekonomisi ve özelleştirmeler, kent mekanının üzerinde mülkiyet ilişkilerini değiştirerek daha hiyerarşik ve eşitsiz bir yapılanmayı doğurmuştur. Kent mekanından rant sağlama düşüncesi, kent mekanını metalaştırarak kolay alınıp satılan ve kolaylıkla yeniden üretilen ve tüketilen bir malzeme haline getirmiştir (Tekeli, 2011;307–311). Toplumun ortaklaşa üretmediği, çelişkili imar yasalarının şekil vermesiyle ortaya çıkan kent mekanı geçmişle bağlarını koparmış ve global dünyaya eklemlenmenin öncelikli çabası altında sermayenin yeniden üretiminin mekanı haline dönüşmüştür. Böyle bir üretim ilişkileri dünyasında, geçmişin mekanlarını yeniden canlandırma ve işlev kazandırma projeleri gündeme gelmiştir. Birçok kentte geleneksel yerleşim örüntüsüne ait mekanlar, restorasyon, sağlıklılaştırma, yeniden canlandırma ve yayalaştırma projeleri yoluyla çoğu zaman süregelen sermaye odaklı kentsel dönüşüm sürecinin parçaları haline gelmiştir. Örneğin, Ankara Hamamönü Sağıklaştırma Projesi, Eskişehir Odunpazarı Sağıklaştırma Projesi, İstanbul Sulukule Canlandırma Projesi gibi hemen hemen her kentte koruma ve yaşatma adına geleneksel dokuda uygulanan parçacıl planlar, daha düzenli bir sokak ve kent mekanı yaratmayı başarmış ancak çoğunlukla konut alanlarını ticarileştirerek ve içinde yaşayanları dışlayarak kentsel bir dönüşüme neden olmuştur. Ayrıca, kimi sağlıklılaştırma projelerinde, sokak dokusunu tamamlamak adına, mevcutta olmayan tarihi ve kültürel değerlerin varmış gibi üretilmesi geçmişin kötü taklitleri haline gelen yerleşim örüntüleri ortaya çıkartabilmektedir. Geçmişle bağlarını kopartmış bu örüntüler, kente sadece prestij ve imaj sağlamak üzere üretilmiş mekanlar haline gelmektedir.

2000’den sonra, Avrupa Birliği Uyum Yasaları ile birlikte geleneksel yerleşim örüntülerin korunması yönünde yasal mevzuatta bazı tanımlamalar geliştirilmiş, koruma amaçlı imar planları yeni bir içeriğe kavuşturulmuş, Koruma Kurulları oluşturulmuş, koruma çalışmalarının uygulamadaki zorlukları aşmaya çalışılmıştır. Ne yazık ki, hala koruma ve yaşatma anlayışı, mekanın varlığına dair ön anlamayı gerçekleştiremediği için geleneksel yerleşimler, zamanın ruhuna uygun⁵ biçimde

her daim değişen politika ve yasalarla birlikte dönüşüme uğramaya devam etmekte ve toplum tarafından içselleştirilemediği için görsel bir imajdan öteye gidememektedir.

Bugün, Türkiye’de tarihi çevreyi ve geleneksel yerleşim örüntüsünü korumak tamamen sermayenin tercih ve önceliklerine göre değişen politikalara dayandırılmış hale gelmiştir. Mayıs 2013 tarihinde, İstanbul Gezi Parkı’nın yukarıda sözü edilen nitelikte bir yayalaştırma projesi yoluyla dönüşümünü sorgulayan bir direniş ile başlayan olaylar, aslında İstanbul’un yıllardır yaşadığı dönüşümün patlak verdiği nokta olmuştur. İstanbul’un tarihi yapısı ve geleneksel yerleşim örüntüsü, yıllardır kapitalist işgalci bir anlayışın ürünü olan yapılaşma baskısı ve kentsel dönüşüm projeleri ile aşındırılmıştır. Toplumsal bellekte yer eden ve halen günlük yaşamın ilişkiler bütünü içinde var olan anıtsal nitelikli yapılar ve örüntüler ya kullanıma kapatılarak ortadan kaldırılmakta, ya da varlık nedenine uymayan başka fonksiyonlarla yeniden değerlendirilmeye çalışılmaktadır. Haydarpaşa Garı, Emek Sineması ve İnci Pastanesi bunların en çarpıcı örnekleridir. Benzer şekilde kültürel miras kapsamında bahsettiğimiz somut olmayan değerler bazen bir park mekanında hayat bulabilmekte ve toplumsal bellekte çok önemli bir yer tutabilmektedir. Bu da her tür kültürel peyzaj unsurunun yerleşim örüntüsünün anlamlı bir parçası olduğunu göstermekte, geleneksel veya değil, kent mekanların sürekliliği düşünülürken yeşil dokunun kentin ayrılmaz bir bileşeni olduğunun unutulmaması gerektiğini anımsatmaktadır.

Türkiye’de Geleneksel Yerleşim Örüntülerin Karakterini ve Kültürel Mirasını Koruma Anlayışındaki Sıkıntılara Ontolojik Yaklaşım

Korumaya yönelik ilk çalışmalar, kapitalizmin eşitsizliğinin ve modernizmin homojenleştirici yapısının kent mekanına ve yerleşmelerin karakterine yansımaları sonucu ortaya çıkmıştır. Sorunlar tespit edilebilmesine rağmen, modern dünya koşulları içinde uygulamada genelde sıkıntılar yaşanmıştır. Türkiye’de geleneksel yerleşim örüntülerini koruma anlayışına baktığımızda, sıkıntıların temelinde modernitenin ontolojik kabulü ihmal edildiğinde yattığını söyleyebiliriz.

Modernleşme, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı’da hakim olmaya başlamış ve büyük kentlerde geleneksel yerleşim dokusunu tasviye edici nitelikte yaşanmıştır. Avrupa’daki sanayi kentlerinin sağlıklı yaşam mekanına çözüm bulmak için modernist kent planlaması anlayışı benimsemiştir fakat benzer modernist uygulamaların sanayi devrimini yaşamayan Osmanlı’da tepeden inme uygulanması, Osmanlı’nın büyük kentlerinde geleneksel yerleşim dokusunu tahrip etmiştir (Tekeli, 1998; 164–165). Bu dönemde, koruma anlayışı sadece taşınır ya da anıtsal eserler düzeyinde kalmıştır.

⁵ Hegel’in modern çağ zihniyetini ifade etmek için kullandığı terimdir (zeitgeist).

Pozitivist düşüncenin devamında, Cumhuriyet döneminden itibaren Türkiye’de yerel olan, kökeninden kopartılarak yeniden üretilmiştir. Belirli bir yöreye bağlı olmayan, yer değiştirebilen, geleneksel toplum bağlarından kurtulmuş, kendi aklıyla bireysel kararlar verebilen bir toplum yaratılması çalışmaları başlamıştır. Bu anlamda yerel bağlamdaki toplumsal ilişki biçimleri çözülmüş, anonim toplumsal ilişki kalıpları oluşturabilmek için ulus kimlik yaratılmaya çalışılmıştır. Bina yapımı gelenekten kopararak meslek erbaplarına teslim edilmemiştir. Kent ve çevresi sosyo-ekonomik ve politik bütünlük olarak görüldüğü için kentlerin tamamı akılcı planlama anlayışı ile üretilmeye başlanmıştır. Bu planlama anlayışı geçmişte var olan kent dokularına saygılı olamamıştır (Tekeli, 1998). Kentleşme sanayileşmeyle paralel gidememiştir ve kapitalizmin yarattığı eşitsizlik, Cumhuriyet dönemi ulus-devletinin demokratik eşitlik anlayışı ile de aşılamamıştır. Sonrasında, ülkede hemen her dönemde aşılamayan sosyal ve ekonomik sıkıntılar ve bunalımların yaşanmasına neden olmuştur. Bu nedenle devlet eliyle koruma anlayışı ekonomik kaygılardan dolayı eksik kalmıştır (Dağıstan Özdemir, 2005; 24).

Modernist düşüncenin getirdiği kapsamlı kent planlaması anlayışı, yapıların çevreleriyle bir bütün olarak korunması gerektiği düşüncesini ortaya çıkarmıştır fakat koruma bilinci imar planları yoluyla oluştuğu için planların standartlaştırıcı etkisi koruma anlayışına da yansımış, korunacak varlığın ve yerleşimin etkileşimi düşünülmeden, korunacak yapıya yaklaşma mesafesi gibi standart rakamsal verilerle koruma uygulaması yapılmaya çalışılmıştır. Genellikle, “kentsel mekanın karma kullanıma sahip yerleşim örüntüsü ve kolektif belleği, üst modernist şehirçilik ve planlama uygulamalarının indirgeyici ve sterilleştirici ilkeleriyle yok edilmiştir” (Bozdoğan, 1998; 143).

Geleneksel yerleşim örüntülerinin korunmasına yönelik koruma plan ve uygulamaları; sosyo-mekansal örüntünün devamlılığı, doğal ve kültürel mirasa hassasiyet konusunda yetersiz kalmaktadır. Bunun nedeni, Türkiye’de koruma planlarının, genelde akılcı planlamanın etkisinde yapı ve imar planlarından farklılık göstermemesidir. Plan hiyerarşisi içinde bütüncül yaklaşımla hazırlanan koruma amaçlı imar planları, parçacıl planlar şeklinde uygulanabilmektedir. Kent planı ise, koruma planları da dahil parçacıl planların kolajından ibarettir. Bu planların uygulanması sonucu, bazen doğal ve kültürel mirasın niteliği ve karakteri değişebilmektedir.

Türkiye’de modernizm ile ön plana çıkan işlevsel ve evrensel normlar, mekanların özünde bulunan varlık anlayışı ile değil; epistemolojik bir yaklaşımla uygulanmıştır. Kentsel planlama kararları bilimsel bilginin hakimiyeti altında verilirken, ontoloji unutulmaya başlamıştır. Varlık nedeni sorgulanmadan verilen kararlar sonucu koruma anlayışı yanlış yorumlanmakta ve ko-

ruma faaliyeti, bu faaliyetlerden beklenen çıktılara ulaşılmaksızın gerçekleşmektedir.

Modern anlayışın teknolojik uygulamaları, mekânı sadece nesnel ve ölçülebilir kılmaktadır. Bu da mekanın varlıkla olan ontolojik ilişkisini koparmakta, nitel özelliklerinden soyutlamaktadır. Bu kopuş, koruma anlayışımıza da yansımaktadır. Her ne kadar yasalarımızda somut ve somut olmayan kültürel değerlerin birlikte korunması şeklinde ibareler olsa da, koruma pratiklerimiz sadece somut olanın korunması üzerine gelişmiştir. Araşsal aklın kontrolünde gözlemlerimiz, sadece gözle görülen ve elle tutulan üzerinden gerçekleşmektedir. Bunun sonucu bilgi ile varlık arasında bağ kopmakta, varlığın oluş nedeni unutulmaktadır (Çelikoğlu, 2011). Somut ve somut olmayan değerlerin birlikteliğinin ve etkileşiminin yerleşimleri anlamlı kıldığı unutulmaktadır.

Geleneksel yerleşim örüntülerinin fiziki varlıklarının yanında sosyo-kültürel özellikleri ile de nitelenen varlıklar olduğu göz ardı edilmektedir. Bu mekanların içlerinde devam eden yaşam ile bütüleşen anlamlarının olduğu hatırlanmalıdır. Ülkemizde yeniden canlandırma düşünülmeden yapılan restorasyon çalışmaları, bu mekanları zamanın akışı içinde dondurmaktadır. Oysa, koruma, şuanda saplanıp kalmadan dünün ve bugünün kullanım eğilimlerini düşünerek mekanın yeniden kazanımı için çözümler geliştirmelidir. Ayrıca, “‘koruma’, ‘Eski’ ve ‘Yeni’ arasındaki diyalektik ilişkideki sentezdir; içinde hem eski hem de yeni parçalar/yapılar/ ifadeler taşıyan üçüncü bir haldir” (Kamacı, 2014; 1). Koruma anlayışımızdaki sıkıntı, diyalektik ilişki içindeki bu sentezin özünün anlaşılmasında ve bulunduğu coğrafyanın ekonomik, politik, çevresel ve sosyal yapısından bağımsız düşünülmesinde yatmaktadır.

Küreselleşmiş kapitalizm ile birlikte geleneksel yerleşim örüntülerinin korunmasında en önemli problemlerden biri de finansal destektir. Toprak rantının her türlü ranttan yüksek olması ve toprak rantı konusunda spekülasyonlar, kültürel mirasın korunması konusunda sıkıntılar ortaya çıkarmaktadır (Dağıstan Özdemir, 2005; 24). Topraktan ve yeni yapılaşmadan elde edilen ekonomik kazancın, geleneksel dokunun yarattığı prestijden daha karlı olması, koruma anlayışına öncelik kazandıramamaktadır (Kuban, 1983; 33). Toprak rantı ve spekülasyonlar, koruma konusundaki aktörlerin beklentilerini de etkilemektedir. Bu beklentiler kimi yerde çatışabilmektedir. Kapitalizmin bireysel menfaatleri ön plana çıkaran yapısından dolayı toplumun her kesimini koruma uygulamalarına adapte etmek zorlaşmaktadır.

Modernlikle ilişkilendirilen soyut sistemler⁶ dünyasında günlük yaşamın içi boşaltılmıştır, kimlikler soyut sistemlerin sağladığı strateji ve seçenekler arasında kendilerini bulmak zorunda bırakılmıştır (Giddens, 1990). Kültürel değerler, sermaye yatırımları haline gelmiş ve kaynak olarak nitelendirilmeye başlamıştır. Dünya düzenine eklenilebilmek adına turizmi teşvik

⁶ Metalaşmış piyasalar.

amacıyla, yerleşimlere yeni kimlikler kazandırılmakta, kültür mirası varlıklar birer metaya dönüştürülerek pazarlanmaktadır. Pazarlama stratejisinin bir parçası olarak, o yerleşim içinde hemen hemen her mekanda aynı ürünlerin ve değerlerin öne çıkıyor olması ise yerleşimi sıradanlaştırarak basmakalıp bir karaktere sokmaktadır. Örneğin Şirince ve Beypazarı'nın tamamen turistlere yönelik ve ticarethaneye dönüşen sokakları yerleşimin varlık nedenini anlamayı zorlaştırmakta, bu tür geleneksel yerleşimleri birbirinden ayırt edilmez kılmakta ve söz konusu yerlere turistik 'marka'lar haline gelmeleri söylemi altında yeni fakat içinde yaşayanların günlük yaşam pratiklerinden kopuk bir karakter yüklemektedir. Bu durumda, korunan şeyin kültürel değerler mi yoksa metalaşan değerler mi olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Modernite sonrası geleneksel yerleşimlerin; politika, planlama anlayışı, sosyo-ekonomik durum, mekânsal durum ve koruma dair yasal düzenleme dinamiklerine ve değişen günlük yaşam pratiklerine bağlı olarak özgün karakteri dönüşüme uğramış ve kültürel miras değeri kaybolmaya başlamıştır. Modernizmin akılcı formülleri, homojenleştirici ve farklılığa yer vermeyen yapısı, kültürel kimliklerin devamlılığının sağlanması ve korunması konusunda zorluklara neden olmuştur. Modernite, araçsal-stratejik akılcılığa indirgenerek, etkileşimler ihmal edilmiştir. Dolayısı ile modernist planlama pratiği, geleneksel yerleşimlerin varlık nedeninin sorgulanması konusunda yetersiz kalmıştır. Oysa ki koruma, eski ve yeninin etkileşim içindeki birlikteliğinin devamlılığını sağlayabilmeyi gerektirir; bu da, ontolojik bir ele alış ile mümkün olabilir.

Modernitenin ontolojik ele alış ihmal eden yapısı, koruma pratiğini de çıkmaza sokmaktadır. Parça-bütün ilişkisi kavranamamakta ve anlamlandırılmamaktadır. Ontolojik ön anlamının elemanı 'varlık' anlaşılamamaktadır. Teknolojinin bilgisi, varlığın önüne geçmiştir. Küresel düzeydeki soyut sistemler ve teknolojik gelişmeler insan tercihlerini değiştirerek yaşam tarzı ve pratiklerinde dönüşümlere neden olmuştur. Bu değişim, mekan-uzamsal boyutlarda gerçekleşen dinamik bir süreçtir. Moderniteyle birlikte açığa çıkan küresel düzeyde standardize edilmiş mekan formları her topluma uygulanmış, toplumların bellekleri zayıflamış ve süreklilik duygusu kaybolmaya başlamıştır. Geleneksel yerleşimlere ait değerler ve anlamlar da toplumların zayıflayan belleği sonucu değişen pratikleri ve tercihleriyle dönüşüme uğramaktadır. Bu nedenle 'koruma', modernitenin zamanı donduran yapısından uzaklaşarak dün bugüne bağlayabilmelidir. Koruma, korunacak mekanın geçmişteki fonksiyonlarının birebir sürdürülmesinden çok, güncel fonksiyonlara göre adaptasyon olarak algılanmalıdır. 'Korumak' ve 'yaşatmak', toplumsal bellekte yok olmuş ve yerine toplumsal bellek tarafından başka anlamlı bir gelişmenin getirildiği ve yeni bir karakter kazanmış bir mekanı eski

fonksiyonu ile tekrardan inşa etmek de değildir. Bu, bir uyum süreci içerisinde dönüşen bir varlığı, zorlama bir biçimde eski varlığına geri döndürme çabasıdır ki toplumsal ilişkiler sonucu oluşmadığı için boşa bir çaba olacaktır. Böylesi bir durumda, tarihi ya da kültürel varlıkları yeniden inşa etmek anlamsız bir uğraş olacak ve geçmiş taklitten öteye gidemeyecektir.

Modernitenin mekan tanımında; 'o yer', 'bu yer' gibi tanımlayıcı kavramlar anlamlarını yitirmiş ve homojenleşmeye başlamıştır. Yerleşimler belli standartlarda kurgulanmış mekan formları ile şekillendirilmeye başlamıştır. Oysa ki, her yerleşim genel bir çerçeveden değil kendi özgün değerleri ve karakteri ile varlık nedeni üzerinden değerlendirilmelidir. Yerleşim karakterinin ve kültürel mirasın korunmasının yolu, onun varlık nedeninin devamlılığını sağlamakla mümkün olacaktır. Varlığının devamlılığı, yeri, 'o yer' yapan toplumsal belleği ve yere bağlılık duygusunu canlı tutmakla olabilir. Bu nedenle nitelikli ve özgün geleneksel yerleşmeler için hazırlanmış 'o yer'e özgün koruma planları ve tasarım politikaları üretilmelidir.

Modernitenin evrensellik iddiası ile teknolojinin standart uygulamaları yerele taşınarak, yerli kullanıcıların bilgi ve deneyimlerinin önüne geçmiştir. Oysa ki pratiğe dayalı yerel bilgi, değişen sosyo-mekânsal koşullara adapte olmuş ve kültürel aktarımla nesillerden nesillere geçmeyi başarabilen bir bilgidir. Koruma planlarının hedefleri geleneksel pratiğe önem vermelidir. İnsan ve mekan arasındaki ilişkinin devamlılığı, bu kapsamda öne çıkan etkileşimler, mekânsal örüntü ve kültürel mirasın sürdürülmesi, geleneksel yerleşimlerin sosyo-kültürel ve mekânsal değerlerinin yok olmasını önlemede önem taşımaktadır.

Yeniden kazandırma projeleri ise mekanların ve kültürel değerlerin ve anlamların önemini tekrar ortaya çıkaracak ve onu kentin tekrar bir parçası haline getirecek bir yol bulmak olarak işlenmelidir. Günümüz yaşam koşulları ile bütünleşmiş ve uyum sağlamış, kent mekanının sürekliliğini sağlayan, gündelik yaşama ait olabilen, hem bugün hem gelecek nesiller için yaşayabilen, işlevsel olarak katkı sağlayabilen, anlamlı bir bütünü oluşturabilecek bir koruma anlayışı geliştirilmelidir.

Sonuç olarak; modernite, şeylerin varlık nedenini anlamayı terk ettiği için değişken toplumsal koşullara ayak uyduramamakta ve esnek olmayan planlama kararları sergilemektedir. Geleneksel yerleşim örüntüleri belli bir kültürel birikimin oluşturduğu insan ve yapı çevrenin dinamik etkileşiminden doğan ilişkiler sanatıdır. Koruma anlayışımız, bu ilişkiler sanatı varlığın devamlılığını sağlayabilmek için, dün bugüne bağlayabilen, mekanın sürekliliğini koruyabilen ve aidiyet duygusunu canlandıran bir planlama ve tasarım yaklaşımını benimsemelidir.

KAYNAKLAR

- Alexander, C., Ishikawa, S. and Silverstein, M. Jacobson, M., Fiksdahl-King, I., Angel, S. (1977). *A Pattern Language*, Oxford University Press, New York.
- Alexander, C. (1979). *The Timeless Way of Building*, Oxford University Press, New York.
- Aksoy, A., Ünsal, D. (2012). *Kültürel Miras Yönetimi*, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Arizpe, L. (2004). *Intangible Cultural Heritage, Diversity and Coherence*, Museum International, vol. 56, no. 1–2, pp. 130-136, Published by Blackwell Publishing.
- Arntzen, S. (2001). *Cultural Landscape and Approaches to Nature, Ecophilosophical Perspectives*, in *Place and Location*, Vol 2 (Ed.) Virve Sarapik, Kadri Tüür, Mari Laanemets (editörler) *Proceedings of the Estonian Academy of Arts* 10, 27-49, Tallinn, Estonia.
- Ataöv A., Osmay, S. (2007). *Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım*, METU JFA (24:2), 57-82.
- Bademli, R. R. (2006). *Doğal, Tarihi ve Kültürel Değerlerin Korunması*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Bozdoğan, S. (1998). *Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış*. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (Ed.) *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde* (s.135-154). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Conzen, M.R.G. (1960). *Alnwick, Northumberland: A Study in Town Plan Analysis*, Publication no. 27. London: Institute of British Geographers.
- Conzen, M. R. G. (2004). *Thinking About Urban Form – Papers on Urban Morphology: 1932-1998*, Peter Lang, Bern.
- Cullen, G. (1961). *Townscape*. London: Architectural Press.
- Çelikoğlu, İ. Ö. (2011). *Habermas’ın Modernite Savunusu: Eleştirel Bir Okuma*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 3, 239-258.
- Dağıstan Özdemir, M. Z. (2005). *Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış*, *Planlama Dergisi*, Sayı: 1, 20-25.
- Dinçer, İ., Akın, O. (1994). *Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı*, 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulama Kollokyumu, İstanbul, 127-131.
- Gadamer, H.-G. (1976). *Hegel’s Dialectic: Five Hermeneutic Studies*, çeviri: P.C. Smith, Yale University Press, New Haven and London.
- Giddens, A. (1990). *Modernliğin Sonuçları*, Ayrıntı Yayınları.
- Gorp B.V., Renes H. (2007). *A European Cultural Identity? Heritage and Shared Histories in the European Union*, *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, Royal Dutch Geographical Society KNAG, Vol. 98, No. 3, 407–415.
- Günay, B. (2006). *Varlıkbilim Bağlamında Koruma, Bilim ve Ütopya*, Sayı:144, 5-20.
- Günay, B. (2009). *Conservation of Urban Space as an Ontological Problem*, *Journal of Faculty of Architecture*, METU, Sayı: 1, (26:1), 123-156.
- Hegel, G.W.F. (2001). *The Philosophy of History*, Çeviri: J. Sibree, M.A., Batoche Books, Kitchener. Ontario, Canada.
- Oliver, P. (2006). *Built to Meet Needs: Cultural Issues in Vernacular Architecture*, Architectural Press, Elsevier.
- Heidegger, M. (1973). *The End of Philosophy*, trans. J. Stombough (New York: Harper & Row).
- Heidegger, M. (1992). *The Concept of Time*, çeviri: W. McNeill, Lecture which Heidegger delivered to the Marburg Theological Society in July 1924, Blackwell Publishing.
- Heidegger, M. (1993). *Sein und Zeit*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, tr. by J. Macquarrie and E. Robinson; Blackwell.
- Heidegger, M. (1999). *Ontology: The Hermeneutics of Facticity*, tr. by John van Buren Bloomington, Ind., Indiana University Press.
- Jivén G., Larkham P.J. (2003). *Sense of Place, Authenticity and Character: A Commentary*, *Journal of Urban Design*, Vol. 8, No. 1, 67–81.
- Kamacı, E. (2014). *2863 Sayılı KTVKK’nın Uluslararası Yasal Düzenlemeler Bağlamında Değerlendirilmesi*, METU JFA, (31:2) 1-23.
- Kejanlı, D. T., Akın, C. T., Yılmaz, A. (2007). *Türkiye’de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme*, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(19):179-196.
- Kuban, D. (1983). *Conservation of the Historic Environment for Cultural Survival, Architecture and Community: building in the Islamic world today*. [Renata Holod ed.] New York:Aperture (The Aga Khan Award for Architecture) 32-37.
- Lozano, E.E. (1990). *Community Design and the Culture of Cities, the cross-road and the wall*, Cambridge University Press.
- Norberg-Schulz, C. (1974). *Intensions in Architecture*, The MIT Press, Cambridge.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci, Towards a Phenomenology of Architecture*, Academy Editions, London.
- Osmay, S. (1998). *1923’den Bugüne Kent Merkezlerinin Dönüşümü, 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Tekeli, İ. (1998). *Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması*. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (Ed.) *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik içinde* (s.155-172). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ. (1995). *Bir Modernite Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması*, *Ege Mimarlık*, 2/16, 51-55.
- Tekeli, İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tuan, Y. (1974). *Topophilia: a study of environmental perception, attitudes, and values*, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.
- Tuan, Y. (1977). *Space and Place: The Perspective of Experience*, University of Minnesota Press.
- Whitehand, J. W. R., Gu, K. (2010). *Conserving Urban Landscape Heritage: a Geographical Approach*, *Procedia Social and Behavioral Sciences* 2, Selected Papers of Beijing Forum 2007, 6948-6953.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Atatürk Orman Çiftliği'nin ve Ankara'nın Değişimi Dönüşümü

*Fluctuating Transformations in the Atatürk Forest Farm and Ankara*Deniz Kimyon,¹ Gencay Serter²¹Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Doktora Programı, Ankara²Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kent ve Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Programı, Ankara

ÖZ

Bu yazı Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ) ve Ankara'nın bütünlük, diyalektik kent sorununu tarif etmeyi amaçlamaktadır. Cumhuriyet devrimi sonrası yeni toplumsal yapının formülasyonunda AOÇ'nin kuruluşu ve Ankara'nın başkent oluşu tarihsel olarak kesişmekle beraber, sonrasında da önemli bir kent parçası haline gelen AOÇ ile Ankara kent bütününe mekânsal örüntülerinin değişimi ve dönüşümü de siyasal perspektif çerçevesinde birbirini izlemiş ve etkilemiştir. Bildiri Ankara kent biçiminin değişimini, bizi AOÇ arazileri ve çevresinde incelemekte; bu alanların 1920'lerden bugüne değişen yasal, yönetsel, ekonomik, siyasal düzlemde değerlendirilmektedir. Bu anlamda özellikle 2000'ler sonrasına yoğunlaşarak, neoliberal kentleşme pratiğinin AOÇ arazisi üzerindeki çarpıcı etkilerinin bir değerlendirmesi yapılmıştır. AOÇ özü, tözü itibarıyla bir kamusal alan, kolektifliğin simgesi olarak üretilmiş iken; siyasal otoritenin iktidarını zor ile simgeleştirdiği bir alan haline dönüşmüş, hukuk ve kural tanımlarının meşruiyet kazandığı bir dönüm noktasına tanıklık etmiş, yeni kentsel toplumsal muhalefetin konusu haline gelmiştir. Bu çerçevede AOÇ'nin değişim ve dönüşüm hikâyesi aynı zamanda Ankara kentsel mekânını, kentsel macroformunun değişimine işaret etmektedir. Bildiri önemli bir kamu arazisi olan, AOÇ'deki tımturaklı müdahalelerin Ankara kent bütününe çarpan etkisini belgeleme uğraşısıdır.

Anahtar sözcükler: Ankara; Atatürk Orman Çiftliği; kamusal alan; mekân; mülkiyet; yeniden üretim.

ABSTRACT

This paper aims to define the integrated, dialectical urban problems presented by the Atatürk Forest Farm (AFF) and Ankara. The formation of a new social structure in the wake of the Republican revolution coincided with the establishment of the AFF and with Ankara as the nation's capital. From a political perspective, the transformation of Ankara's urban spatial patterns has been reciprocally impacted by the development of the AFF as a significant urban district. This article examines the changing urban macroform of Ankara as it has encroached on the boundaries of the AFF. From the 1920s to the present, these areas have been evaluated at various legal, administrative, economic and political levels. Discussed are the ways in which practices of neoliberal urbanization have had severe effects on the land of the AFF, focusing specifically on the 2000s. Through the AFF was established as a symbol of collectivity and publicity, it has instead come to represent the exertion of political power through coercion, being the site of a milestone in the legitimization of disregard for law and order, and the subject of a new urban social opposition. In this framework, transformations of the AFF throughout history indicate changes in the urban macroform of Ankara. This paper endeavors to document the multiplicity of effects of interventions in the use of crucial public land, specifically relating to the AFF and Ankara but with implications for all urban areas.

Keywords: Ankara; Atatürk Forest Farm; publicity; space; property; reproduction.

“Gerçekten hayatı değiştirmek için, mekânı değiştirmek gerekir.”

Lefebvre, 2014:205

Mimar Sinan Üniversitesi 24. Kentsel Tasarım Sempozyumu'nda sunulan “Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ'nin ve Ankara'nın Değişimi Dönüşümü” başlıklı bildirinin genişletilmiş ve geliştirilmiş halidir.

Geliş tarihi: 18.06.2015 Kabul tarihi: 08.08.2015

İletişim: Deniz Kimyon.

e-posta: d.kimyon@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Ütopya (AOÇ'nin Kuruluşu)

Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ)'ne yönelik olarak ilk adım Mustafa Kemal Atatürk tarafından 05.05.1925 tarihinde Abidin Paşa ailesinden 20.000 dönüm arazi satın alınarak atılmıştır. Daha sonra bu arazi Balgat, Etimesgut, Çakırlar, Macun, Güvercinlik, Tahar, Yağmur Baba Çiftlikleri ve çok sayıda tarla satın alınarak yaklaşık 55.000 dönüme kadar yükseltilmiştir (Atatürk Orman Çiftliği Alanları NİP KANİP, 2006: 3).

Bu her ne kadar Mustafa Kemal Atatürk'ün bireysel girişimleri ile başlamış bir öykü gibi görünse de esas itibari ile AOÇ'nin kuruluşu arkasında bir ideoloji olarak cumhuriyet aydınlanmasını ve modernliğini, ekonomi politikası olarak Cumhuriyetin ilk yıllarına ait ekonomi politikalarını, kentsel politika anlamında da Avrupa'da yaşanan kentleşme sorunlarını yaşamamış ancak o coğrafyada gelişen kent politikalarını kavrayan bütüncül bir düşünce yapısını yansıtmaktadır. Bu anlamda AOÇ'nin değerini anlayabilmek için bu grift yapının çözülmesine ihtiyaç vardır.

Modernite: Kurucu İdeoloji Olarak Cumhuriyetin İdeolojisi ve Mekânsal Manifestosu

600 yılı aşkın süre var olan ve bu sürecin bir noktasından itibaren tarih sahnesinde imparatorluk sıfatıyla hüküm süren Osmanlı geleneğini tek parçalı şekilde anlatmak mümkün değildir. Bu uzun süreç içerisinde Batı dünyası ile ilişkiler ve tarihsel gelişim çizgisindeki gelişim değişken bir seyir içerisinde seyretilmiştir. Ancak Avrupa'da modernizmin düşünsel altyapısını hazırlayan Rönesans ve Reform hareketleri başlarken ve insan aklı adeta yeniden keşfedilen antik dünya bilim, felsefe, sanat, mimarlık yapıt ve yazınları ile kurulan bağ neticesinde düşünce sistematığının merkezine oturtulurken, Osmanlı imparatorluğu aynı dönemde düşünsel anlamda ciddi bir gerileme sürecine girmiştir. Örneğin tam da Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketlerinin hızlandığı dönem içerisinde Osmanlı'da 16. yüzyılın son çeyreğinde doğanın oluşumu, tabiat hadiselerinin araştırılması, gözlemlenmesi zararlı bilimler kapsamında kalmıştır (Atabay, 2002:2).¹

Bu şekilde bilim düşünce sistematığından büyük oranda çı-

karılırken, Osmanlı düşünce dünyasını ağırlıklı olarak hakimiyeti altına alan dine bağlı düşünce yapısının gündelik hayatta ve mekanda yansımaları kendini göstermiştir. Bu düşünce sistematığı ve oluşan ideoloji neticesinde Osmanlı Devleti'nde, toplum etnik yapılarına göre değil, inançlarına göre düzenlenmiştir (Çetin, 2013:280). Osmanlı kenti inanç sistemine göre ayrılmış mahallelerden oluşurken, kent merkezini temelde şekillendiren yapı cami ve çevresinde kümelenen yapılardan oluşan külliye yapısı olmuştur.²

Cumhuriyet ise Osmanlı imparatorluğunun aksine ümmet değil millet kavramı üzerine yükselen ve batılı değerlere referans vererek gelişme çizgisini sürdürme hedefindeki bir ideolojidir. Bu anlamda kent kavramı Cumhuriyetin ilanından itibaren yeni ideolojinin hayat bulduğu bir alan olarak düşünülmüştür. Yeni kurulan Cumhuriyetin yenilikçi yönü ve mekânsal anlamda Ankara ile kurduğu doğrudan ilişki Yavuz tarafından "İstanbul başkent olsaydı devrimler yapılamazdı" biçiminde özetlenmiştir (Yavuz, 1981: 25). Aynı doğrultuda Tankut, başkent olarak seçilen Ankara kenti özelinde somutlanan ideolojik kurguyu şu şekilde ifade etmiştir:

"Ankara, doğulu bir dünyadan çıkıp, akılcı bir dünyaya yönelmek istenen yönetim merkezidir. Bu kentten beklenen sadece bir simge olarak değil de, yeni dünya anlayışının tüm işlevlerini yerine getirebilecek ve ona uygun yaşam biçimini yansıtacak bir başkent olmaktır" (Tankut, 1988: 93).

Eski sistemin temsilcisi İstanbul kenti yerine başkent olarak seçilen ve Avrupalı bir plancı olan Herman Jansen tarafından ilk planı yapılan Ankara kenti Avrupa coğrafyasında sanayileşmenin yarattığı yıkımlara karşı tepki olarak yükselen Bahçe Kent ekolünden esinlenmeler ile planlanırken, AOÇ bu plan kurgusu içerisinde en önemli alanlardan biri olmuştur.³ Ancak Ankara'nın İstanbul karşısında mekânsal anlamda verdiği mücadelede hiç de kolay olmamıştır. Ankara kentinin konut anlamında ve kentsel hizmetler anlamında geri kalmışlığının sonucu olarak büyükelçiler bile uzun süre yeni Cumhuriyet'in başkentinde değil eski imparatorluğun başkentinde ikamet etmeyi sürdürmüşlerdir (Atay'dan akt. Keleş, 1993: 218). Hatta 1923–1927 yılları arasında Başkent Ankara'ya ilişkin en önemli tartışma, başkentlik kararının ne ölçüde sağlıklı olduğu üzerine olmuş ve 1927 yılına kadar Meclis'teki muhalefet "İstanbul'a dönme" kampanyasını sürdürmüştür (Tankut, 1988: 95). Ankara Modern

¹ Şerafettin Turan 1990 yılında yaptığı çalışmada XVI. yüzyılın son çeyreğinde bilimlerin üçe ayrıldığını belirtmiştir. Bu sınıflamaya göre birinci grupta zorunlu bilimler (şer'i, dinî bilimler), ikinci grupta mendup olanlar (tıp, geometri, cebir,vb.) ve üçüncü grupta zararlı bilimler (felsefe, astronomi, kozmografya) yer almaktadır. Astronominin üçüncü gruba girmesi dolayısıyla dönemin en önemli rasathanelerinden olan İstanbul Rasathanesi Şeyhülislam Kazıade'nin mektubu neticesinde III. Murad tarafından topa tutturularak yıkılmıştır (Turan, 1990:174–84).

² Kuban tarafından Osmanlı kenti kendi içinde kademelenmesi olan bir düğümler sistemi olarak tanımlanmıştır. Bu sistem içerisindeki en küçük düğümden bir mescit ve belki bir çeşme; daha büyük düğüm noktalarında ise medrese, türbe ve çeşme bulunmaktadır. En büyük düğüm noktalarını ise büyük camiler ve külliye oluşturur. Osmanlı toplum yapısının ortaya çıktığı külliye bir sosyal ve kültürel merkezdir ve kent ile mahallelerin organik bir parçasıdır (Kuban'dan akt. Günay, 2005:13). Görüleceği üzere yerleşim kademelenmesinin her kademesi dini referanslarla kodlanmıştır. (Bu kapsamda sayısal örnek teşkil etmesi açısından 19. Yüzyıl Ankarası'nda mahallelerin dini açıdan ayrılmışlıklarını ve demografik yapılarını gösteren bir çalışma için bkz. Özdemir R., (1986), 19. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Gazze Mat. San. ve Tic. A.Ş., Ankara).

³ Ankara'nın planlama deneyimi ve başkent olması sürecine ilişkin kapsamlı bir çalışma için bkz. Tankut G., (1990) Bir Başkent'in İmarı Ankara (1929–1939)Orta Doğu Teknik Üniversitesi.

Şekil 1. Mustafa Kemal'in çiftlik ziyareti fotoğrafı (Kaynak: <http://aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr/aoc-tarihce/>).

Cumhuriyet'in Başkenti olarak planlanırken diğer taraftan bu kentin İstanbul karşısındaki cazibesini artıracak en önemli parçalardan biri olarak AOÇ kurgulanmıştır. Yeni dönemde kent artık herhangi bir inanç sisteminin ve onun sembol mekânlarının hâkimiyetindeki bir alan olarak değil tüm yurttaşların modern batı dünyasındaki gibi üretim tüketim ilişkilerini yaşayacakları modernliğin sembol mekânları olarak kurgulanmışlardır.

Eğlencenin Keşfi: Yeni Rejim, Yeni İnsan

Osmanlı döneminde eğlenme amacıyla açık alan kullanımı büyük oranda mesire kültürü üzerine kurulurken; mesire alanlarının kullanımı bireyden öte devletin erkek egemen kültürünü ve bu temel üzerine kurulu devletin otoriter tavrını yansıtır nitelikte olmuştur.

Osmanlı'nın batılılaşma çabalarının başladığı Tanzimat Dönemi'nde dahi mesire alanlarının nasıl kullanılacağına ilişkin merkezi yönetim tarafından kadınlara gönderilmiş birçok emir rastlamak mümkündür. Bu emirler büyük oranda mesire alanlarında kadınların davranış, kılık kıyafet, diğer kişilerle yapacakları sohbet ve eve dönüş saatlerini belirleyecek ölçüde baskıcı bir niteliktedir. Hatta belirli emirlerle mesire alanlarının kadın erkek ayrımı yapmaksızın herkese kapatıldığı dönemler dahi olmuştur (Yazıcı, 1999:253–258).

Cumhuriyet ideoloji olarak yaptığı hamlelerle siyasal ve idari anlamda Osmanlı İmparatorluğu'ndan kopuşunu ilan ettiği gibi sosyal yaşamda da bu kopuşu sürekli kılacak bir takım politika arayışlarına girmiştir. Yeni alfabenin kabulü, soyadı inkılabı, kadına seçme ve seçilme hakkının verilmesi gibi yasal düzenlemeler bu değişimi ve dönüşümü yaratmayı hedefleyen hamlelerdir. Ancak genç Cumhuriyetin bu devrimleri kalıcı kılmak için hukuki metinlerden öte etkili ve pratiğe dönük araçlara ihtiyacı vardır. Bu anlamda kentlerin ilk kuruldukları dönemle-

rinden itibaren var olan en stratejik araç olan mekân Cumhuriyet tarafından da keşfedilmiş ve kullanılmıştır.

Jansen tarafından yürütülen planlama çalışmaları ile yeni rejimin başkenti Ankara modern bir çehrede kent yaratma çabasının bu anlamda bir ürünü iken, AOÇ yine bu modernleştirme ideolojisi çerçevesinde kurgulanmış bir mekandır.⁴

AOÇ içerisinde yer alan Marmara Köşkü, İzmir Köşkü, havuzlar (Şekil 2), mesire alanları kadın erkek eşitliğinin sosyal

Şekil 2. AOÇ Karadeniz Havuzu (Kaynak: <http://haber.sol.org.tr/kent-gundemleri/devlet-ciftliginden-rant-odagina-ataturk-orman-ciftligi-haberi-48135>).

⁴ Başkent Ankara'nın kurulma çalışmalarında AOÇ önemli ancak tek unsur değildir. Jansen planı kentsel yeşil alan sisteminin planlama ve tasarım çalışmalarında nasıl kullanılabileceğini ortaya koyan önemli bir örnek çalışma olarak görülebilir. Jansen planı ile oluşturulan ve günümüzde de Ankara kentinin kentsel yeşil alan sisteminin önemli parçaları olan Gençlik Parkı, Güvenpark, Zafer Meydanı, Hipodrom, 19 Mayıs Spor Sitesi, Çubuk I Barajı Rekreasyon Alanı, Kale Parkı, Kurtuluş Parkı, Hacettepe Parkı ve AOÇ söz konusu yeşil devrimin günümüzde kalan önemli miras alanlarıdır (Özer, 2005: 16–17).

alandan sağlandığı, kentsel alanın kullanım yoluyla kamusalallaştığı mekânlardır. Bu alanlar hem spor müsabakalarının hem de eğlenme amacıyla kentlilerin kullandığı alanlar olmuştur. Yükcik eğlenme kavramını “Eğlenme (leisure) sadece yaşamımızın gerekleri için gerekli olan zamanlardan arta kalan boş zaman değildir. Eğlenme aynı zamanda günlük yaşamımızda farkına varmadığımız ve bireysel ve toplumsal gelişim için gerekli olan değerler ve gerçeklikleri hissedebildiğimiz ve derinlemesine düşünebildiğimiz zaman dilimidir” şeklinde açıklar (Yükcik, 1970:1). Bu anlamda AOÇ modernliğin deneyimlendiği, gündelik yaşam içerisindeki pratikle içselleştirildiği bir mekân olarak, Osmanlı dönemi gündelik yaşamından farklı bir kurguyu yaratmıştır.

Artık mahalle ölçeğinde yaşayan birey tipolojisi⁵ değil kent ölçeğinde diğer bireylerle ve karşı cinsle karşılaşmaktan korkmayan, hatta bunun teşvik edildiği, özendirildiği bir mekan örgütlenmesi olarak AOÇ eğlencenin dönüştürücü yanının keşfedildiği bir alan olarak mekan ve zamandaki yerini almıştır.

Ekonomi: Toplumcu Ekonomik Bir Kalkınma Modeli

Sanayileşmede geri kalmış, ağırlıklı olarak tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olmakla birlikte Osmanlı tarımında da modern teknikler yerine organik güce dayalı bir şekilde faaliyetlerin sürdürüldüğü diğer yandan da kapitülasyonların ve uzun süreli savaşların etkisi ile son dönemde buğday piriç gibi ürünlerin bile dışarıdan getirildiği bir ülke haline gelmiştir (Dernek, 2006: 12).

Bu ortam içerisinde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin öncelikli alanlarından birisi ekonomik alan olmuştur. 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi ve sonraki gelişmeler yeni kurulan Cumhuriyetin ekonomik modelini oluşturmuştur. Bu kongrede yerli üretimin geliştirilmesi, lüks ithalattan kaçınılması, aşar vergisinin kaldırılması gibi önemli kararlar alınmıştır (Yavi, 2001: 282–283). Bu dönem içerisinde köylerin yönetimi ile ilgili olarak Köy Kanunu, Ziraat Birlikleri Kanunu çıkarılmış, Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuştur. Tarım merkezleri, devlet çiftlikleri, tarım bankacılığı, kooperatifleşme, topraklandırma ve toplu üretim ve örgütlenme, Cumhuriyet yönetiminin kırsal alana bakışındaki en temel kavramlar olarak ortaya çıkmıştır (Keskinok, 2005: 70).

Ekonomik anlamda kendi kendine yetebilen modern üretim olanaklarına ve bilimsel bilgi ile donatılmış üreticilere sahip bir ülke kurma hedefindeki Cumhuriyet, AOÇ’yi bu anlamda bir praxis alanı olarak görmüştür. Bu alan içerisinde ziraatçilikten,

büyük ve küçükbaş hayvancılığa, bağcılıktan, arıcılığa tarım ve hayvancılığa yönelik iş kolları örgütlenirken bu işkollarına bağlı olarak sanayi üretimi (tavukçuluk, sütçülük, peynircilik, yoğurtçuluk) ve bunların ticaretinin yanında tüm bunlara yönelik eğitim faaliyetleri bir arada tasarlanmıştır (Keskinok, 2005: 29).

Öncelikle üretim ve tüketimin aynı alan içerisinde görünür ve hissedilir kılınması sanayi çağının en büyük problem alanlarından olan ve Marx tarafından da altı çizilen yabancılaşma kavramının aşılmasına yönelik önemli bir müdahale alanı olarak görülebilir.⁶ AOÇ hem üreten işçiler açısından hem de tüketiciler açısından emek ile ürün, üretim ile tüketim arasındaki ilişkinin kesintisiz olarak izlenebilmesine olanak sağlayan bir alan haline gelmiştir. Bunun yanında Atatürk Orman Çiftliği aynı zamanda eğitim yeri olmuştur. Çiftlikteki modern tarım yöntemlerinin yurdun her yerinde uygulanabilmesi için köylü çocukları burada eğitime tabi tutulmuş, Yüksek Ziraat Enstitüsüne girecek herkesin bir yıl çiftlikte tarım işçisi olarak çalışması şart koşulmuştur. Bu şekilde yine kol emeği ile düşünce emeğinin aynı coğrafya içerisinde harmanlanması sağlanmıştır.

Sağlıklı Kent, Sağlıklı İnsan: Sağlık Politikaları Açısından AOÇ

Türkiye Cumhuriyeti on yıllar süren savaşlar neticesinde Osmanlı’dan ekonomik açıdan olduğu gibi sağlık açısından da çökmüş bir miras devralmıştır. Mekânsal olarak harabeye dönmüş coğrafya içerisinde ekonomik yetersizliklerle boğuşan Anadolu halkında salgın hastalıklar büyük oranlara ulaşmıştır. Sıtma kolay yayılan bir hastalık olması sebebi ile bulaşıcı hastalıklar içerisinde en gözle görüleni olmuştur (Tuğluoğlu: 2008:353). 1926 yılında Ankara merkezde kanlarında sıtma mikrobi taşıyan hastaların oranı %11.8, civarında ise %23.8 olarak ölçülmüştür. Ankara’ya bağlı mücadele merkezlerinde ise bu oran %31.1’e kadar çıkmıştır (Tekeli ve İlkin, 2004: 124). Bu durum 1924 yılında Mecliste yapılan görüşmelere şu şekilde yansımıştır:

“Muhtar Bey (Trabzon) - Bilindiği gibi eski Ankara’nın en büyük gereksinmesi önce genel sağlığa zararlı şeklinin giderilmesi, sonra kent hizmetlerinin sağlanmasıdır. Ben Ankara’nın bu hizmetlerinin sağlanması için şu şekli uygun görüyorum. Bir kez kanun tasarısında da belirttiği gibi, Ankara’nın kendisi gerçekte yüksek bir yayla halinde olduğu ve hiçbir yerinde havasını bozacak bir şey bulunmadığı için, havadar olması ve herkesin hava değişiminden yararlanmak için Ankara’ya gelmesi gerektiği halde, küçük ve çukur bir yerde biriken suların

⁵ Osmanlı şehirlerinde İslam geleneğinin bir uzantısı olarak gündelik hayat mahallelerde şekillenmiştir. Mahalle mekânsal anlamda çıkmaz sokaklarla kurulu küçük ölçekli sayıca belli ve homojen bir birimi ifade ederken bu homojen yapı ve kontrol esas itibarı ile, sosyolojik anlamda dine bağlı bir ayrışma; ekonomik anlamda da işyeri ve ticaretin aynı mekânda (mahallede) olmasının doğal bir sonucu olmuştur (Çetin, 2013: 277–293). Bu mekânsal kurgu içerisinde yetişen birey için de “mahalle” ailesinden sonra gelen ilk topluluk olmuştur. Bu anlamda Osmanlı döneminde mahalle çeşitliliğe değil, homojenliğe ve kontrole dayalı bir sistemin mekânsal aygıtı olmuştur.

⁶ Marx yaptığı tanım içerisinde yabancılaşmanın ilk evresi olarak doğadan kopuşu ve bunun yarattığı bilinç kırılmasını işaret etmiştir. AOÇ bu anlamda başkentin ortasında yaratılan geniş rekreasyon ve doğal alanlar ile yabancılaşmanın ilk evresine ve kır-kent çelişkisine yönelik etkin bir çözüm arayışı olarak da görülebilir. Kapitalizmde doğrudan kapitalist üretim mantığı içerisinde insanın kendi ürettiği ürüne kattığı emeği ile ilişkisinin koparılması ikinci yabancılaşma olarak andırılır. Bu anlamda AOÇ üretim tüketim birliğininin kurgulandığı bir alan olarak yabancılaşmanın ikinci evresine ilişkin kısmi bir çözüm arayışı olarak da görülebilir.

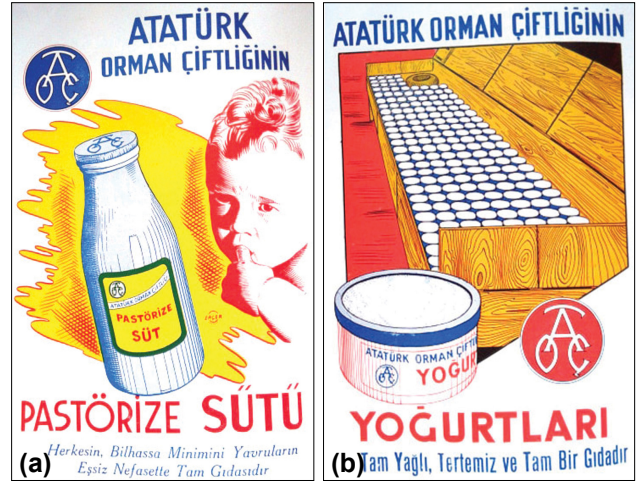
giderilmemesi nedeniyle havası sıtmalı ve fena bir hale gelmiştir. Bundan ötürü bu bataklıkların kurutulması zorunludur” (Yavuz ve Keleş’ten akt. Duru:174).

Bu genel görünüm içerisinde Türkiye Cumhuriyeti’nin en önemli mücadele alanlarından biri sıtma ile savaş olmuştur. 2 Mayıs 1920’de kurulan Sıhhat ve İçtimai Muavemet Vekaleti kurulmuş ve vekil Adnan Adıvar başkanlığında bir çalışma programı hazırlanmıştır. İlerleyen yıllarda da sıtma ile ilgili olarak 16 Şubat 1927 tarihli kararname ile 13 Mayıs 1926 tarihinde Sıtma Mücadele Kanunu çıkarılmıştır (Karabulut, 2007:158).

Bu kapsamda Atatürk Orman Çiftliği kurulduğu alan itibarı ile sıtma ile savaşın da sembol mekânlarından birisi olmuştur. Yeraltı su seviyesinin yüksek olduğu ve Ankara kentinin hidrolojik olarak tüm derelerinin çökeldiği alan olan çiftlik arazisi o zaman için sıtma yayan bataklık arazilerden birisi olarak görülmüştür (Tuğluoğlu, 2008: 353). Bu alan yeraltı su seviyelerinin yüksekliği dolayısıyla ağaçlandırılarak ve tarım arazisi şekline dönüştürülerek sıtma yayan bir alandan üretim yapılan ve halkın rekreasyon faaliyetleri ile sıhhat ve neşe bulduğu bir alan haline dönüştürülmüştür. Bunun yanında AOÇ üretim anlamında da halkın güvenli gıdaya ulaşabileceği bir alan olarak kurgulanmıştır. Çiftlikteki bu sağlıklı ürünlerin erişimi ve tüketimi için halka çeşitli bilgilendirmeler ve görsel propagandalar da yapılmıştır (Şekil 3a, b).

Kent Belleği: Mimari ve Planlama Hafızası Açısından AOÇ

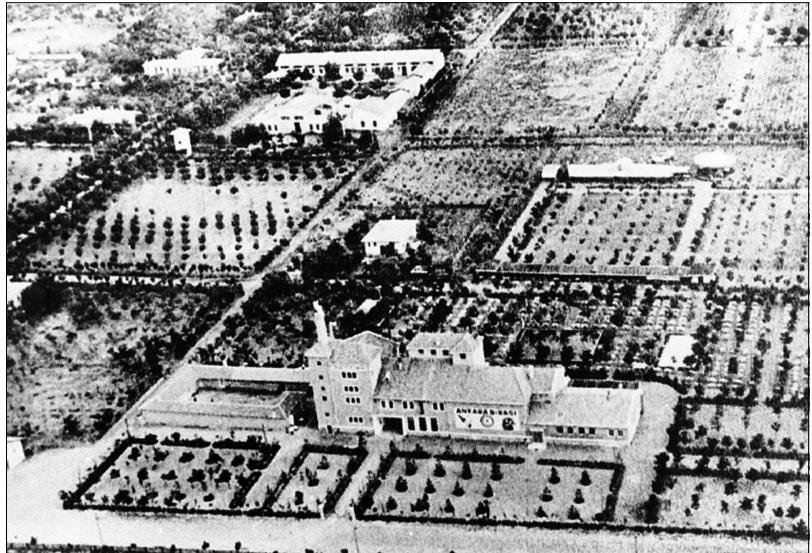
AOÇ’de alansal kullanımların üretilmesinde ve kullanılmasında öne çıkan düşünsel ve felsefi köken aynı şekilde yapı ölçeğinde de izlenebilmektedir. Alanın planlı bir gelişme göstermesine yönelik çalışmalar 1930’lu yıllarda başlamıştır. Bu dönem, Ankara’nın mimarlık ortamında Almanca konuşulan ülkelerden gelen mimarların katkıları ile modern mimarlık üslup arayışlarının etkili olduğu, modernite projesinin hız kazandığı 1927–1940 sürecine rastlamaktadır (Alpagut, 2010:240). Bu dönem içerisinde başta Bira Fabrikası ve bu yapı etrafında şekillenen sosyal donatı ve konaklama yapıları ile birlikte rekreasyon faaliyetlerine yönelik birçok yapıyı görmek mümkündür. Bu yapıların her biri arka planında belirli bir politik görüşü de barındırmaktadır. Örneğin Egli tarafından tasarlanan Bira Fabrikası (Şekil 4) o dönemin mimarlık akımına ışık tutmasının ötesinde başkent İstanbul’dan Ankara’ya taşınırken bu hamlenin sadece idari değil aynı zamanda ekonomik bir hamle olduğunun göstergesidir. Biranın hammaddesinin arpa olduğu düşünö-

Şekil 3a,b. Süt ve yoğurt üretimine ilişkin afişler (Kaynak: <http://aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr/grafiklerde-aoc/>).

lürse ve bu hammaddenin İç Anadolu bölgesinde yoğunlukla yetiştigi göz önüne alınırsa Ankara’yı öne çıkarma hamlesinin sadece sembolik ve zorlama bir takım girişimlerle değil rasyonel ve planlanmış bir süreçle sürdürüldüğü bu yapı özelinde izlenebilir.

Bira Fabrikası yapısı ile birlikte çiftlik üretim-tüketim dengesi içerisinde bir alan olarak görülmüş ve çiftlikte çalışan işçilerin sosyal hayatlarına yönelik birçok unsur da tasarlanmıştır. Örneğin eşit aralıklarla yerleştirilen ve geniş birer bahçe içinde yer alan konutlar mimari özellikleri (Şekil 5) ile çağdaş bir fiziksel çevre oluşturma yanında, önlerindeki bahçe ile çalışanların yaşam alışkanlıklarına uygun birer ortam sunulmuştur (Alpagut, 2010: 252). Aynı şekilde cepheleri itibarı ile yalın,

Şekil 4. AOÇ Bira Fabrikası (Kaynak: <http://aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr/gorunumler-ve-yapilar/>).

Şekil 5. AOÇ yerleşke konutları (Kaynak: <http://aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr/gorunumler-ve-yapilar/>).

Şekil 6. AOÇ hamam (Kaynak: Kimyon, 2014).

sade ve modern bir anlatıma sahip olan ancak özellikle kubbe örtülerle Klasik Osmanlı Dönemi hamam mimarisine referans veren hamam (Şekil 6) bunun örneğidir (TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 2013: 9).

Üretim süreçlerine yönelik tüm bu yapıların yanında Marmara Köşkü, havuzlar, restoran, okul gibi yapılarla Çiftlik hem modernleşmenin tüm yönleriyle yaşanabileceği ve hissedilebileceği bir alan olarak hayat bulurken diğer yandan da nitelikli planlama ve yapı ölçeğindeki eserlerle Jansen ve Egli'nin tasarım ilkelerinin izlerinin sürülebileceği bir alan olmuştur (Şekil 7). Bu yönüyle AOÇ planlama ve mimarlık tarihimize ait birçok politika, ideolojik kurgu ve pratiklerin izlenebileceği bir

Şekil 7. Gazi Çiftliğinden bir manzara (Kaynak: Koleksiyoncular Derneği, 2012).

modernleşme ve kamusallaşma ürünü olmuştur.

Distopya: Kamusalığın Çöküşü, Ortak Belleğin İşgali

AOÇ'nin kuruluş ve kullanım amacı, tarımsal üretimin gelişmesini, kır-kent bütünleşmesini, kırsal yaşam ve üretimin geliştirilmesini, tarım ve tarıma dayalı sanayinin teşvikini, tarımsal araştırmaların yapılmasını, üretim ve tüketim birliğinin sürekliliğini, eğitim ve istihdam (iş ve meslek edinimi hedeflenen) olanakları sağlamak amacıyla örgütlenmiş bir mekan; köylülüğün ve "kırsal emeğin özgürleşmesini" (Keskinok, 2005) sağlayan, feodal sistemin dönüştürülmesini hedefleyen yeni bir toplumsal düzeni ifade eden Cumhuriyet'in mekansal manifestosudur.

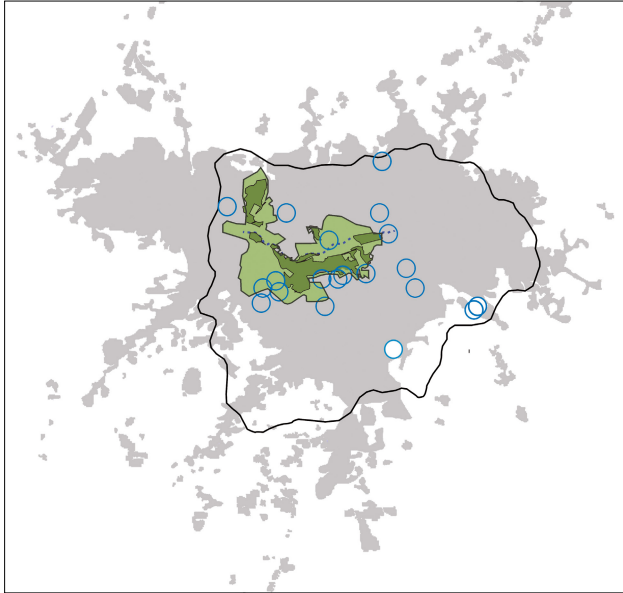
Bu bağlamda Çiftlik ürettiği varlıklar, değerler, kültür ve üretim kapasitesi ile korunması gerekli önemli bir kamusal alandır. Ancak 1937 sonrası farklı biçimlerde müdahalelerle alan parça parça yok edilmektedir. Özellikle AKP döneminde alana müdahaleler biçimini ve ölçeğini değiştirmiştir. Yeni siyasal rejimin "Yeni Türkiye" inşasının amacıyla yürüttüğü politikalar ve pratikler neticesinde AOÇ, (bilhassa simgesel nedenlerle) önemli bir tahribata maruz kalmıştır. Yeni Cumhurbaşkanlığı Sarayı nam-ı diğer Kaçak Saray,⁷ Ankapark Projesi, yeni açılan bulvarlar, yollar ve kavşaklar ile çiftliğin kamusal kullanım ve üretimi yok edilmiş, bir distopya hayata geçmeye başlamıştır.

Esas itibarıyla AOÇ özelinde kimi zaman semboller üzerinden de yürüyen bu mücadele ve dönüşüm geniş anlamda Ankara kenti bütününde izlenebilmektedir. Örneğin AOÇ üretim tüketim birlikteliğinin, kır-kent sürekliliğinin yaşandığı bir alan-

⁷ AOÇ içerisinde Orman Genel Müdürlüğü'ne tahsisli alanda, Başbakanlık Hizmet Binası olarak inşasına başlanan yapı 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonrası Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle Cumhurbaşkanlığı'na tahsis edilmiştir. Ancak meslek odalarının yürüttükleri hukuki mücadele neticesinde Cumhurbaşkanlığı'nca kullanılan alan ile içerisindeki yapıların, planlama ve koruma ilke esaslarına, mevzuata aykırılıkları mahkeme kararlarıyla tespit ve tescil edilmiştir. Ankara 5. İdare Mahkemesi Esas No: 2011/879 ile görülen Ankara Büyükşehir Belediye Meclisinin 13.08.2010 gün ve 2494 sayılı kararıyla onaylanan "1/10.000 ölçekli Atatürk Orman Çiftliği Alanları Nazım İmar Planı ve I. Derece Doğal ve Tarihi Sit Alanı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı'nın ve eki olarak onaylanan "1/10.000 ölçekli Ulaşım Şeması" ile "1/1000 ölçekli Ulaşım (Yol-Kavşak vb.) Uygulama Projesi"nin iptali davasında 10.02.2014 tarihinde yürütmeyi durdurma kararı, 13.07.2015 tarihinde de iptal kararı verilmiştir. Ayrıca, 11.06.2015 tarihinde Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'na 27.04.2012 tarih ve 28276 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "T.C. Başbakanlık Gazi Yerleşkesi (OGM) Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı" ilanına ilişkin 2012/3074 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı için yürütmesinin durdurulmasına hükmedilmiştir. Bu kararlarla alanda hiçbir müdahalenin hukuki dayanağı kalmadığından dolayı meslek odaları tarafından haklı olarak yapılan hizmet binası "Kaçak Saray" olarak adlandırılırken bunun karşısında devletin zoru ve hukuk tanımazlığı ile yapı devlet erki temsilcilerince "Cumhurbaşkanlığı Sarayı", "Ak Saray" olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Günümüzde geniş kesimler tarafından yapı "Kaçak Saray" olarak tariflenmektedir.

ken zaman içerisinde bu süreklilikler koparılmıştır. Üretim mekanizmaları AOÇ'den dışlanırken, Ankara hızlı bir şekilde AVM'lerle doldurulmuş, tüketimin özendirildiği, tüketimi artırmak için alışveriş festivallerinin düzenlendiği bir kent haline gelmiştir. İşin ilginç olan tarafı da düşünce sistematigindeki bu köklü dönüşümün en etkili mekansal araçları olan AVM'lerin yine en çok AOÇ çeperindeki araziler üzerinde yoğunlaşmasıdır (Şekil 8). Ankara'da 2015 yılına kadar kurulan 20 AVM'nin 12 tanesi AOÇ arazileri sınırları içerisinde ya da bitişiğinde/çeperinde kurulmuştur.

Diğer yandan AOÇ geniş halk kesimlerinin özgürce eğlenebileceği, yeşil alanlardan faydalanabileceği bir alanken bu özellikleri, makalenin ilerleyen bölümünde işleyiş mekanizmaları açıklanmış bir takım yöntemlerle yok edilmiş; alan adeta halka kapatılmıştır. AOÇ özelinde yaşanan bu durum yine geniş anlamda Ankara kentinin birçok alanında yaşanmıştır. Eymir Gölü'nün yapılaşmaya açılma çabaları, Mogan Gölü'nün beton yığını haline getirilmesi, Bayındır Barajı'nın yapılaşmaya açılmasına yönelik faaliyetlerin tamamı AOÇ'nin yıpratılmaya başlandığı AKP dönemi ile örtüşmektedir. Eğlence öncesinde geniş halk kesimlerinin faydalanabileceği sosyal bir hakken yeni dönemde artık bir sektör olarak algılanıp Ankapark gibi hiçbir rasyonallitesi olmayan projelerle belirli kesimlerin para ile elde

Şekil 8. AOÇ arazisi (en geniş ve en küçük/mevcut alanı gösterir şekilde), Ankara kentsel alan ve Ankara'daki AVM'lerin yerlerini imleyen şema (Kaynak: Yazarlar tarafından üretilmiştir, 2015).

edebileceği “ücretli hizmet” haline getirilmiştir.

Ankara kenti, yaya ulaşımını hiçe sayıp katlı kavşaklarla örülmüş salt motorlu taşıtlara yönelik bir kent olarak kurgulanırken AOÇ bu politikadan en kötü etkilenen kent parçası olmuştur. AOÇ Ankara Bulvarı, Cumhurbaşkanlığı Sarayı bağlantı yolları gibi düzenlemelerle paramparça edilmiş, ekolojik ve kültürel önemi yıpratılmıştır. Otomobil ağırlıklı bir kentsel mekansal yapı sonuçta, inşaat sektörü sermayesi taleplerine dönük arazi kullanım kararlarındaki değişiklikler, ulaşım politikaları ve uygulamaları, konut politikaları ile Ankara kentsel biçiminin saçılmasına, yayılmasına sebep olmuştur. AOÇ Arazilerinin ve Ankara kentsel üst biçiminin/macroformunun değişimi gösterir şemada (Şekil 9) görüldüğü üzere, bu süreç içerisinde kentin ana nefes alma noktası olan, merkezi olarak konumlanan AOÇ sürekli parçalanmış ve küçülmüştür.

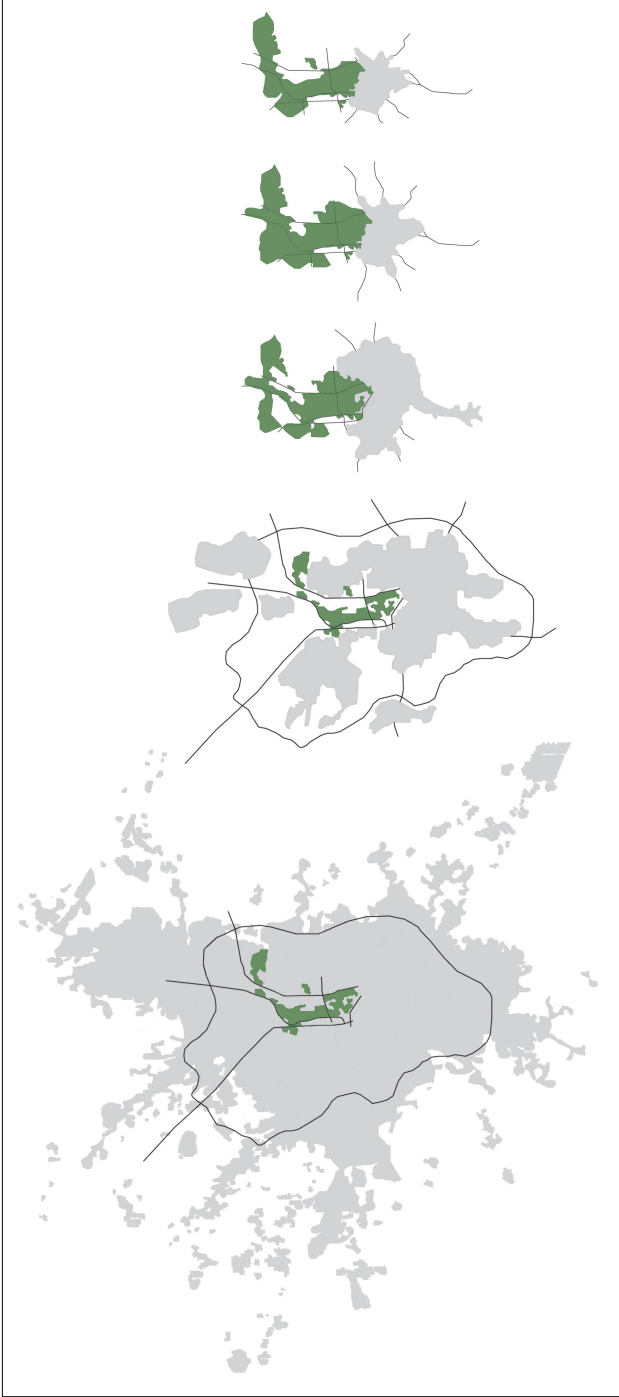
Tüm bunların yanında Ankara kenti, 2014 yılı verilerine göre %28 boş/stok konut oranına sahip (Balaban, 2015), sürekli devam eden konut projeleri ile inşaat sektörünün en spekülâtif şekilde büyüdüğü kent haline gelmiştir. Ankara korunaklı siteleri içerisinde yaşayan araba sahibi, AVM'lerde vakit geçiren insanların oluşturduğu bir kent haline dönüştürülmüştür. Tamamen tüketime odaklı bu distopya içerisinde AOÇ'nin barındırdığı geniş anlam yoğunluğu ve büyüklüğü hızla yıpratılmıştır. AOÇ öncesinde modernliğin referanslarıyla örülü bir alanken artık günümüzde Osmanlı öykünmeciliği ile ortaya çıkmış sarayların, “külliyelerin” mekanı haline dönüşmüştür.⁸

Modernitenin mekânsal manifestosu niteliğinde, bir ütopyayı gerçekleştirme denemesi olan AOÇ'nin, zaman içerisinde bir karşı ütopyaya nasıl dönüştüğünü, dönüştürüldüğünü; siyasal olarak mekânsal bütünlüğün yıpratılmasını ve mekâna müdahalenin izlerini üç başlık ile toparlamaya çalışacağız.

Mülkiyet Sorunu: AOÇ'nin Mülkiyeti Kimin?

Günay “Kentsel mekânın anlaşılabilmesi için üretim araçları, yani sermaye, emek ve toprak arasındaki zaman ve farklı toplumsal yapılarıdaki değişimin anlaşılmasının” yeterli olmadığını ve “mülkiyet ilişkilerinin” bu bağlamda önemli bir noktada durduğuna işaret etmektedir ve “tarihsel olarak servetin, daha sonra da sermayenin yoğunlaşması ve emek ile arazi üzerinde kurduğu eylem bağının kentsel mekânı ürettiğini” ifade etmektedir (Günay, 1995: 64). Bu nedenle kentsel kamusal mekan

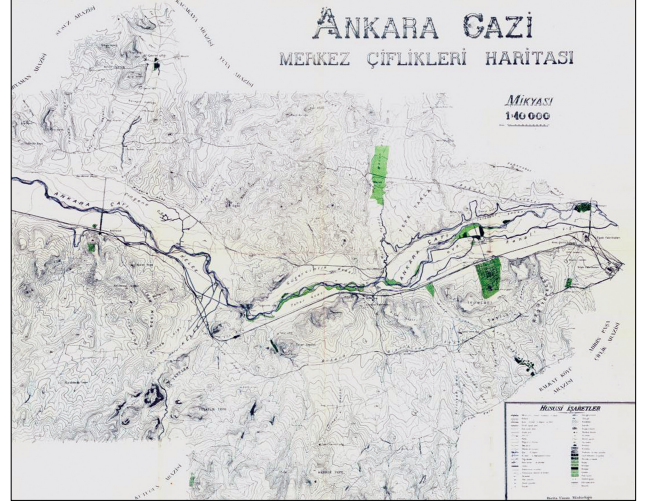
⁸ AOÇ arazisi üzerinde Osmanlı dönemine ve otoriterliğe referans veren bir idari birim olarak “Saray” inşa edilirken, gerek kütsel büyüklüğü, gerekse yapılan harcamalar anlamında yoğun muhalefete konu olmasının ardından, bu eleştirileri etkisizleştirmek için Saray ve çevresi bir dönemden sonra içerisinde dini yapıları da barındıran ve Osmanlı dönemine referans veren Külliye kavramı ile tanımlanır olmuştur. Alanı Külliye'ye dönüştürmek için alandaki yapılaşma daha da artırılmış; önce camii inşasına başlanmış, daha sonra da alana Milli Kütüphane'den daha büyük bir kütüphanenin yapılacağı Cumhurbaşkanlığı tarafından ifade edilmiştir. Bu şekilde eklektik bir tarzda yapay bir külliye inşa edilip, bir yandan külliye'nin taşıdığı dini anlam kullanılarak yapılan eleştirilere bir cevap oluşturulmaya çalışılırken diğer yandan da cumhuriyet ideolojisi ile simgeler üzerinden bir savaş yürütülmüştür. Bu savaş Cumhuriyet'in modernite projesine karşı başlatılmış olsa da esas itibarı ile “külliye” kavramının gerçek anlamını da yıpratmaktadır. Çünkü külliye hiçbir şekilde bugün Cumhurbaşkanlığı Sarayı ve çevresinin olduğu gibi etrafı demir parmaklıklarla örülü, kentten ve gündelik yaşamdan kopuk bir alan değildir. Külliye Osmanlı kent hayatında herkesin rahatça ulaşabildiği, gündelik yaşamın merkezini oluşturan yapı topluluğuna verilen addır.

Şekil 9. AOÇ arazilerinin ve Ankara Kentsel Üst Biçiminin/Macroformunun değişimi gösterir şema (Kaynak: Yazarlar tarafından revize edilmiştir, Koleksiyoncular Derneği, 2007).

AOÇ'yi mülkiyet ilişkileri ile irdelemek distopyayı tariflemek için başlangıç noktası olacaktır.

1925'te Mustafa Kemal Atatürk'ün şahsi çabaları ve yatırımı ile kurulan çiftlik (20 bin dekar), vasiyet hükümlerine bağlı kalınmak koşulu ile hazineye devredilmiş ve kamusal mülk

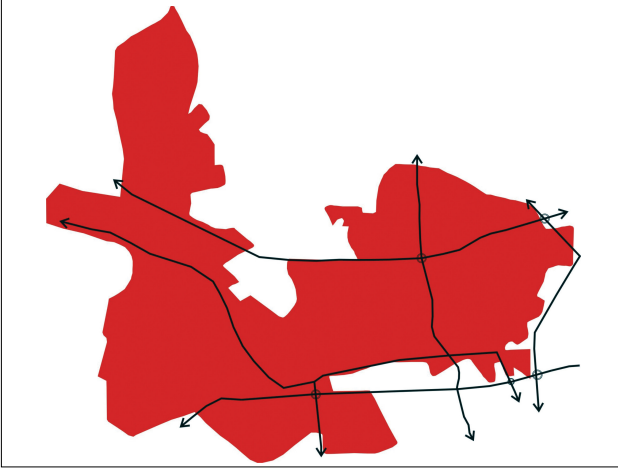
Şekil 10. AOÇ, 1929 (Kaynak: Keskinok, 2006).

olmuştur. Şekil 10'da 1929 yılına ait bir harita da Merkez Çiftlik Alanları gösterilmektedir. AOÇ'nin 1937 yılında hazineye bağışlanmasından önce çiftlik arazileri Balgat, Etimesgut, Çakırlar, Macun, Güvercinlik, Tatar ve Yağmurbaba gibi arazilerin satın alınmasıyla en geniş sınırına (52 bin dekar) ulaşmıştır (Şekil 11, 12).

11.06.1937 tarihli vasiyetnamede "tasarrufum altındaki bu çiftlikleri bütün tesisat, hayvanat ve demirbaşları ile beraber hazineye emanet ediyorum" (Ankara 13. İdare Mahkemesi Esas No: 2007/2394 Bilirkişi raporu: 2) şeklinde belirtildiği üzere, hazineye bağış ile 1937 tarihinden itibaren AOÇ arazileri hukukî de kamusal niteliğine kavuşmuştur.

Şekil 11. AOÇ arazilerinin sınırlarını gösterir harita (Kaynak: AOÇ, 1953).

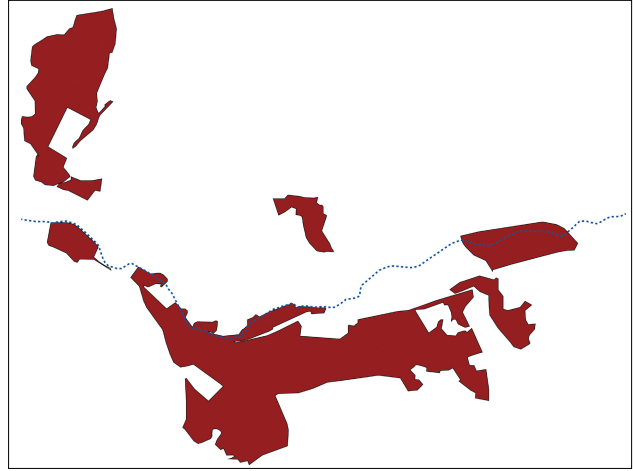
Şekil 12. AOÇ sınırlarını gösterir şema (Kaynak: Koleksiyoncular Derneği, 2007).

Cumhuriyet'in başkentinin, kentsel kamusal kullanım mekânı olarak oluşturulan AOÇ'nin, vasiyetnamenin belirlediği şekliyle kullanım biçimi ile varlığını sürdürmesi, geliştirilmesi ve alanın bütünlüğünün muhafaza edilmesi gerekmektedir. Çünkü "Atatürk Orman Çiftliği, kültürel ve tarihsel bir varlık olarak kamu mülkiyetine mükellefiyetli ve şartlı olarak Mustafa Kemal tarafından intikal ettirilmiştir." (Ankara 13. İdare Mahkemesi Esas No: 2007/2394 Bilirkişi raporu: v) Mustafa Kemal vasiyetnamesi ile AOÇ'yi bir tarım işletmesi olarak, bütünlük içinde kullanılmak ve işletilmek üzere, kamusal yarar üretme amacıyla, hazineye bağışlamıştır.

Keskinok'un özetlediği gibi vasiyetnamenin AOÇ ile ilgili kısmı "Arazi ıslah ve tanzimi, çevrenin güzelleştirilmesi, yerli ve yabancı hayvan ırklarının araştırılması, en uygun olanların seçimi, kooperatifleşme ve çevre köylerle ortak çalışmalar yapılması, iç ve dış piyasalarla ilişki temelinde faaliyet ve üretimin düzenlenmesi, yurdun değişik bölgelerinde temsilciliklerin açılması, ziraat usullerinin düzeltilmesi, üretimin artırılması ve köylerin bu şekilde kalkındırılması, ziraat sanatlarının geliştirilmesi, halka ucuz ve sağlıklı gıda sağlanması, eğlenme ve dinlenme amaçlı olarak halka açık alan sağlanması." (2005) şeklindedir. Çiftliğin tarımsal üretim, tarımsal sanayi ve tarım ürünleri üretimi odaklı olarak, kamusal kullanımı esastır. Görüldüğü üzere kullanım değerini önceleyen bir vasiyet hükmü geliştirilmiştir.

"Mülkiyet bir haktır ve eşyanın kendisi değildir" (Günay, 1995:65)

Günay'ın (1995: 66) "mülkiyetin 2500 yıldır eşyayı kullanma, semerelerinden yararlanma ve sonuna kadar tüketme hakkı olarak (usus, fructus, abusus) tanımlandığı" iddiasına göre AOÇ arazilerinin vasiyetnamedeki şekliyle kullanımı esastır. Mustafa Kemal'in şahsi mülkiyeti olması itibarıyla, kendisinin mülkiyetindeki araziler üzerinde gelecekteki tasarruflarına

Şekil 13. 2015 yılı AOÇ arazileri (Kaynak: Yazarlar tarafından grafikleştirilmiştir, 2015).

yön verme niteliğindeki vasiyetnamesinde yer alan ibareler kuşkusuz çiftlik üzerindeki kullanımı belirlemektedir. Mülkiyet ve miras hakları gereği de vasiyetnamede belirtilen şekilde arazinin kullanımı bir zorunluluk iken AOÇ arazilerinin büyük bir bölümü kamu eliyle, yaklaşık %50'si, 2015 yılı itibarıyla elden çıkarılmış ve amaç dışı (tarımsal üretim harici) kullanımlara dönüştürülmüştür.

Bu itibarla AOÇ'nin mevcut durumu bir mülkiyet ve miras hakkının ihlali olarak tanımlanabilir. Anayasa'nın 35. Maddesinde bulunan "kimsenin mülkiyetine, sahip olduğu mülke (kamulaştırma dışında) devletçe dokunulamayacağı; özel ve tüzel kişilerce el konulamayacağı" hükmü ile mülkiyet hakkı kesin şekilde tanımlanmıştır. Mülkiyet mutlak olarak korunması gerekli bir husus olmasına rağmen, tarımsal kullanım şartıyla emanet edilen AOÇ arazileri, el değiştirilerek kamusal kullanımdan çıkarılmış; özelleştirmeler ile üretimden ve kolektif kullanımdan yoksunlaştırılmış; kamu idareleri kamusal, toplumsal yarar aksine kararlar alarak alanın kamusal mülkiyet haklarını sınır ve anlam itibarıyla yıpratmışlardır.

Oysaki evrensel hukuk kuralları gibi mülkiyet ve miras hakkı anayasanın koruması altındadır. Bu hak özel veya genel kanunla ya da başka karar mekanizmalarıyla değiştirilemezken, ilerleyen bölümde açıklanacağı üzere, AOÇ için anayasal hükümlerin yok sayıldığını ve çeşitli biçimlerde tahsisler/arazi devirleri ve bağış şartının tersine kullanımların hâkim olduğu görülmektedir. "2005 yılı sonu itibarıyla çeşitli nedenlerle çiftlik arazilerinde ortaya çıkan arazi kaybı miktarı 22078 dekadır." (%42 kayıp) (Ankara 13. İdare Mahkemesi Esas No: 2007/2394, Bilirkişi raporu; 3) AKP'nin son dönem müdahaleleri ile Cumhurbaşkanlığı Sarayı, Ankapark gibi projeleri ile bu kaybın daha önce de belirtildiği üzere %50'yi aştığı tahmin edilmektedir. Geri dönüşü olmayan tahsisler ve devirler nedeniyle arazilerin bütünlüğü kalmamıştır (Şekil 13).

Kamu Eliyle Kamusalın Tahribi: Tahsisler ve İrtifak Hakkı Sorunu

Mülkiyet durumunun açıklanmasının ardından, bu ihlalin sorumlularına değinmek gerekmektedir. İlginçtir ki, Çiftlik arazilerinin yok edilişinde esas sorumlu, arazilerin idaresinin emanet edildiği “kamu” olup; AOÇ'nin parçalanması bizatihi kamu eliyle çeşitli şekillerde gerçekleştirilmiştir. Bu yıpratım halen devam etmektedir.

1937 yılında hazineye devir sonrası AOÇ arazileri hakkında karar merci olan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu İdare Meclisi kararları ile anayasal haklara/temel mülkiyet haklarına aykırı olarak, kamu kurumlarının yerleşmesiyle AOÇ arazilerinin parçalanma, dağılma süreci de başlamıştır. Kamu kurumları yerleşmiş ve özel kanun düzenlemeleri marifetiyle mülkiyet devirleri gerçekleştirilmiştir.

Kamu kurumları tarafından ilk olarak 105 dekar arazi idari bir kararlar Devlet Ziraat İşletmelerine devredilmiştir. Bu arazi daha sonraki yıllarda kurulan ve bir KİT olan Türkiye Ziraat Donatım Kurumu'na geçmiştir. İkinci olarak da 1948 yılında çiftlik arazisinden 19468 m² yer de Ziraat Kombinalarına satış yoluyla intikal etmiştir (Dinçer, 2006: 111).

1950'de 5659 sayılı Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü Kuruluş Kanunu ile vasiyetname sınırlılıkları içerisinde AOÇ'nin yönetimi ve AOÇ arazilerinin korunmasına ilişkin yasal düzenleme yapılarak arazi kayıplarının önüne geçilmeye çalışılsa da bu dönemden itibaren yine çeşitli biçimlerde kamuya tahsisler ile el değiştirme süreci devam etmiştir.

5659 sayılı Kanunun 10. Maddesindeki “Atatürk Orman Çiftliğinin bu kanunun yayımı tarihindeki sınırları içinde bulunan gayrimenkullerin gerçek veya tüzel kişilere devir ve temlik ve kamulaştırılması özel bir kanunla izin alınmasına bağlıdır.” hükmüne bağlı olarak çıkarılan 6000, 6238, 6947, 7310 sayılı yasalar ile alan tarım dışı kullanıma açılmış ve kamu kurumlarına devirler başlamıştır. Bu yasalardan 6238 sayılı yasa doğrudan siyasi iradenin alana yönelik müdahalesini açıkça ortaya koyması bakımından önemlidir ve günümüzde AOÇ'de yaşanan sürecin belki de ilk nüvesi biçimindedir. Demokrat parti döneminde yürürlüğe giren 6238 sayılı yasa ile 5070 hektar alan parlamentelerin, bürokratların, kamu idarecilerinin kooperatif kurması için devredilmiş ve bu şekilde çiftliğin doğrudan siyasi irade tarafından parçalanma süreci başlamıştır (Sürmelihiindi, 2013: 16).

Mülkiyet hakkını Günay'ın ele aldığı şekliyle kullanım biçim ve anlamlarıyla geniş olarak değerlendirdiğimizde en fazla yıpranmanın yaşandığı dönemlerden biri de askeri müdahaleler döneminde olmuştur. Darbeler sonrası halkın en yoğun kullandığı alanlardan olan Marmara köşkü, Marmara havuzu ve bahçesi 1970'li yıllardan itibaren kamunun kullanımına kapatılmıştır. Bu

alanlar kamu tarafından en yoğun şekilde kullanılmalarına rağmen bu alanların askeri yasak bölge haline gelmesiyle alanın kullanım yoluyla sahipliği ve kamusal denetimi sona erdirilmiştir. Bu durum Batuman tarafından AOÇ içerisinde inşa edilen ve 12 Eylül rejiminin ortaya attığı projelerden olan Devlet Mezarlığı özelinde, mezarlık alanına ilişkin projenin çiftliğin en önemli rekreasyon odaklarından olan Karadeniz Havuzu'nu içerisine alıp rekreasyon faaliyetlerine son vermesi sebebi ile kelimenin tam anlamıyla kendine mal etmesi yani AOÇ alanını sömürgeleştirilmesi olarak tanımlanmıştır (Batuman, 2015:53).

1976 yılında da 2015 sayılı yasa ve 1983 yılı 2823 sayılı yasa ile 14541 dekar çiftlik alanı çeşitli kuruluşlara satılmıştır. Ayrıca mahkeme kararı ile çeşitli şahıslara verilen araziler de AOÇ arazisini daraltmıştır. Böylelikle “AOÇ içerisinde özel mülkiyet adacıkları meydana gelmiştir. 1994 yılı 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla beraber özelleştirilen ve çiftlik arazisinden özel kanunlarla yer verilen Sümerbank, Tekel Genel Müdürlüğü ve Ziraat Donatım Kurumu gibi kuruluşların çiftlikten almış olduğu araziler özel şahısların eline geçmiştir.” (Ankara 13. İdare Mahkemesi Esas No: 2007/2394, Bilirkişi raporu; 2–3).

Sürmelihiindi'nin de belirttiği üzere çiftlik arazileri özel yasalar, protokol ve kiralama olmak üzere başlıca üç şekilde el değiştirmektedir. 1939–1983 yılları arasında, 21983218 m² alan dokuz farklı yasa ile satılmış ya da devredilmiştir. Milli Güvenlik Bakanlığı arazinin %45'ini satın ya da devralmış. Onuncu özel yasa AKP hükümeti döneminde, 31.07.2008 tarihinde çıkarılmış ve 258186 m² alan Ankaragücü ve Gençlerbirliği spor kulüplerine bedelsiz olarak devredilmiştir. Buna ek olarak 49 ya da 99 yıllığına kiralanan alanlar da oldukça fazladır. Petrol Ofisi A.Ş. Genel Müdürlüğü, Gençlerbirliği ve Ankaragücü spor tesisleri, ASKİ Genel Müdürlüğü, Türkiye Jokey Kulübü, Atlı Spor Kulübü, Binicilik İhtisas Kulübü, Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü, Ankara Set Çimento Fabrikası, MİT Müsteşarlığı, Büyükşehir Belediyesi Fen İşleri, BELKO, Yenimahalle ve Etimesgut Belediyeleri, Karayolları Genel Müdürlüğü, MİTAŞ, PTT Genel Müdürlüğü ve Kayalar İnşaat yapıları kiralama yoluyla AOÇ arazisi üzerinde yer almaktadır. Özce, 2003 yılı Devlet Denetleme Raporu'na göre, 21983218 m² (%39,6) satış yoluyla, 6888496m² (%12,4) kiralama yoluyla, arazilerin toplam %52'si devlet işletmelerine tahsis edilmiştir (2013: 17). Şekil 14 ile AOÇ mülkiyetindeki alanları ve devredilen alanlar, devralan kurum ve kuruluşları da belirtir şekilde gösterilmiştir. Ancak, 2006 sonrası AOÇ arazilerinin parçalanma sürecinin hız kazandığını vurgulamak yerinde olacaktır. 2006 yılında yürürlüğe giren 5524 sayılı Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü Kuruluş Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun ile Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne özel olarak, irtifak hakkı ile beraber üçüncü kişilere kiralama hakkı ile özel bir tasarruf hakkı tanınmıştır. Kanunla beraber bir sonraki bölümde ince-

Şekil 15. Ankapark projesinin gerçekleştiği alana ait AOÇ arazisinin değişimini gösterir, 2007, 2011 ve 2014 yılları, hava fotoğrafı (2014).

leyeceğimiz plan yapma yetkisinin yanı sıra çiftlik arazisi üzerinde çeşitli yollarla belediyeye sınırsız yetkiler sunulmuştur.

Anılan 5524 sayılı kanunun kritik maddeleri şöyledir; “Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı’nın uygun görüşü ile imar planlarına uygun olmak şartı ile yol, meydan, alt geçit, üst geçit ve raylı toplu taşıma araçları, yer altı tünelleri ve yer altı hizmetleri için gerekli arazi ile dere ıslahı yapılması planlanan araziler üzerinde, kamu yararı ve hizmetin gerekleri dikkate alınmak suretiyle bedelsiz olarak Ankara Büyükşehir Belediyesi lehine intifa hakkı tesis edilir.”

Bu madde ile Ankara Büyükşehir Belediyesine özel bir irtifak hakkı verilmiştir. İrtifak hakkı, bir çeşit kullanım hakkı olup, “mülkiyet hakkına genel olarak getirilen ve taşınmazın maliki-ne yükletilen bir yükümlülük niteliğindedir” (Ankara 13. İdare Mahkemesi Esas No: 2007/2394, Bilirkişi raporu; xii–xiii). Özel bir kanun düzenlemesi ile arazi üzerinde yapılmak istenen altyapı faaliyetleri plan gereği dahi olsa mülkiyet hakkına aykırıdır ve irtifak hakkı sınırlarını aşmaktadır. Çünkü irtifak hakları, bilirkişi raporunun da belirttiği gibi “konusu olan yerlerin kesin bir (ada-parcel-metrekare) sınırı olmadığı gibi aynı zamanda ihtiyaç duyulan arazilerin bedelsiz olarak devrini öngörmektedir” (2008: vii).

AOÇ’de izin ve irtifak işlemlerini düzenleyen bir diğer madde ise şu şekildedir: “....Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı ve Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü ile Ankara Büyükşehir Belediyesi lehine intifa hakkı tesis edilebilir. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı’nın uygun görüşü üzerine Hayvanat bahçesi içerisindeki işletmeler tahsis amacına uygun olarak Büyükşehir Belediyesi tarafından üçüncü şahıslara kiraya verilebilir.”

Bu madde görüldüğü üzere üçüncü kişilere kiralama yoluyla özel kullanımların ve alandan özel yararların sağlanmasına olanak vermekte ve çiftlik arazilerinin parça parça geri dönüşü

olmaksızın kaybedilmesine neden olabilecek içeriktedir.

AOÇ üzerindeki genel yetki devirlerinden başka Hayvanat Bahçesi özelinde ayrı bir yetki verilen Ankara Büyükşehir Belediyesi, merkezi yönetim marifetiyle de bu yetkiyi daha da aşarak Hayvanat Bahçesi alanında bir distopik projeyi, Ankapark projesini inşa etmektedir. Belirtmek gerekir ki, Mustafa Kemal’in çiftlik arazilerinin kullanımına dair vasiyetnamede belirttiği “eğlenme ve dinlenme” şartı Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından tümüyle yanlış ele alınmaktadır. Hayvanat Bahçesi AOÇ’nin kuruluş felsefesine uygun olarak yine tarımsal üretimde zararlı hayvanların sergilenmesi, tarıma yönelik bilincin artırılması amacıyla kurgulanmış daha sonrasında halktan gördüğü ilgi nedeniyle hayvan çeşitliliği artırılmış, hayvan barınakları, idari üniteler ile toplam 29 hektarlık bir alanı kapsayan bir kompleks haline gelmiştir. Ancak yukarıda bahsedilen yasal dayanakla birlikte, Hayvanat Bahçesi yerel yönetimce Ankara’nın akıldışı bir projesine konu edilmiş ve kapatılarak, işletmedeki hayvanlar satılığa çıkarılmış, tamamen ticari çıkar amaçlı bir proje hedeflenmiştir. Söz konusu alan öngörülen kullanım ile kısa süre içerisindeki önemli bir doku farklılığına, toprak yapısında değişime uğramıştır (Şekil 15).

Hayvanat Bahçesi alanına yönelik, mülkiyet haklarına tamamen aykırı olarak, tanınan bu özel yetki kapsamı Bakanlar Kurulu Kararları ile de genişletilmiştir. Neoliberal kentleşme siyasalarının son dönem sıklıkla başvurduğu “kentsel dönüşüm”, “kentsel yenileme” uygulamaları hayvanat bahçesi alanına da sirayet etmiştir. 30.07.2012 tarih ve 2012/3547 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile “AOÇ Hayvanat Bahçesi Kentsel Yenileme Alanı” ilan edilmiş, 24.06.2013’de yine 2013/5037 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bu alana 5 hektarlık alan ilave edilmiştir. 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Tasınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yasatılarak Kullanılması Hakkında Kanunu dayanak gösterilerek ilan edilen yenileme alanı büyüklüğü toplam yaklaşık 217 hektardır. BKK’lar⁹ ile ilan edilen Hayvanat

⁹ 30.07.2012 tarih ve 2012/3547 sayılı karar ile 24.06.2013 tarih ve 2013/5037 sayılı Bakanlar Kurulu kararlarının iptali için açılan davalar Danıştay 14. Dairesi’nde görülmüş ve 23.06.2015’te yenileme alanlarının iptaline hükmedilmiştir.

Bahçesi Yenileme Alanı, AOÇ Hayvanat Bahçesi'nin 7.5 katı büyüklüğündedir (ŞPO Ankara Basın Açıklaması, 2014).

Görüleceği üzere, meslek odalarının yaptığı basın açıklamasında da belirtildiği gibi, AOÇ Müdürlüğü ile yapılan protokol ile arazi el değiştirmesinin hukuki dokümanları üretilmektedir. "19.10.2011 tarihinde AOÇ Müdürlüğü ile yapılan protokol ile kullanım hakkı Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne verilmiştir. 14.02.2012 tarihinde ek bir protokol daha imzalanmıştır. Bu protokol ile Ankara Büyükşehir Belediyesi AOÇ'ye özgü arazi kullanım amacına ters kullanımları oluşturmanın yanı sıra AOÇ mülkiyet haklarına aykırı biçimde alanın kullanım hakkının üçüncü kişilere tahsisinin de önü açılmaktadır" (ŞPO Ankara Şube Basın Açıklaması, 2014).

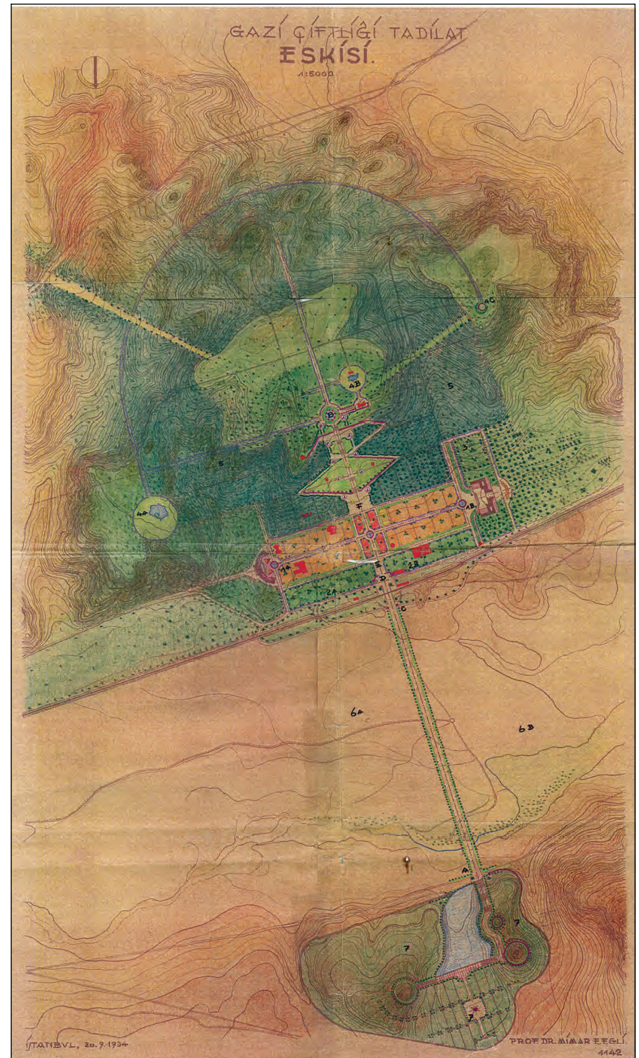
Burada hemen şunu belirtmek gerekir ki yenileme kavramı amacı, kullanım türleri, dönüşüm süreci ve dönüşüm koşullarına aykırıdır. Söz konusu Bakanlar Kurulu Kararlarının iptali davasında bilirkişiler de yenileme alanının bütünlükten yoksun olduğuna işaret ederek, AOÇ arazilerin içerisinde konut, ticaret ve sanayi amaçlı yapı yapılamaz hükmüne karşın ücretli giriş yapılarak kullanılabilecek ticari alanların öngörülerek AOÇ kullanım amacına aykırı durumun kamu yararına aykırılık teşkil ettiğini belirtmiştir. Öte yandan, mutlak tarım arazisi üzerinde gerçekleştirilmeye çalışan bu projenin, kararın tamamen AOÇ kuruluş amaç ve ilkelerine aykırı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca alanın yenileme alanı ilan edilebilmesine yönelik herhangi bir nesnel ve bilimsel ayrıntılı tespitlere dayanan etüd çalışması yoksunluğu ve buna ek olarak, yenileme alanında yer alan/alacak yeni kullanımların neden olacağı ulaşım talebi ve çevresinde yeni kullanım taleplerini provoke etme riski nedeniyle kent bütünündeki etkilerinin olumsuz olacağı öngörüsü ile bu kararların hukuka ve bilime aykırı olduğu belirtilmiştir.

Özce, neoliberal politikalar yerel yönetimlerin/devletin kamu arazileri üzerinden gelir kaynağı yaratması ve kamusalıkları yok etmesi pratiğini yaygınlaştırdığı bir dönem olup, AOÇ bu sürecin en yıkıcı şekilde görüldüğü alanların başında gelmektedir. Kamu kaynakları ve arazilerinin tasfiye sürecinde başat rol üstlenen Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin, elde ettiği yasal dayanakla beraber, çiftlik üzerindeki tahakkümü artmıştır. Siyasi iradenin kentin merkezinde konumlanan bu alandan değişim değerine bağlı elde ettiği ekonomik faydaya karşılık, halkın kentin merkezindeki bu alandan elde edeceği kullanım değerine bağlı fayda ortadan kaldırılmıştır.

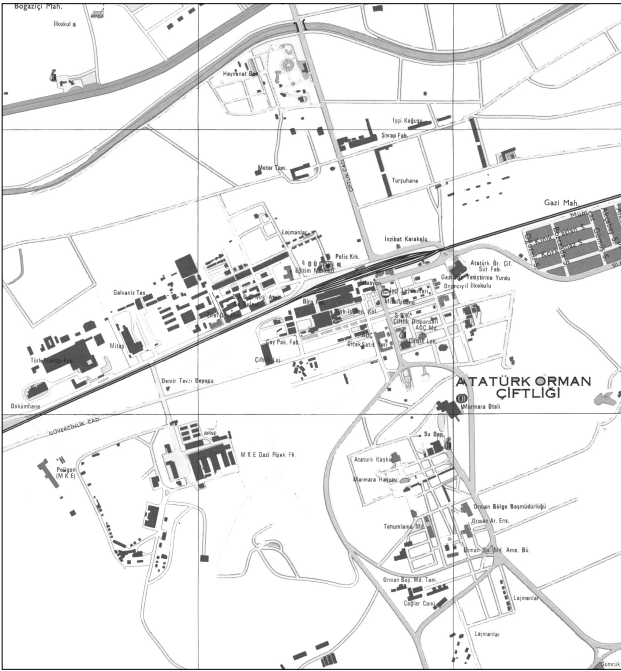
Kimin Hukuku? Kimin İçin Planlama?

Planlama pratiği ve bu pratik içerisine alabileceğimiz tüm bileşenler (sit kararları, kentsel dönüşüm kararları, plan kararları vs.) çiftlikteki arazi kullanımlarını belirleyen bu anlamda da çiftliğin kamusal kimliğinin yok edilmesindeki bir başka etkin araç olmuştur. Birincil sorun olarak ele aldığımız mülkiyet meselesi çiftlik arazisi üzerinde plan kararları, sit kararlarının

ve statülerinin değiştirilmesi ve özel yasal düzenlemeler ile aşmaya çalışılmaktadır. Bu anlamda planlama kamu adına, kamusal yarar ve çıkar sebebiyle yapılan bir iş olsa da kamunun çiftlik üzerindeki dağıtıcı etkilerinin olduğu teziyle beraber planlama faaliyetinin özel olarak incelenmesi faydalı olacaktır. Atatürk Orman Çiftliği ideolojik ve sembolik önemine itihafen siyasi iktidarın müdahalelerine tarihi boyunca sürekli konu olmuş bir mekândır (Alpagut, 2010). Yer seçiminden, arazi kullanım kurgusuna (tarım, endüstri, eğitim, üretim ve eğlence birlikteliği) kadar bir bütün olarak "modernite projesi" nin ifadesini bulduğu bu alan Egli tarafından önerilen plan şeması (Şekil 16) ile hayata geçmiştir. Cumhuriyet'in kamusal alan üretme yaklaşımı ile tarım toplumunu kentsel toprakla bir araya getirme çabası olarak ele alınan çiftlik projesi uzmanlarca yapılan plan şemasının ana hattı zaman içerisinde ana kararlar bozulmadan geliştirilmiştir. Bu durum Alpagut tarafından "1930'lu yıllardan itibaren birbirini kesen düzenli

Şekil 16. Gazi Çiftliği Tadilat Eskizi, Ernst Egli, 1934 (Kaynak; Alpagut, 2010: 242).

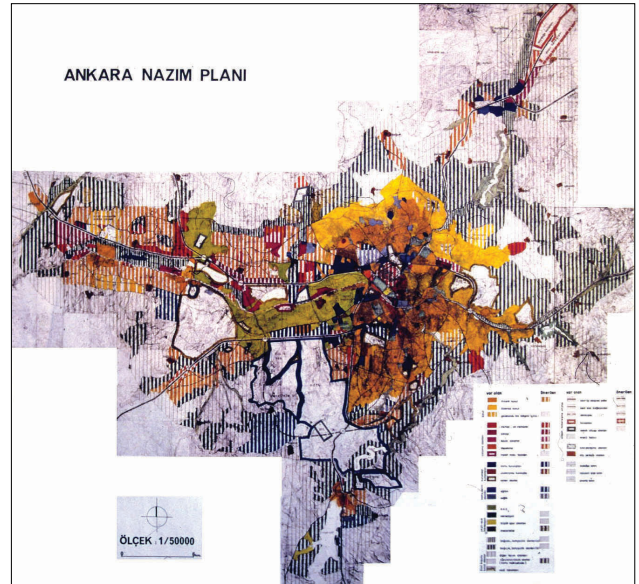

Şekil 17. 2000 sonrası müdahalelerin yoğunlaştığı AOÇ Tarihi Çekirdeğinin, 1976 tarihli haritası (Kaynak; Prof. Dr. Baykan Günay'ın arşivi, yazarlar tarafından düzenlenmiş).

sokaklar üzerindeki yapılar ile geliştiği, daha sonraki on yıllar içinde, yerleşim planında önemli değişiklikler yapılmadan, yeni yapıların eklenmesi ile büyüdüğü izlenmektedir. Ana yapıların Çiftliğin kuruluşundan itibaren İstasyonun güney bölümüne yerleştirilmesi bu bölgenin merkez kimliği kazanmasını sağlamış, sonraki uygulamalarda mevcut yapılaşmanın sunduğu olanaklarla bu bölge gelişmiş ve merkez olma özelliğini sürdürmüştür.” şeklinde ifade edilmiştir (Alpagut, 2010: 240). Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında bütünlüklü anlamda ele alınan ve sosyal-ekonomik psikolojik tüm bileşenleri ve etki alanları ile değerlendirilen planlama mantığı Ernst Egli’den sonra terk edilmiştir.

Egli'nin planından sonra çiftlik bütününde detaylı bir plan yapılmamış olup, kent bütününde yapılan Jansen planında, Yücel – Uybadin planında, 1990 Nazım planında ve 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planında tarımsal üretimin mekânı, tarım ve sanayinin birlikteliğini sağlayan, açık yeşil alan olarak ve Ankara çayı boyunca uzanan Ankara'nın havalandırma koridoru olma özelliği nedeniyle özellikle korunması gereken bir alan olarak karar geliştirilmiştir.

1990 Ankara Nazım Plan (Şekil 18) ile Ankara kenti planlama alanı, kentsel gelişme alanı çanağının dışına çıkartılmış, kentsel büyüme, batı koridorunda planlanmıştır. Dolayısıyla, AOÇ bu plan kapsamında menşei bir öge olmuş, düzenli kentsel gelişme/büyüme tasarlanırken çiftliğin bütünüyle korunmasına yönelik kararlar da alınmıştır. Nazım Plan Bürosunun hazırladığı bu plan ile 2006 yılına kadar AOÇ Ankara kent planları içerisinde-

Şekil 18. Ankara 1990 Nazım İmar Planı (Kaynak; Prof. Dr. Baykan Günay'ın arşivi).

de yakpare olarak, korunması gerekli alan şeklinde değerdendirilmiştir. Ancak AOÇ arazilerinin parçalanma, dağılma sorunu “AOÇ arazisinden satın alınarak yapılan toptancı hali, traktör, çimento, fişek fabrikaları, TMO silosu, marşandiz garı atölye ve depoları, askeri tesisleri ile konut-kooperatifleri alanları bu açık yeşil alanı bozan yapılaşmalardır” (2023 Başkent Ankara Plan raporu, 2007: 360) şeklinde son nazım imar planı raporunda da yer bulmuştur. 2006 sonrasında “planlama” AOÇ'nin yitirilmesi, dağılması ve hatta yok edilmesi için birincil faaliyet olmuştur. 2000'ler sonrası inşaat sektörünün, politik ekonomik baskısıyla, kentsel alan yayılıp, saçılmış bilhassa batı, güneybatı özerindeki yapılaşma yoğunluğu daha da artmıştır. Bu bağlamda, AOÇ arazileri siyasi öneminin ötesinde merkezi konumu ve mülki durumu itibarıyla ayrı bir öneme kavuşmuştur.

Bu dönemde öncelikle planlama hamlelerine altlık olacak şekilde 5524 sayılı yasa ile planlama yetkileri ve kullanım hakkı değişikliği yapılmış Koruma Amaçlı İmar Planı yapma yetkisi Ankara Büyükşehir Belediyesi'ne verilmiştir. Bu kanun kapsamında Büyükşehir Belediyesi 1/10000 ölçekli Atatürk Orman Çiftliği Alanları Nazım İmar Planı ve 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planını (Şekil 19) onaylamıştır.

Koruma amaçlı imar planlarına ek olarak, 5524 sayılı yasa içerisinde Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı'nın çiftlik üzerinde planlama yetkilerini arttıran bir başka madde daha vardır: "Bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihe kadar üçüncü şahıslarla AOÇ arasındaki hukuki ihtilafların çözümü için imar planlarının uygulanmasında sınırları dolayısıyla müstakil ada ve parsel yapılamayan Atatürk Orman Çiftliğine ait araziler, imar uygulamalarında bütünlük sağlanması açısından mülkiyet hak-

Tablo 1. AOÇ Arazisi. 2006 yılı sonrası yapılan onaylanan planlar

	Tarih	Plan onaylayan idare	Plan
1	12.01.2007	Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi	Atatürk Orman Çiftliği Arazileri ve Doğal Sit Alanına ilişkin 1\25.000 nazım imar planı ve 1\10.000 ölçekli Nazım İmar Planı ve Koruma Amaçlı Nazım İmar Planları
2	13.08.2010	Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi	1\10.000 ölçekli Atatürk Orman Çiftliği Alanları Nazım İmar Planı ve I. Derece Doğal ve Tarihi Sit Alanı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı'nın ve eki olarak onaylanan "1\10.000 ölçekli Ulaşım Şeması" ile "1\1000 ölçekli Ulaşım (Yol-Kavşak vb.) Uygulama Projesi
3	17.06.2011	Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi	Orman Genel Müdürlüğü Gazi Tesisleri Alanı I. Derece Doğal ve Tarihi sit Alanı 1\1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Planı
4	12.07.2013	Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi	Yenimahalle İlçesi Beştepler Mahallesi OGM (Orman Genel Müdürlüğü) Başbakanlık Kampüsü-Konya Yolu Bağlantı Yolu 1\1000 ölçekli Uygulama İmar Planı Değişikliği
5	17.01.2014	Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi	Yenimahalle İlçesi, Beştepler Mahallesi, AOÇ 2092/8 parselden geçen yol güzergâhına ait 1\1000 ölçekli Uygulama İmar Planı Değişikliği
6	16.01.2012	Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi	Atatürk Orman Çiftliği arazisinde yapımına başlanan başbakanlık hizmet binasına ilişkin 1\1000 ölçekli imar planı ve parselasyon planı
7	28.03.2012	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1\10.000 ölçekli Gazi Mahallesi Başbakanlık Kampüsü Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı
8	08.03.2013	Özelleştirme İdaresi	Ankara İli, Yenimahalle İlçesi, Gazi Mah., Atatürk Orman Çiftliği sınırları içerisinde yer alan, mülkiyeti Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri A.Ş.'ye ait olan 2100 ada 23 ve 24 parsellere ilişkin hazırlanan, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 06.03.2013 tarih ve 2013/19 s. kararı ile kabul edilerek, 08.03.2013 tarih ve 28581 s. Resmi Gazete'de ilan edilen 1\10.000 ölçekli Nazım İmar Planı ve I. Derece Doğal ve Tarihi Sit Alanı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Değişikliğinin, 1\5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı ve 1\1000 ölçekli Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planı
9	29.03.2013	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Ankara ili Yenimahalle İlçesi Atatürk Orman Çiftliği Hayvanat Bahçesi Yenileme Alanına Ait 1\10000 ölçekli koruma amaçlı nazım imar planı değişikliği ile Ankara ili Yenimahalle İlçesi Atatürk Orman Çiftliği Hayvanat Bahçesi Yenileme Alanına Ait 1\1000 ölçekli koruma amaçlı uygulama imar planı
10	04.04.2014	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Yeni Çiftlik Bulvarı Güzergah Değişikliğine İlişkin Atatürk Orman Çiftliği Alanları 1\10000 Ölçekli I.Derece Doğal Ve Tarihi Sit Alanı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Değişikliği
11	15.02.2008	Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi	Çankaya İlçesi Balgat Köyü 29095/1, 29096/3, 29101/8 ve 29102/3 nolu parsellere ilişkin 1\5000 ölçekli Nazım İmar Planı Değişikliği ile 1\1000 Ölçekli Uygulama İmar Planı Değişiklikleri

Kaynak: Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi arşivinden derleme.

Atatürk orman çiftliği sadece planlama ve kurul kararları ile değil siyasi iradenin en üst seviyede müdahaleleri ile yapılaşmaya açık bir alan haline getirilmektedir. Bu müdahale araçları son dönemde kullanılan kentsel dönüşüm ve yenileme alanı ilanları olup alana ilişkin bu tür müdahalelerin listesi Tablo 3'te verilmiştir.

AOÇ'nin tarihi çekirdeği özellikle siyasal müdahalenin odağı, sözde Osmanlıdan esintileriyle "AKP'nin Külliye"sinin (Şekil 23) projelendirildiği bir alan haline gelmiştir. Külliye'nin öz mekansal kurgusundan bağımsız, ilgisiz olarak ideolojik, simgesel bir inşa süreci başlamıştır. Yukarıda dizilen hukuka aykırı tüm planlama ve sit kararları değişiklikleri ile "Saray" ve sarayın

Tablo 2. AOÇ'deki sit kararları

	Tarih	Karar
1	10.08.2011	Yenimahalle İlçesi Atatürk Orman Çiftliği Orman Genel Müdürlüğü Gazi Tesisleri'nin 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit Alanı şerhinin kaldırılarak, sadece 3. Derece Doğal Sit Alanı olarak tesciline ilişkin karar
2	02.02.2012	Ankara İli, Yenimahalle İlçesinde, Atatürk Orman Çiftliği 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit içerisinde yer alan mülkiyeti Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğüne ait 2100 ada 16 parsel ve mülkiyeti Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğüne ve Ankara Büyükşehir Belediyesine ait olan 13585 ada 12 parselin bir bölümünü de içine alan ve yaklaşık 7 ha'lık alanın 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit Alanı şerhinin kaldırılarak, sadece 3. Derece Doğal Sit Alanı olarak tesciline ilişkin kararı
3	03.02.2012	Ankara İli, Yenimahalle İlçesinde, Atatürk Orman Çiftliği 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit içerisinde yer alan mülkiyeti Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğüne ait 2100 ada 16 parsel ve mülkiyeti Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğüne ve Ankara Büyükşehir Belediyesine ait olan 13585 ada 12 parselin bir bölümünü de içine alan ve yaklaşık 7 ha'lık yürürlükteki mevzuat ile yürürlükteki ilke kararlarındaki 1. Derece Doğal Sit Alanı özellikleri taşımadığı, bölgedeki bitki dokusunun insan eliyle oluşturulan yapay bir çevre olarak geliştirildiği gerekçeleriyle söz konusu alandaki 1. Derece Doğal Sit şerhinin kaldırılarak, sadece 3. Derece Doğal Sit alanı olarak tescil edilmesine ilişkin Ankara Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Komisyonu'nun 02.02.2012 gün ve 15 sayılı Kararı'nın alanın tarihi açıdan bir özellik ve nitelik taşımadığı belirlendiğinde 3. Derece Doğal Sit alanı olarak tescil edilmesine ilişkin kararın uygun olduğuna
4	06.08.2013	Yenimahalle İlçesi Atatürk Orman Çiftliği Orman Genel Müdürlüğü Gazi Tesisleri alanında, Korunan Alanların Tespit, Tescil ve Onayına ilişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmeliğin 9. maddesinde yer alan -İnsanlar ve doğa arasında dengeli ilişkilerin geliştirilmesine ve muhafaza edilmesine katkıda bulunur- şeklindeki ayırt edici özelliği göz önüne alınarak bahse konu alanın "Sürdürülebilir Koruma ve Kontrollü Kullanım Alanı" olarak tescil edilmesi kararı
5	26.12.2012	Ankara İli, Yenimahalle İlçesinde, Atatürk Orman Çiftliği 1. Derece Doğal ve Tarihi Sit alanı içerisinde yer alan, özelleştirme kapsam ve programında bulunan mülkiyeti TAPDK A.Ş.'ye ait 2100 ada 23 ve 24 ada parsellerin üzerinde mevcutta yapılaşmaların da bulunması, bitki dokusunun insan eliyle oluşturulan yapay bir çevre olarak geliştirildiği gerekçeleriyle bu parsellerdeki birinci derece doğal sit şerhinin kaldırılarak sürdürülebilir koruma ve kontrollü kullanım alanı olarak tesciline" ilişkin Kararı
6	05.08.2013	AOÇ alanlarına ait 1/10000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planında Tarihi Çekirdek Alanı içinde kalan 63886 ada 5 parselin tarihi sit statüsünün kaldırılmasının uygun olduğuna ilişkin kararı

Kaynak: Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi arşivinden derleme.

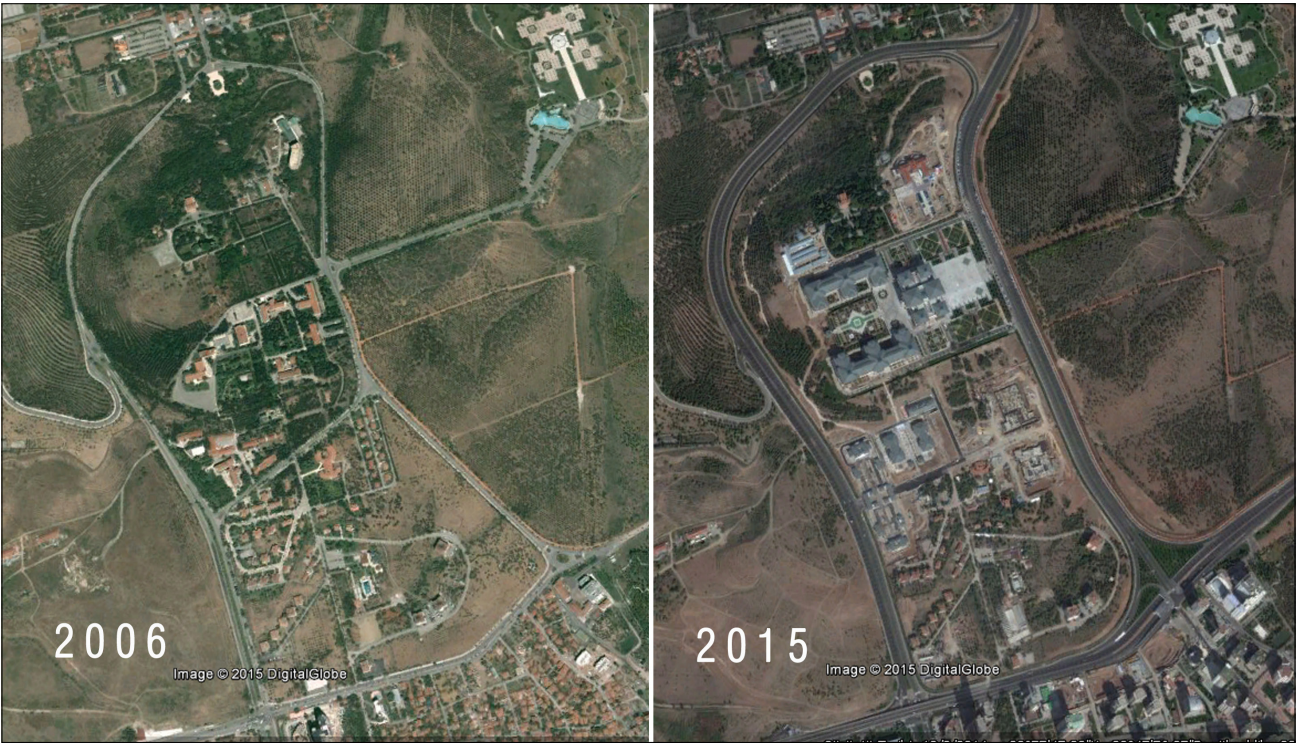
Tablo 3. Çiftlik arazileri ile ilgili Bakanlar Kurulu kararları

	Tarih	İlgili idare	Karar
1	10.03.2011	Bakanlar Kurulu	Orman Genel Müdürlüğü Gazi Tesisleri Eski Fidanlık Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı ilanı
2	27. 04. 2012	Bakanlar Kurulu	T.C. Başbakanlık Gazi Yerleşkesi (OGM) Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Proje Alanı
3	16.01.2012	Ankara Büyükşehir Belediye Meclisi	Güneyde Beştepe Caddesi, batıda Söğütözü Caddesi, doğuda Çiftlik (Alparslan Türkeş) Caddesi ile çevrili Orman Genel Müdürlüğü Gazi Yerleşkesi ve civarının; 5393 sayılı Belediye Kanunun 73. maddesi uyarınca Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Alanı ilanı
4	09. 09. 2012	Bakanlar Kurulu	Ankara ili, Yenimahalle ilçesinde bulunan ve AOÇ Hayvanat Bahçesi Yenileme Alanı ilanı
5	08.07. 2013	Bakanlar Kurulu	Ankara ili, Yenimahalle ilçesinde alanın AOÇ Hayvanat Bahçesi Yenileme Alanına ilave edilmesi

Kaynak: Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi arşivinden derleme.

Şekil 21. Cumhurbaşkanlığı Hizmet Binası (Kaynak: Kimyon, 2014).

Şekil 22. Sarayın inşa edildiği alanın hava fotoğrafları karşılaştırması (Kaynak: Yazarlar tarafından bir araya getirilmiştir, 2015).

Şekil 23. AOÇ'deki "AKP Külliyesi" inşası fotoğrafı (Kaynak: Serter, 2015).

çeperine inşası devam eden cami ve kongre merkezinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Adım adım devletin zor ve ideolojik aygıtlarından beslenerek sermaye güdümlü muhafazakâr kentleşmenin örneklem alanı oluşmaktadır.

Sonuç

AOÇ'nin ve Ankara kent mekanının örgütlenmesinin ardından emek gücünün kamusal yeniden üretimi süreci ve bu yeni toplumsal düzenlemedeki üretim tarzının ekonomik, siyasi ve ideolojik durumlarının özgül olarak boğumlanması, sosyo-mekansal olarak bir yeniden üretim süreci vardır. Her dönemde de bu üretim biçimi tarihsel ve siyasi yeni ağırlıklar ile belirlenmekte; değişimin itkisi mekansal olarak somutlanmaktadır. 1925 yılında kurulan AOÇ sadece kır ve kentin bütünleşmesi değil, aynı zamanda toplumsal değişimin bir temsili, bir ideoloji, modernitenin izlek mekanı / çiftliği, feodal emek sömürüsü ile mücadele örneği, yeni bir kamusal anlayışı, müşterek bir (yeniden) üretimin mekanı, bir örgütleşme alanı, yeni kentsel pratiğe karşılık yeni üretim biçimleri ile eklemlenmesi olarak yeni toplumun manifestosudur.

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte yeni toplum ve yeni insan yaratma hedefindeki kurucu kadronun praksi alanı olarak ele aldığı AOÇ bu simgesel ifadesine binaen günümüzde ideolojik belli saldırılarla beraber, kent içerisindeki konumu sebebi ile kamu aleyhine salt ekonomi odaklı belirli müdahalelere maruz kalmaktadır. Bu müdahaleler kimi zaman en üst seviyede Bakanlar Kurulu Kararları ve kanun düzenlemeleriyle yapılırken, kimi zaman imar planları ile kimi zaman da önceden koruma amacıyla alınmış kararların yıpratılması neticesinde olabilmektedir.

Bütünüyle hazineye, kamuya ait olan AOÇ arazisinin, özel kullanım koşullarının ve istisnai mülkiyet durumuna karşıt süregelen müdahaleler nedeniyle yitirimi söz konusudur. Bu müdahalelerin araçsallıklarını yasal ve yönetsel değişiklikler, planlama pratikleri, koruma(ma) kararları oluşturmaktadır. Bu araçların ve hegemonik söylemlerin çıkmaza girdiği yerlerde ise zor ve kurumsal güç kullanma marifetiyle değişim sürdürülmektedir. İktidarın ve sermaye işbirliği içerisinde kamu arazilerine, kamusalılıklara el koyma, el değiştirme süreci AOÇ ve çevresinde metruk bir şekilde ilerlemektedir. Ayrıca AOÇ ve Ankara kamusalılığın metalaştırılması sorunu ile yüzyüze kalmıştır.

Fiziki anlamda bir yok oluşu hazırlayan bu müdahaleler aynı zamanda AOÇ'de bir kimlik ve işlev sorununu da beraberinde getirmektedir. Esas itibarıyla bu 1937 yılından itibaren yaşanan bir süreç olup, AOÇ'nin ilk kurgusunda ele alınan üretim tüketim birlikteliğinin koparılması, kır kent birlikteliğinin yıpratılması neticesinde oluşmuştur. Tüm bu gelişmeler neticesinde AOÇ üretimle birlikte anılan eski dönemin aksine üretimin yapılmadığı, tüketimin teşvik edildiği bir alan haline gelmiştir.

Bu durum genel olarak, sermaye lehine tüketim Ankara kenti üzerinde bilinçli olarak Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından yaratılan bir süreç olup, AOÇ çeperine konumlanan AVM'ler bu ideolojik kurgunun en konsantre ve yoğun yaşandığı mekanlardır. AOÇ günümüzde adeta kamu kurumları ile beraber AVM alanları tarafından kuşatılmış bir alandır.

AOÇ'nin siyasi temelli bu tasfiyesinin iki temel sorundan kaynaklandığını söyleyebiliriz; birincisi arazilerin el değiştirilmesi (kamu elinden çıkarılması ya da kamu tarafından amaç dışı kullanılması, yok edilmesi) ve ikincisi AOÇ arazilerinin kullanımı biçimi (amaç dışı veya amacı yıpratmaya dönük).

Özetle, AOÇ stratejik olarak devlet eliyle yok edilmeye çalışılan bir alandır. Alanın hem mülki durumu/özelliği hem de koruma kararları yıpratılarak, değiştirilerek, dönüştürülerek AOÇ arazilerinin kullanım ve sahiplilik biçimi değiştirilmekte ve sonuç olarak AOÇ'nin bir bütün olarak yitirilmesine neden olmaktadır. Bu sebeple süt fabrikası, bira fabrikası gibi kullanımlarla beraber tarımsal üretimin devamını AOÇ özelinde anlamsız kılan şey fiziki koşullar değil tüketime dayalı ideolojinin kendisidir. Bu ideoloji aynı şekilde geniş kitlelere eğlenme ve rekreasyon olanağı sunan AOÇ'yi, parayla girip eğlenebilecek Ankapark alanına dönüştürmeyi hedeflemektedir.

AOÇ, önce kamu kurumları eliyle parça parça ele geçirilerek geniş halk kesimleri tarafından kullanılabilir alan olmaktan çıkarılarak kamusalılığı yok edilmiş bir alan haline dönüştürülmüştür. Bu kamusalılığın yıpratılması Askeri dönemlerde bir başka boyuta ulaşmış, arazinin el değiştirmesinin yanında kamunun AOÇ arazisi içerisinde en yoğun ve nitelikli şekilde kullandığı alanlar (köşkler, havuzlar) bu yönetimlerce yasaklanmış. Kısaca AOÇ fiziki olarak, kullanım olarak ve içerik olarak 1937'den sonraki süreç içerisinde yıpratılan ve yok edilen bir alan olmuştur. Tüm bu anlam yoğunluğunu yitirmesi ile beraber halkın kullandığı bir alandan kentin ortasındaki atıl bir alana dönüşümü gerçekleştiren AOÇ arazisi sermaye kesiminin saldırılarına açık, sahiplilik duygusunun gelişmediği, kullanım değeri üzerinden duygusal ilişkilerin kurulamayıp salt kapitalist ekonomik değerlendirme içerisinde kullanılması zorunlu gösterilen spekülasyon bir kent arazisi haline dönüştürülmüştür. AOÇ bugün tüketim üzerinden dayatılan bu kurguya ek olarak simgeler üzerinden yürütülen bir ideolojik savaşın da mekânıdır. AOÇ ilk kurulduğu zamanlarda modern yaşamın inşasına yönelik fonksiyon ve modern yapılarla kurulu bir alanken, günümüzde Cumhuriyet öncesi döneme ilişkin sembollerle "sömürgeleştirilen" bir alan haline gelmiştir. Cumhuriyetin kurucu kadrolarının Osmanlı dönemi ile kıyaslandığında devrimci kurgularına karşılık, saray, külliye gibi sıfatlarla günümüzde hayata geçirilen yoğun küteller AOÇ'nin kültürel ve sosyal anlamının yok edilmesine yönelik müdahaleler olarak görülmeli ve mücadele tüm bu eksenleri kapsayacak şekilde verilmelidir.

KAYNAKLAR

- Alpagut, L. (2010). Atatürk Orman Çiftliği'nde Ernst Egl'nin İzleri: Planlama, Bira Fabrikası, Konutlar ve "Geleneksel" Bir Hamam, METU JFA 2010/2. 239–264.
- Atabay, M. (2002). Atatürk'ün Ankara'ya Davet Ettiği Macar Profesör Antal Rethly'nin Türkiye'deki Çalışmaları, Atatürk Yolu Dergisi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü
- Atay, F. R. (2012). Çankaya. Ankara: Pozitif Yayınları.
- Batuman, B. (2015). Gezi'nin Devamı Olarak Atatürk Orman Çiftliği Mücadelesi Ya Da Rejim Değişikliğinin (Ve Buna Direnişin) Mecrası Olarak "Cumhurbaşkanlığı Sarayı" Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Dosya 34. 53–62.
- Çetin, E. (2013). Osmanlı'da Gündelik Hayata Sosyolojik Bir Bakış. Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı:7
- Dernek, Z. (2006). 1304–1984 Cumhuriyet'in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler. Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi. 1–12.
- Diğer, G. (2006). Ankara Kent Yazıları, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara:Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Duru, B. (2012). "Mustafa Kemal Döneminde Ankara'nın İmarı", Cumhuriyetin Ütopyası: Ankara, Haz. Funda Şenol Cantek, Ankara Üniversitesi Yayınevi. Ankara.173–192.
- Günay, B. (1995). Planlama Yaklaşımlarının Mülkiyet Açısından İrdelenmesi. TMMOB ŞPO 1. Planlama Kongresi. Planlamanın Meşruiyeti ve Plancının Konumları. Ankara.
- Günay, B. (2005). Türkiye Mimarlığı: Gelenek, Yöre, Doğu, Batı, Ankara: Şehir Plancıları Odası Yayınları,.
- Karabulut, U. (2007). Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925–1937), Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi VI/151. 54–155.
- Keleş, R. (1993). Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar (1975–1992) İstanbul: IULA Yerel Yönetim Dünyası.
- Keskinok, Ç. (2005). Bir Özgürleşme Tasarısı Olarak AOÇ, Bir Çağdaşlaşma Öyküsü, Cumhuriyet Devriminin Büyük Eseri Atatürk Orman Çiftliği. Ankara.
- Kuban, D. (1996). İstanbul and Urban History, The Economic and Social History Foundation of Turkey. İstanbul: Numune Matbaacılık,
- Lefebvre, H. (2014). Mekanın Üretimi (Çev. I. Ergüden), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Osman, B. (2015). İnşaata Dayalı Ekonomik Büyüme Modelinin Konut ve Kentsel Büyüme Üzerindeki Etkileri: Ankara Örneği. ŞPO Ankara Şube Konut Paneli Sunumu. Ankara.
- Özdemir R. (1986). 19. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara: Gaye Mat. San. ve Tic. A.Ş.
- Özer, M. N. (2005). Bir Kültürel Miras olarak Gençlik Parkı. Planlama 2005/4 Ankara. 16–17.
- Sürmelihindi, O. (2013). Defining Conservation Principles For The Brewery of Atatürk Forest Farm, METU. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara,
- Tankut, G. (1984). Jansen Planı Uygulama Sorunları ve Cumhuriyet Demokrasisinin Kent Planlama Yaklaşımı, Tarih İçinde Ankara: Eylül 1981 Seminer Bildirileri, (Der.) Yavuz, E. ve Uğurel, N. ODTÜ, Ankara, 303–319.
- Tankut, G. (1990). Bir Başkent'in İmarı Ankara (1929–1939). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Tankut G. (1988). Ankara'nın Başkent Olma Süreci, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi (8:2). Ankara. 93–104.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2004). Türkiye'de Sıtma Mücadelesinin Tarihi, Cumhuriyetin Harcı, Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi (2013). Atatürk Orman Çiftliği Bira Fabrikası Kompleksi Tescil Öneri Raporu. Ankara.
- TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi (2012). Ankara Atlası. Ankara
- Tuğluoğlu, F. (2008). Türkiye'de Sıtma Mücadelesi (1924–1950). Türkiye Parazitoloji Dergisi, sayı: 32(4). Ankara. Türkiye Parazitoloji Derneği. 351–359.
- Turan, Ş. (1990). Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe. Ankara.
- Yavi, E. (2001). Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır? Günümüz Türkiye'sine Kıssadan Hisseler. İzmir: Yazıcı Yayınevi.
- Yavuz F. (1981). Başkent Ankara ve Jansen. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi. Cilt 7. Sayı 1. Ankara.
- Yavuz, F. ve Keleş, R. (1974). Başkent Ankara İçin Elli Yıl Önce Çıkarılan 583 aylı Yasa Üzerinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde Yapılan Görüşmeler. AÜ SBF Dergisi. C.XXIX. No.3–4. 1–32.
- Yazıcı, N. (1999). Osmanlı Sosyal Hayatından Bir Kesit: Tanzimat Döneminde Mesire. İslam Araştırmaları Dergisi. Cilt:12, Sayı:3–4. 253–258.
- Yukic. T. S. (1970). Fundamentals of Recreation (2nd edition. Harpers & Row) Library of Congress
- Ankara 13. İdare Mahkemesi Esas No: 2007/2394 davanın bilirkişi raporu
- TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şube Arşivi
- 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı Açıklama Raporu
- <http://aocarastirmalari.arch.metu.edu.tr/aoc-tarihce/>
- http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=6002&tipi=1&sube=1#.VPm-OtKsVvA
- http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=6361&tipi=3&sube=1#.VPm-XNKsVvA
- <http://haber.sol.org.tr/kent-gundemleri/devlet-ciftliginden-rant-odagina-ataturk-ormanciftligi-haberi-48135>

ARAŞTIRMA / ARTICLE

İstanbul’da Yeni Kentsel Devingenliğin İktidar Gramerini Açıklayıcı Bir Olgu Olarak “Bir Sonraki Proje Endişesi”

“Next Project Anxiety” as the Defining Feature of the Grammar of Power of New Urban Mobility in Istanbul

Kerem Ekinci, Zekai Görgülü

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

Bu makale 1980 sonrası neoliberal dönemde, devingenlik eksenli yeni sembolik iktidar ve bu iktidarın grameri ile kentsel devingenlik arasındaki ilişki üzerine gerçekleştirilen teorik bir tartışma niteliğindedir. Genel çerçeve, Bauman’ın “tüketim toplumu” ve Boltanski ile Chiapello’nun “proje rejimi” kavramsallaştırmalarına vurgu yapılarak oluşturulmakta ve tartışmanın bağlamı, konunun son dönem kentsel devingenliği açıklayıcı “neo-liberal” okuma örnekleri ile ilişkilerine değinilerek geliştirilmektedir. Böylece makale, neoliberalizmin kentleşmesi ve yeni yasal düzenlemeler alanındaki tartışmalara atıflarda bulunarak, “bir sonraki proje endişesi” olarak sentezlenen olgunun, yeni kentsel devingenliğin ve yeni kentsel iktidar gramerinin incelenmesinde bir araştırma nesnesi olarak taşıdığı potansiyeli ortaya çıkartmayı hedeflemektedir.

Anahtar sözcükler: Endişe; İstanbul; kentsel devingenlik; kentsel projeler; neo-liberalizm; sembolik iktidar.

ABSTRACT

This paper is concerned with the relationship between the new mobility that underlies the grammar of new symbolic power and urban dynamism in the Post-80 era. Emphasizing Bauman’s concept of consumer society, and Boltanski and Chiapello’s concept of project regime, the context of the argument is developed within an understanding of recent urban mobility and the neoliberal perception of urbanism. Referring to neoliberalism’s discussions of urbanization and recent legal regulations, the paper aims to uncover the potential in the concept of “next project anxiety,” functioning as a research subject, to examine the new urban mobility and the new grammar of urban power.

Keywords: Anxiety; Istanbul; urban mobility; urban projects; neo-liberalism; symbolic power.

Giriş

“Bir başka zamana ait düşünürler olan Aristo ve Plato’nun, iyi veya kötü bir toplumu, köleler olmaksızın düşleyememesi gibi, Huxley ve Orwell de, ister mutlu ister acınası halde olsun, yöneticilerin, tasarımcıların ve danışmanların var olmadığı bir toplumu akıllarına getiremediler...” (Bauman, 2006, s.54.).

22 Kasım 1951 tarihli Milliyet gazetesinde “Hayırlı Alametler” başlığıyla yayınlanan haber şu cümle ile başlamakta “İstanbul’un büyük bir şantiye halini aldığını her gün görmekteyiz.” ve ardından şu cümlelerle devam etmektedir “Bundan memnun olmayan, inşaatın ticari işler iyi gitmediği zamanlarda arttığını iddia edenler de vardır. Halbuki ticaretimizde de gün geçtikçe büyük inkişaf görülmekte, bir taraftan şehir imar edilirken diğer taraftan ihracat ve ithalatımız artmakta, memleket iş hacmi şimdiye kadar görülmedik bir hadde yükselmiş bulunmaktadır.”

Türk basın tarihinin sloganlaşmış bu söylemi, yani “İstanbul büyük bir şantiyeye dönüştü” kalıbı, o tarihten günümüze her dönemde kullanılmıştır. İlk olarak şu tespiti yapmak mümkündür; bu kalıp genel olarak ya “tamamen olumlu” ya da “tamamen olumsuz” bir durumun başlığı olarak kullanılagelmıştır. Anlaşılan odur ki şantiyenin güzelliği ona bakan gözlerdedir. Aynı manzara kimileri için olumlu ve bir kalkınma alameti, kimileri içinse olumsuz ve büyük bir rezaletin veya skandalın resmi olarak tanımlanabilmektedir. Örneğin 12 Kasım 1983 tarihli Cumhuriyet gazetesinde bu ifade olumsuz bir içerikle şöyle yer almaktadır “Türkiye son 30 yıl içinde baştan başa büyük bir şantiyeye dönüştü. İstanbul’a bakın: Her yerde betonarme yığınıyla karışlaşıyoruz.”

İlk bakışta bu durumun günümüzde de geçerliliğini koruduğu söylenebilir. “İstanbul mega şantiyeye dönüştü” manşeti, 29 Mayıs 2013 tarihli Milliyet gazetesinde olumlu bir alt metinle “Dev bir şantiye halinde olan İstanbul, çoğu bu yıl içinde tamamlanacak projelerle dünyanın yeni merkezi olacak” şeklinde sunulurken, birebir aynı manşet 24 Haziran 2012 tarihli Radikal gazetesinde olumsuz bir alt metinle “İstanbul, köprü ve yol bakım çalışmalarıyla iyiden iyiye “zorlu” bir kent haline geldi. Bunlara bir de kentin dört bir yanında devam eden çeşitli “proje”lere ait ve çoğu tartışmalı olan inşaatlar eklenince İstanbul dev bir şantiye görünümüne büründü.” şeklinde yer almıştır.

Olumlu ve olumsuz her iki kullanımının da sayısız örneğini bulmanın mümkün olduğu bu kalıpla ilgili yapılabilecek ikinci ve daha yalın bir tespit ise İstanbul’un her dönemde mutlaka bir toplu şantiye dönemine girmiş olduğu gerçeğidir. Fakat bu durum kuşusuz Türkiye’ye özgü değildir.

Örneğin Peter Roberts (Roberts&Sykes, 2005, s.14) ikinci

Dünya Savaşından günümüze kadar İngiltere’de yaşanan süreci, diğer bir deyişle “İngiliz Kentsel Stratejisi”ni şu şekilde dönemlemekteyirler: 1950’ler “yeniden inşa” (reconstruction) dönemi, 1960’ler “yeniden canlandırma” (revitalization) dönemi, 1970’ler “yenileme” (renewal) dönemi, 1980’ler “yeniden geliştirme” (redevelopment) dönemi ve son olarak 1990’lar “yenileme” (regeneration) dönemi.

Roberts, bu günkü kentsel politikanın adı olarak ortaya koyduğu kentsel yenilemeyi diğerlerinden ayıran iki boyuta vurgu yapmaktadır. İlk olarak kentsel yenileme çok sayıdaki içsel ve dışsal kaynağın karşılıklı etkileşiminden ortaya çıkmaktadır. İkinci ve daha da ayırt edici olarak ise kentsel yenileme, “olasılıklar” ve “davetler”in bir “yansıması” olarak, belirli bir mekanda ve belirli bir anda ortaya çıkmaktadır ve yine Roberts’in kendi tanımı ile “kentsel bir dejenarasyon”dur (Roberts&Sykes, 2005, s.9).

Olasılıkların ve davetlerin bir özelliği de yeni dönemde kentsel devingenlik ile karşılıklı etkileşim halinde olan “neoliberalleşme süreci”nin ayırt edici özellikleri olmalarıdır. Neil Brenner ve Nik Theodore (2005) olasılık ve davet olarak “proje”nin, “plan”ın yerini almakta olduğunu ve böylece kopukluğun kentsel devingenliğin yeni ruhunu oluşturmak üzere ortaya çıktığını belirtmektedirler. Bu anlamda günümüzde yaşanan kentsel süreç, “politik-ekonomik mekanın çoklu coğrafi ölçeklerde yaratıcı yıkımı” olarak tanımlanmakta ve “kentlerin, geniş bir yelpazedeki neoliberal inisiyatifin -birbirine karışmış kriz atlatma ve kriz yönetimi stratejileri ile birlikte- birbirine eklemlendiği, çok önemli stratejik coğrafi sahneler halini aldığı” belirtilmektedir.

Şantiyeler şüphesiz kriz atlatmaya ve yaratıcı yıkıma referans veren güncel kentsel devingenliğin sadece görünen yüzüdür. Bu makalede, günümüz “şantiye”sinin ve dolayısıyla da günümüzdeki fiziksel ve sosyal mekanın yaratılma halinin, önceki dönemlerden farklı bir takım özellikleri üzerinde durulacaktır. Öne sürülen şudur ki günümüzde şantiyenin iyi veya kötü olmasının dışında bir başka özelliğinin daha üzerinde durmak gerekmektedir: “Bir olasılık olarak proje” ile “diğer olasılıkların/projelerin elenme hali olarak projenin hayata geçişi/şantiye” arasında günümüzdeki kentsel devingenliğe ruhunu veren bir “kopukluk” söz konusudur.

Campbell’in de vurguladığı gibi Zygmunt Bauman’ın “post-modern tüketim toplumu”nun temeline yerleştirdiği ve bu makalenin de odak noktasında olan “endişe” biçiminin temelini oluşturan, “olasılık” ile “olan” arasındaki bu kopukluk (Campbell, 2013), makalede şantiyenin olumluluk ve olumsuzluk veya güzellik ve çirkinlik halinin niteliğini değiştiren “yeni bir olgu” olarak ele alınmaktadır.

Böylece makalenin temel amacı, öncelikle bu konuda geliştiri-

len bakış açısının kaynağı niteliğindeki çalışmalar üzerinden teorik bir senteze gitmek ve ardından bu sentez ile yeni kentsel devingenliği açıklayıcı bir takım yeni sorulara dikkat çekmek olarak tanımlanabilir.

Ayrıca makalede, tüm bu süratli ve takip edilemez gündemi ile birlikte kentsel devingenliğin, salt ekonomi politik bir olgu olarak ele alınmasından kaçınılarak, sosyo-politik boyutuna da ağırlık veren bir yaklaşımla incelenmesi gerekliliğinin üstünde durulmaktadır.

Kentsel devingenlik ve kentsel fizik mekanın üretimi sonsuz bir proje bombardımanı görüntüsüyle karşımızda durmaktadır. Her geçen gün yeni bir kentsel proje ilan edilmekte, kentsel düzenlemeleri şekillendiren yeni bir yasa değişikliği gündeme gelmekte, büyük ve/veya küçük çapta bir muhalefet sergilenmektedir. Bunun sonucu olarak veya olmayarak bazı projeler ve yasa değişiklikleri, ileride tekrar gündeme getirileceğinden şüphe edilmeyecek bir biçimde, rafa kaldırılmakta, buna karşın büyük çoğunluğu ise hayata geçirilmektedir. Bununla birlikte tüm bu kentsel gelişmelere paralel olarak, hayatın her alanında kavrayışların ve kavramsallaştırmaların, toplumsal yapıların ve kapitalizmin kurumlarının yeniden biçimlendiği bir ortamı deneyimlemekteyiz.

Kentsel fizik mekânın sürekli olarak yeniden üretilmesinin ekonomik sermayenin döngüsü ile olan ilişkisi şüphesiz ortadadır (Harvey, 1985). Bununla birlikte makalede özellikle Zygmunt Bauman'ın "Likit Modernite" (2006) ve Luc Boltanski ile Eve Chiapello'nun "Kapitalizmin Yeni Ruh" (2007) çalışmalarının, kentsel devingenliğin yeni halinin anlaşılmasında kilit bir rol oynadığı savunulacaktır.

Bu bağlamda birinci bölümün ilk kısmında Bauman'ın "tüketim toplumu" yaklaşımı, yeni kentsel eliti ve ikinci kısımda da Boltanski ve Chiapello'nun "proje rejimi" yaklaşımı, yeni "kadrolar"ı ve kentsel iktidar gramerini açıklayıcı temel kavramsallaştırmalar olarak ortaya konacaktır. Böylece Bauman'a ve Boltanski ile Chiapello'ya ait bu iki yaklaşımın sentezlenmesi ile "bir sonraki proje endişesi" olarak kavramsallaştırılan olgunun teorik çerçevesinin çizilmesi hedeflenmektedir. Bu olgunun, yeni kentselliğin sosyo-politiğini ve yeni dinamiklerini analiz etmek üzere üretilmesi gereken yeni açalar geliştirmek için önemli ve zengin bir altlık ve çerçeve sunduğu düşünülmektedir.

İkinci ve üçüncü bölümlerde ise bu teorik çerçevede, hem dünya geneline ilişkin örnekler hem de Türkiye ve İstanbul ele alınacak ve yeni kentsel devingenliğin "neoliberal" okumalarını gerçekleştiren çeşitli örnekler üzerinde durulacaktır. Böylece kentsel devingenliğin, bir sonraki proje endişesi kapsamında incelenebilecek başlıca boyutları bağlamında bir çözümlemeye ulaşmak hedeflenmektedir.

Bir Sonraki Proje Endişesi

Bu bölümde, makalenin genel çerçevesini çizecek olan iki ana kaynağın, Bauman ve Boltanski ile Chiapello'nun teorileri üzerinden, neoliberal dönemin kentsel devingenliğine ışık tutacağı düşünülen bir tartışma gerçekleştirilmektedir. Bu tartışmanın kendisi "bir sonraki proje endişesi" olarak kavramsallaştırılmıştır. Söz konusu kavramsallaştırma ile ikinci bölümde yer verilen kentsel literatürün irdelenmesi sonucunda, yeni kentsel devingenliğin analizinde bir sonraki proje endişesinin taşıdığı potansiyel ile ilgili ipuçları yakalamak hedeflenmektedir.

Zorunlu Devingenlik ve Yeni Elit

Zygmunt Bauman "post-modern birey"i, modern vaadin asla yerine getirilmeyeceğini gören kişi olarak nitelemektedir. Modern toplum özgürlük vaat eder ve modern "yurttaş"ların bu özgürlüğünün karşılığı da "özgürleştirici sorumluluklar"dır. Bu bağlamda modern bireyin üç temel ögeye güven duyması beklenir: bir yurttaş olarak kendisine, diğer yurttaşlara ve modern kurumlara (Bauman, 2006, s. 165.). Bu öğelere karşı duyulan güven, modern vaatlerin garantisidir ve her üç öğenin de, özgürleşebilmek için sorumluluklarını yerine getirmek zorunda oldukları kabulüne bağlıdır.

Dolayısıyla sosyal devletin kendi sınırları içinde tanımladığı ve güvene dayalı bir zemini söz konusudur. John Urry toplumsal ilişkileri, tekelindeki hükmetme gücü ile düzenleyen "sosyal devlet anlayışı prizması"nın çalışma prensibini bu "güven ilişkisi"ne dayandırmaktadır (Urry, 2001, s. 164-168.). Buna göre yine bir üçleme olarak, ulusal risklere karşı ulusal görevler ve ulusal haklardan oluşan prizmatik yapı ile sosyal devlet bu güne kadar yurttaşlara "ölçülebilir başarı kriterleri" sunar, sunduğu kazanımların "arzulanması" konusunda da karşılıklı bir güven ilişkisi tanımlanabiliyordu.

Ulusal sermayenin altın çağının sona ermesi ile birlikte ise günümüzde, "likit sermaye"ye bağlanan her üç öge de (risk, görev ve hak) özgürleştirici sorumluluklarından "zorunlu olarak" kurtulmuş durumdadır.

Sorumluluklardan ve "güven beklentisi"nden kurtulan sosyal devlet, daha önceki dönemde üstlenmiş olduğu "bahçeci" pozisyonundan, "av alanı bekçisi" pozisyonuna geçmektedir (Urry, 2001). Devlet, her ne kadar hâlâ hiç bir şirketin sahip olamayacağı kadar güçlü bir otoriteye sahipse de, artık kariyer olanakları ve gelecek güvencesi sunmadığı, yani kişilere veya kapitalist kurumlara, olgunlaşabilecekleri güvenli ortamı sunma işlevini kaybettiği bu zorunlu ortaklıkta, av alanına dönüşen ulusal sınırların başında duran ve avlanmanın kendi "iç adaleti"ne karışmayan bir bekçi pozisyonunda olmayı kabul etmek durumundadır.

Bauman, bu yeni “ahlak”la avlanan yeni bir sermaye-elit karakteristiği ile karşı karşıya olduğumuzu belirtmekte ve yeni dönemi “likit modernite” olarak kavramsallaştırmaktadır. Yeni elit, sermayenin “ağır modern” döneminin sermaye biçimleri olarak tanımlanabilecek olan fabrika veya toprak gibi öğelere sahip değildir. Aynı devlet gibi, yeni elit de bu yüklerinden zorunlu olarak kurtulmuş durumdadır ve bunların yerini alan, hafif ve likit sermayenin birbirini besleyen iki biçiminden söz edilebilir. Bunlar “sermaye hareketliliğinin bilgisi” ve “kaçabilirlik”tir. Bu iki öğenin mülkiyetini “tekeline” tutmak günümüzde iktidardaki pozisyonun korunması için en önemli koşul haline gelmiştir.

Buradaki bilgi nosyonu ile bilginin sürekli elden kaçan yeni bir biçimine vurgu yapılmaktadır. Ağır modern dönemdeki üretime yönelik teknik bilgi -ki bu teknik bilginin üretilmesine egemen olmak da ağır dönemin karakteristik özelliğidir- artık “akışlara ilişkin” olan ve üretildiği anda önemini yitiren bilgiden daha değersizdir. Bu durum aynı zamanda yeni elitin önceliği, bilginin küresel akışını kontrol etmeye vermek zorunda olması anlamına gelmektedir. Fakat günümüzde 24 saat kapanmayan küresel borsa veya anında akan dijital bilgi gibi yeni olguları da bünyesinde barındıran yeni koşullar karşısında, iktidardaki pozisyonun korunması, ancak sermayenin her anki hareketini sürekli olarak takip etmekle mümkün olabilmektedir. Fakat sonuç olarak söz konusu bilginin her an her şeyin değişiminden sürekli olarak etkilenen sermaye akışlarına bağlı “öngörülemezliği” ile birlikte aslında yeni elit, kapitalizmin tarihinde belki de daha önce hiç olmadığı kadar kendi elindeki iktidar aracının kölesi konumuna gelmiş durumdadır.

İkinci ayırt edici yeni mülkiyet biçimi olarak tanımlanabilecek olan “kaçabilirlik” ise, sermaye akışlarının her an daha karlı hareketlerde bulunabilir olabilmesi açısından hayati bir öneme sahiptir. Sermayenin “geçici” olarak konaklayacağı yerin seçimi için ön şart olarak her an kaçabilir ve daha karlı başka bir yere transfer edilebilir olması teminat altına alınmak zorundadır (Bauman, 2006, s.188, Urry, 2000, s.189).

Böylece günümüzde durmak/iktidar pozisyonunu kaybetmek ve sürekli devingen olmak/pozisyonunu korumak arasında çok keskin bir çizgi ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan yeni elit de, geri kalan kesimlerden farksız olarak, sürekli bir sonraki adımı düşünmekten, diğer bir deyişle zamanını satın para satın alma konumuna düşmekten kendisini kurtaramamaktadır.

Bu aşamada Bauman modern bir ütopya olarak “modern toplum hayali”nin, akışkan kapitalin bağları çözmesi ile sosyal devletin modern kazanımlarına duyulan arzunun yerini “güncel arzu”lara bıraktığını söylemektedir (Bauman, 2006, s.17). Fakat toplumsal normlar ve toplumsal yapı çözüldüğünde ve hatta ortadan kalktığında bu arzular, esas itibarı ile ezici bir hal almaktadır. Çünkü bu halde birey, yaşamı ile ilgili bütün

sorumluluğu kendi sırtına almış durumdadır. “Tercihler”i ve “performans”ı bireyin başarı veya başarısızlığının, mutluluğu veya mutsuzluğunun tek nedeni haline geldiğinden, güncel arzuları da bir yandan olanaklara ama diğer yandan çoğunlukla da risklere dönüşmektedir. Arzulamak ile risk almak arasına sıkışan ise sadece her kesimden bireyler değil yeni dönemin kapitalist kurumları da kapsayan biçimde tüm aktörleridir.

Toplumsal normların ve yapıların çözülmesi bağlamında Urry özelde günümüz sosyolojisini genelde ise sosyal bilimler sahasının tamamını, ana çalışma nesnesi ortadan kaybolmuş bir bilim alanı olarak tanımlar ve yeni çalışma nesneleri tanımlanması gerektiğinden bahseder. “Sosyal olma” halinin artık “toplumsallık” değil “devingenlik” kavramı üzerinden ele alınmasını önerir (Urry, 2000).

Ulusal toplum ve sosyal yapı yerini farklı “arzular”ın akışlarına bırakmış durumdadır. Fakat “toplumsal”ın ortadan kalkışını ve söz konusu arzuları, bireyin gücü olarak almamak gerektiğini de tekrar tekrar vurgular. Bunun yerine güncel durumu, insan tarafından yönetilmeyen bir halin, insanın zayıflığı ile savaşı olarak nitelendirmektedir. Bu bağlamda örneğin “aktör” kavramına da gereğinden fazla bir anlam yüklemenin sakıncalı olduğunu, çünkü tercihlerin bireylerin kendi tercihleri olmadığını hatırlatmaktadır.

Yukarıda değinilen “arzu” nosyonu aynı zamanda yazarların “tüketim toplumu” kavrayışlarının da anahtarı niteliğindedir. Bauman bu bağlamda alışverişin çoktandır basit bir ekonomik aktivite olmaktan çıktığını belirtmektedir. Hayatın her alanındaki çeşitli alışveriş biçimlerinin işlevi, sosyal ağlara dahil olma olanaklarını arttırmaya yönelik olarak “bütün seçeneklerin tarandığı” bir yaşam tarzına dönüşmüş durumdadır.

Sosyal ağların oluşmasında “kalıcı toplumsal” birliktelikler artık yerini “geçici topluluklara” bırakmıştır. Bauman bu yeni topluluk biçimini tanımlarken “vestiyer toplulukları” kavramsallaştırmalarını örnek gösterir. Bu kavram ile, bir sahne gösterisi için bir salonda buluşan ve geçici bir süre aynı gösteriyi birlikte izledikten sonra salondan çıkıp, vestiyerden eşyalarını aldıkları andan itibaren, bir daha bir “vesileyle” bir araya gelip gelmeyeceklerini bilemeden, dışarıdaki ayrı kimliklerine ve hayatlarına geri dönen topluluklar tanımlanmaktadır (Bauman, 2006). Geçici bir aktivite/gösteri etrafında bir araya gelmek üzerine kurulu bu yeni toplanma biçimi, yeni-kabilesele bir biçimdir. Urry de bu toplumsal aşamanın, Emile Durkheim’ın “Gemeinschaft” (topluluk) ve “Gesellschaft”ının (toplum) ardından gelen “bund” (birlik/bağ) dönemi olarak kavramsallaştırılmasını örnek gösterir ve burada “aidiyet”in aslında temelde “devingenliğin” paylaşımı üzerinden gerçekleşmekte olduğunu vurgular (Urry, 2000, s.142–147). Bu aynı zamanda yeni-ulusalcılık biçimi olarak da tanımlanmaktadır. Fakat bu yeni biçim, klasik ulusalcılıktan farklı olarak, yokluktan değil var-

lıktan, etnisiteden değil sivillikten ve tepkiden değil süreçten doğmaktadır ve bu bakımdan sadece ulus devletleri değil, klasik cemaat ve diasporaları da, örneğin onları bir arada tutmaya yarayan “kurban” veya “anayurt” gibi motifleri ortadan kaldırmak suretiyle eritmektedir. Urry de bu bağlamda örneğin “sosyal hafızalar”ın da yeniden oluşturulduğuna değinmekte, bu konuda, fakir, alkolik ve kavgacı bir imajı, dansla, edebiyatla ve gastronomi ile değiştiren İrlanda’yı ve İrlandalılığı örnek göstermektedir. Toplumsal kimliklerin yeniden inşa edildiği bu yeni dönemde bireysel kimlik ise artık tamamen bireyin kendi sorumluluğundadır.

Bu durum aşağıda değinilecek olan Boltanski’nin “geçici kadroları”nı ve Gottdiener’in “karma kentsel kesimleri”ni bir araya getiren yeni “endişe”ye işaret etmektedir. Richard Sennett burada tanımlanan problemi, yani bireyin kendi kimlik sorumluluğunu tamamen kendi üstlenmiş olması halini, kamusal insanın çöküşünün temelini konumlandırır ve günümüz insanının kişilik sorunlarına duyduğu ilginin hiç olmadığı kadar gelişmekte olduğuna vurgu yapar. “Kişilik kültürü” olarak tanımladığı bu yeni kültürde, bir cemaate aidiyetin ve bağımsız bir birey/kişi olmanın reddinin artık en büyük günah haline gelmiş olduğunu belirtir. Sennett “Sınıf politikası da sınıfın kendisiyle birlikte zayıflamıştır ve özellikle yüzyılımızda oluşan yeni sınıflar arasında sınıf politikası daha çok doğuştan gelen kişisel yeteneklerin ifadesi olarak görünür olmuştur.” der (Sennett, 2010, s.434–436.).

Vestiyer topluluklarının “gösteri” ve “vesile” ile, yani bu makale bağlamında “kentsel proje” ile, bir araya gelmelerinin, ağır/katı/donanımsal modernizm çağına ait olan “dava arkadaşlığı”nın yerini almış olması, bireyler açısından, modern toplumdaki “verilmiş kimliğin”, yerini hedefe, performansa ve tercihe, diğer bir deyişle tüketiciliğe bırakmış olması anlamına da gelmektedir (Bauman, 2006, s.31). Diğer yandan da kazığın sabit zeminden çıkması ve hareketli bir zemine çakılması, devlete paralel biçimde “zorunlu bir özgürleşme” ile bireyleri “zorunlu göçebe”ler haline sokmuştur. Göçebelerin eğilimlerini koşullandıran temel unsur ise kendilerine sürekli yeni-kabilesel topluluklar veya vestiyer toplulukları aramak ve dahil olmaya veya kabul edilmeye çalışmak zorunda olmalarıdır.

Diğer yandan bu değişken topluluklara aidiyet hissetmelerini ve kabul görmelerini sağlayacak tüketim tarzlarını da sürekli “taramak” zorundadırlar. Zorunlu olarak sürekli tarama işi, yeni bir “kariyer” biçimi olarak tüketim kimliğinin özünü teşkil etmekte ve bir başka kavramsallaştırmayla da bu durum, yeni elit ile kol işçisini, farklı sınıflardaki koltuklara ama aynı “otomatik pilotlu uçağa” yerleştirmektedir (Bauman, 2006, s.59). “Modern gemi” metaforunda olduğundan farklı olarak, alt kamaralardaki düşük ve güvertedeki yüksek kesim, bu kez “postmodern uçak”ta, kısmen eşit sayılabilecek pozisyonlarda ve de yüksek bir hızla ilerlemektedir. Fakat eşitliği asıl yaratan,

koltukların hemen hemen aynı mekânda ve eşit seviyede yer almasından ziyade -ki böylece bu durumu bir ilerleme olarak yorumlama yanılığısına düşme olasılığı da ortaya çıkmıştır- uçağın pilot kabininin boş olmasından duyulan ortak endişedir zira post-modern uçak, likit sermayenin hareketliliğine kilitlenmiş olan otomatik bir pilotla, öngörülemez bir rota ile ilerlemektedir.

Sonuç olarak yeni oyun, her iki taraf (yani hareketli olup ve değişebilen ile bunu yapamayan) için de oyunu kazanmanın, yani mutlak bir iktidara sahip olmanın mümkün olmadığı bir oyundur. Buna ek olarak, tüm sınıflar için, artık sürekli devingen olma zorunluluğunu da bünyesine eklemiş durumdadır. Bauman sistemin ulaştığı bu aşamayı “tek ödülün oyunda kalmak olduğu bir oyun” olarak adlandırmaktadır (Bauman, 2006, s. 121.). Bauman’ın buradaki vurgusu, daha önce oyunu kazanmanın mümkün olduğu bir dönemin var olduğu gibi anlaşılmalıdır. Bauman durumu bundan ziyade artık oyunun bir kazanma vaadinde bulunma ihtiyacından kurtulmuş olması şeklinde yorumlar ve ortadaki absürtlüğün altını çizmiş olur.

Oyunda kalmanın/kazanmanın karşılığı olarak oyundan atılmak/kaybetmek ise doğrudan devingensizlik ile ilişkili görünmektedir. Diken (2010) madalyonun öteki yüzündeki bu gerçekliğe işaret etmekte ve önemli bir uyarıda bulunmaktadır. “Devingenlik” ve “değişme” noksanlığı “ateş topolojisi”ni oluşturmaktadır. Hareket edememek ve değişmemek, yeni dönemde eşitsizliği ve adaletsizliği yeniden üreten en önemli olgular olarak ele alınmalıdır. Yeni elitin tekeline tuttuğu (veya yeni eliti tekeline tutan) bilgi ve kaçabilirlik hakkı, uçakta olmayanlarla, diğer bir deyişle “kadro dışı” olanlarla, doğal olarak paylaşılmamaktadır. Bu bağlamda yeni dönemin şartlarını incelerken “devingenliğin sosyolojisinin, devingenliğin devingensiz motorunu oluşturan ateşe karşı kör olmaması gerekir” (Diken, 2010). “Devingensizlik” birbirine zıt anlamları aynı anda bünyesinde barındırmakta ve bir yandan kendi kelime anlamını diğer yandan da zıt kutup olan devingenliğin, endişe odaklı itici motivasyonunu temsil etmektedir.

Proje Rejimi ve “Kadrolar”

Absürtlük, Luc Boltanski ve Eve Chiapello’nun çalışmalarında da temel bir kavramdır ve kapitalist sisteme ortaya çıkışından itibaren eşlik etmiş bir nosyon olduğunun altı çizilmektedir. Kapitalist sistemin yaygınlaşması ile birlikte “Ücretli çalışanlar sahip oldukları işgücünün meyvesini ve itaat etmek zorunda kalmadan çalışabilecekleri bir çalışma hayatını kaybetmişlerdir. Kapitalistler de kendilerini, sapına kadar soyut ve tatminden ve ihtiyaçların tüketilmesinden ayrılmış, bitmek tükenmek bilmeyen ve doyumsuz bir sürecin boyunduruğu altında buldular.” (Boltanski, Chiapello, 2007, s.7.).

Kapitalist tarihi araştırırken, insanların içine hapsedikleri

bu kazanan olmayan sistemi ve kendi hapsolmuşluk hallerini, gerek başkalarına gerekse kendi kendilerine karşı nasıl meşrulaştırdıklarına ve bu meşrulaştırma biçimindeki değişime bakmak, Boltanski ve Chiapello'nun "eleştiri sosyolojisi" olarak tanımladıkları çalışma alanının özünü teşkil etmektedir. Sembolik iktidarın kendisini insanların gözünde, farklı meşrulaştırma biçimleri üzerinden sürekli olarak yeniden inşa edebilmesinin tarihi bu çalışma alanının odağındadır.

Bu kavrayışla Boltanski ve Chiapello, her biçiminde kapitalizme geçişi meşrulaştıran ideolojiyi "kapitalizmin ruhu" olarak adlandırmaktadırlar.

Kapitalizmin absürtlük ile tarihsel bağı, günümüzdeki biçimini anlamak açısından önemlidir. Karl Polanyi, sanayi kapitalizmine geçiş dönemindeki absürtlüğü meşrulaştırma çabasının altını çizmektedir. Polanyi, İşgücünün reel olarak karşı karşıya olduğu minimum yaşama standartlarının, "ücretlerin demir yasa" olarak bilinen yasa ile belirlendiğini belirtir. Fakat bu yasa da ücretleri başka bir yaşama standardının mümkün olamayacağı kadar düşük tutma eğiliminde olan bir başka yasa tarafından üretilmektedir (Polanyi, 2001, s.128.). Böylece Polanyi absürtlüğü doğrudan "ekonomik toplum"un temeline konumlandırmaktadır.

"Ücretlerin demir yasa" meşrulaştırma işlevini kaybetmiş gibi görünse de, "meşrulaştırma"nın asal işlevi hala bakidir ve yeni meşruiyetin kaynağında yer alan nosyon Boltanski ve Chiapello'ya göre "proje"dir.

Sembolik iktidarın gramerinin söz konusu meşrulaştırmanın farklı rejimleri üzerinden analiz edildiği "Kapitalizmin Yeni Ruh" adlı çalışmada, birbirinden ayrılan üç farklı ruh ortaya koymaktadırlar (Boltanski, Chiapello, 2007). Söz konusu ruhlar aynı zamanda, üyelerin aynı anda birden fazla sahada bulunabilecekleri, Bourdieucü birer sembolik iktidar sahası olarak da ele alınabilir (Sahalar için bkz. Bourdieu&Wacquant, 2007; Bourdieu, 1996; Grenfell, 2008). Bu bakış açısı, iç içe geçmiş toplumsal yapıların ayrışma ve ortaklaşmalarını belirlemek konusunda zengin bir araç seti sunmaktadır.

1980'lerden beri görünür hale geldiği dile getirilen kapitalizmin yeni ruhu, 19.yy'ın sonlarını temsil eden birinci ve özellikle 1940 ve 1970 arası dönemi temsil eden ikinci ruhtan dört ana başlık altında ayrılmaktadır. Bunlar, "birikim sürecinin sermaye biçimleri", "heyecan", "adalet" ve "güvence"dir. Her üç ruhun sembolik iktidar grameri de böylece ayrılmaktadır. Buna göre birinci ruhtaki birikim sürecinin sermaye biçimleri olarak tanımlanan küçük aile işletmeleri ve burjuva kapitalizminin karşısına, 1940'lardan itibaren idari/yönetimsel firmalar, büyük sanayi şirketleri, kitle üretimi, devletin ekonomi-politikası ve bu bağlamda ortaya çıkan kariyer olanakları çıkmıştır. Bauman'ın ağır/katı/donanımsal modern dönemine ait bu yeni

olguların karşısında bugün ise içinde bulunduğumuz likit modern dönemde yani üçüncü ruhta, ağ firmaları, internet sahaları, küresel finans ve çeşitlenen ve farklılaşmış üretimler çıkmaktadır.

Birinci ruhun "heyecan"ı ise yerel topluluklardan bağımsızlaşma ve kapitalizme katılma sürecine odaklı iken, ikinci ruhta heyecan, özellikle "özgürlük ülkelerinde" güç pozisyonları olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzün heyecanı ise belirsiz organizasyonlara, yenilik ve yaratıcılığa ve özellikle de kalıcı değişim olgusuna yönelmektedir.

Böylece, özellikle de kurumsal kariyer olgusunun terk edilmesiyle, otoriter yöneticiler döneminin de sonu ilan edilmektedir.

Bu bağlamda aile ve piyasa adaletlerinin bir karışımı olarak karşımıza çıkan birinci ruhtaki adalet nosyonunun karşısına da, ikinci ruhta verimliliğe göre değer atfedilen bir meritokrasiye ve hedefler doğrultusunda yönetime dayalı bir adalet kavrayışı çıkmaktadır.

Üçüncü ruhun adaleti ise bu makalenin temel tartışmasına yön veren bir nitelik taşımaktadır. Buna göre yeni adalet grameri, mobilitate ve bir ağı beslemeye göre değer atfedilen bir meritokrasi ve her "proje"nin kişi için istihdam fırsatı olması üzerinden şekillenmektedir.

Bu noktada altı çizilen üçüncü ruhun yeni güvence anlayışı, daha önce de değinildiği gibi tüm kapitalist aktörlerin özgürleştirici sorumluluklarından zorunlu olarak bağımsızlaşmış olmaları nosyonu ile bir arada ele alındığında, makaledeki "bir sonraki proje endişesi" kavramsallaştırmasının teorik alt yapısını teşkil etmektedir.

Özetleyici bir ifadeyle birinci ruhun kişisel mülk ile kişisel ilişkilerden ve hayırseverlik ve babacan yönetim tarzından yola çıkılan güvence anlayışı veya ikinci ruhun modern kariyer ve sosyal devlet nosyonları, günümüzde birer güvence kaynağı olmaktan hızla uzaklaşmakta, bu tarz bir güven ilişkisi vaat eden, sadece devletsel değil ama Sennet'in de altını çizdiği cemaatsel kapitalist kurumlar da hızla kan kaybetmektedir.

Boltanski ve Chiapello üçüncü ruhla birlikte ortaya çıkan ve modern güven ilişkisinin dışına çıkan bu yeni ilişki biçimini "projeksiyon rejimi" olarak kavramsallaştırmaktadır.

Projeksiyon rejiminde sembolik iktidarın grameri bağlamında "genel prensip", "aktivite", "sürekli yeniden başlama hali" ve "insanlar arasındaki uzak mesafeli bağlantılar" gibi olgular üzerinde temellenmektedir. Bu bağlamda sembolik iktidar açısından "küçülme" durumu, ilişkilenme yeteneksizliği, başkalarına güven, haberleşmek, dar görüşlülük, önyargı, otoritecilik,

toleranssızlık, sabitlik veya kökenlerine aşırı güven tarzında uzayan ve daha çok ilk iki ruha referans veren bir dizi hali kapsarken büyüme durumu ise adaptasyon yeteneği, esneklik, çok değerlilik, yüz yüze karşılaşmalarda samimiyet, sosyal bağlan-tıların avantajlarını etrafına da yayabilme, şevkle üretmek ve takım arkadaşlarının istihdam edilebilirliğini arttırmak olarak ortaya konmaktadır.

“Öznelerin sembolik yönetim kurulu”nda otoriter şeflerin yerini, menejerler, koçlar ve yenilikçiler ve mucitler almakta, “nesnelerin sembolik yönetim kurulu”nu ise bilgisayar ve bilgi teknolojileri ile taşeronluk, esneklik, dış kaynaklılık, otonom üniteler ve bayilikler gibi yeni organizasyonel araçlar oluşturmaktadır.

Yeni tip ilişkilerdeki “doğallık” diğer bir deyişle normallik de, güvenmek ve güvenilir olmak, iletişim kurabilmek ve diğerlerinin ihtiyaçlarına adapte olabilmek üzerinden sınanmaktadır. Buradan hareketle doğal düzenin ahenkli figürü olarak dünya, doğal formunun bir ağa benzetildiği bir yer olarak sunulmakta ve yeni iktidar grameri böylece, yukarıda altı çizilen “olanakları sürekli tarama” halini de kullanarak, kendini meşrulaştırmayı sürekli yeniden üretecek makro algıyı inşa etmektedir.

Projeksiyon rejimi, yeni dönemin ruhunu yansıtmaya paralel olarak, yeni kentselliğin ve kentsel devingenliğin de anlaşıl-masında ve açıklanmasında önemli bir bakış açısı sunmakta-dır. “Proje” bir sembolik sermaye biriktirme ve dağıtma aracı olarak tanımlandığında, yeni kentsel iktidar ilişkilerinin sem-bolik grameri de ortaya çıkmaktadır. Yeni göstere “projeler silsilesi”dir.

Yeni nesil bir hiyerarşik yapıyı da tanımlayan bu silsilede, kadroları(nı) oluşturan sembolik iktidarların “büyüklüğü”, bü-yük kişilerin, kendilerinin altında yer alan küçük kişilerin istihdam edilebilirliğini, diğer bir deyişle başka bir projede yer alabilirliğini, proje işlerine güvenleri ve şevkleri karşılığında arttırmaları ile doğru orantıdır.

Yeni dönemde yatırım yapmak, olanakları kısıtlayabilecek her şeyi feda etmeye hazır olmak ve yaşam boyu planlardan vazgeçmeyi gerektirmektedir. Bu anlamda, yeni gramerdeki “standart” veya “pragmatik güç testi”, bir projeden (gerekir-se yarıda bırakarak) diğerine devam edebilir olmak üzerinden gerçekleştirilmekte, bunu sağlayamayanlar kaçınılmaz olarak iktidardaki pozisyonlarını kaybetmektedir.

Luc Boltanski ve Eve Chiapello kapitalizmin “yeni” ruhunu tanımladıkları bu analizlerinde, kazanmanın kaybetmek anlamına geldiği absürtlükten hareket ederek, “kapitalizm ile eleştiri arasındaki dinamik ilişki”ye referans vermektedirler. “İdeolojik bir tercüme” olarak tanımladıkları bu analiz yöntemi, özellikle “anti-kapitalizmin söylemleri” üzerinden ortaya çıkmaktadır.

Anti-kapitalizm, kapitalizm kadar eskidir ve onu gölgesi gibi takip etmiştir. Bununla birlikte aynı zamanda “tarih sahnesin-de kapitalizmin en önemli dışa vurumu”nu da teşkil etmektedir. Bu dışavurum ise temelde kapitalist sistemin yarattığı “öfke”den kaynaklanmaktadır.

İki kademede dışa vurulmakta olan bu öfkenin İlk kademe-si duygusal, ikincisi ise “yansıtılmalı”, teorik ve nedenselci dışavurumdur ve ikinci kademe ilkinin “tercüman”ı niteli-ğindedir. Böylece ortaya koydukları iki kademeli mantık, bir yandan, eleştirel güçler çökse de -absürtlüğe karşı duyulan- öfkenin kaybolmamasının bir açıklaması, diğer yandan da eleştirel bakışın zorluğunun temeli olarak tanımlanmak-tadır. Eleştiri iki yüzyıldır, kombine edilmesi mümkün ol-mayan belli temel öfke biçimi etrafında dönüp durmuştur. Boltanski’ye göre eleştiriye temel teşkil eden bu öfke bi-çimleri “düşüncüsel”, “gerçekdışılık”, “ezilme”, “yoksulluk” ve “eşitsizlik”, “fırsatçılık” ve “ego”dur. (Boltanski, Chiapello, 2007, s. 37.). İlk iki ruha ait olan bu biçimlerini açıklama/ tercüme etme konusunda ortaya konan yaklaşımlar, günü-müzde ortaya çıkan yeni grameri anlamak ve açıklamak için revize edilmelidir.

Burada Boltanski’nin “tercüme” kavrayışı, yeni iktidar grameri ve kentsel devingenlik arasındaki ilişkinin ortaya çıkartılma-sı açısından da temel bir yaklaşım tanımlamaktadır. “Projeci meşrulaştırma” ve “endişe” arasında ilişkinin tercüme edil-mesi önemlidir. Her ne kadar kapitalizmin eleştirisinin tarihi “öfkenin tercümesi” üzerinden kurgulanıyor olsa da, kapita-lizmin meşruiyeti, sistemin dinamiğinin insanlarda yarattığı “endişe”den hareket ederek tanımlanmaktadır ve revizyona da bu noktadan hareketle başlanmaktadır.

Eleştiri ve öfke ilişkisine ek olarak, meşruiyet ve endişe ilişki-sine de odaklanan ve kapitalizmin ruhuna özgü olarak ortaya çıkan her ruh şu üç sorunun tahrik ettiği ökeyi ve endişeyi bastırmaya yönelik olanakları sağlamak zorundadır:

- Birikimler ile ilgili olarak taahhüt edilen sözleşmenin, elde edilen kâr üzerinde tam olarak hak sahibi olmayanlar için dahi, bir motivasyon kaynağı olması nasıl sağlanabilecektir?
- Kapitalist evrende uğraş verenlerin kendileri ve çocukları için minimum bir güvenlik ne ölçüde garanti edilebilecektir?
- Kapitalist kurumlarda yer almak, toplum yararı açısından hangi ölçüde meşrulaştırılabilecektir ve adaletsizlik/gayrimeş-ruluk suçlamaları ile karşılaşıldığında yürütülen yöntem nasıl savunulabilecektir? (Boltanski, Chiapello, 2007, s. 16.).

“Kapitalizmin ruhunun analizi” ve “endişe ile meşrulaştır-ma arasındaki ilişkinin incelenmesi” anlamında toplumsal bir kesim diğerlerinden ayrılmakta ve “yansıtıcı” (reflexive) po-

tansiyelinin yüksekliği ile bu konunun analizinde ön plana çıkmaktadır. “Kadrolar” olarak kavramsallaştırılan bu kesim, elit kesimin yanında çalışmak üzere yetiştirilmiş ve yetiştirilmekte olan burjuva çocuklarıdır ve burjuvaların hem kendileri hem de çocukları, yani gelecek kuşak “kadrolar” için taşıdıkları “endişe” her üç ruhun analizinde de temel bir araştırma nesnesi niteliğindedir.

Gerek “ücret-kazananlar”ın gerekse “kapitalistler”in tam olarak hakim olamadıkları absürt bir sistem olan kapitalizmin ruhu, geçici “sözleşmeyi meşrulaştıran ideoloji”dir.

İlk aşamada meşrulaştırılacak olan sözleşmenin tarafları basitçe yeni ruha geçen kişi, yani yeni tarzda “özgürce birikim” yapma eylemini yapacak olan kişi ile “toplumsal yarar”dır. Özgürce birikim yapma ediminin açıkça çeliştiği toplumsal yarar olgusu karşısındaki meşruiyeti, kapitalizmin farklı dönemlerinde “sistemdeki değişim”e ve “yerel şartlar”a bağlı olarak farklı biçimlerde sağlanmak durumunda kalmıştır.

Tarihsel seyri içinde kapitalizmin başlangıç aşamasında, bu sisteme yeni geçen kesimler için beklenti “bireysel özerklik” ağırlıklıdır ve bu dönem, kapitalist ile gelenekselci özelliklerini -kâr ve ahlâkçılık, para hırsı ve hayırseverlik, bilimsellik veya soy gelenekçiliği gibi- bünyesinde ortak olarak barındıran “riyakâr” karakter ile tanımlanmaktadır. Bu dönemde bireysel kar ile toplumsal/genel karar arasında doğrudan bir ilişki tanımlanarak meşruiyet sağlanmıştır. Buna karşın, özellikle 1930’lar ve 1960’lar arasındaki dönemde, bireysellik yerini “organizasyon”a bıraktığından öne çıkan karakter “yönetici” olarak kavramsallaştırılmaktadır. İkinci dönemde kapitalin “mülkiyeti” ile “yönetimi” arasında bir ayırım yaşanmıştır.

Üçüncü ruh döneminde ise, gerek “kadrolar”ın gerekse elit kesimin yeni nesil endişesi ile şekillenen “proje” karakter, kapitalist sistemi inşa eden yapılara yeni dinamiklerini veren temel bir nosyon olarak ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte günümüzde 1930’lu yıllardakine benzer bir kriz söz konusudur ve ikinci ruhun, diğer bir deyişle modernizmin vaatleri karşılıksız çıktığından sözleşme bozulmuş durumdadır ve dolayısıyla birikim sürecinin anlamı bir kez daha restore edilmelidir.

Bir birikim süreci olarak kentsel fizik ve sosyal mekânın üretimi, yeni sözleşme bağlamında iktidarların sürekli olarak likit sermayeye yeni projeleri sunmak ve kadro adaylarına ise dahil olabilecekleri bir “bir sonraki proje” vaadinde bulunmak zorunluluğu olarak değerlendirildiğinde, karşımızda duran “şantiye”nin ardındaki sosyo-politik yapının ana hatları da ortaya çıkmaya başlamaktadır. Bu yeni yapının kentsel devingenlik ile ilişkisinin araştırılması bağlamında, makalede sunulan “bir sonraki proje endişesi” olgusunun, konunun modern va-

atten uzaklaşan “aktörlerin yeni eğilimleri” ile olan bağlantılarını açarak tartışılması, kavramın taşıdığı düşünülen açıklayıcılık potansiyelinin ortaya çıkartılması için önem taşımaktadır.

Şüphesiz buraya kadar ele alınan teorik içerik, toplumsal veya evrensel ölçeklerde bakış açıları kazandıran daha üst ve soyut bir bakış açısına sahiptir. Bununla birlikte makale bağlamında bu üst bakış açısını kentsel bir ölçeğe ve odağa çekerek, teoriyi pratik ile birlikte tartışmak ve test etmek ve böylece makalenin iddiası olarak adlandırılabilir şekilde bir sonraki proje endişesinin kensetlik ile ilişkisini irdelemek hedeflerini taşımaktadır. Bu anlamda bir sonraki bölümde endişenin neo-liberal kentleşme ile ilişkilerine değinilecektir.

Endişenin Kentleşmesi

Bu bölümde neoliberalizm eksenli kentsel okumalara, yukarıda değinilen çerçevede, tüketim toplumuna ve proje rejimine ait sembolik iktidar sahaları açısından bakarak, “bir sonraki proje endişesi” nin işaret edildiği “potansiyel noktalar” bir araya getirilmeye çalışılacak ve bu bağlamda İstanbul’daki kentsel devingenliğin son dönemini incelemek üzere yeni sosyo-politik bakış açılarının ipuçları aranacaktır.

Neoliberalizm, Devingenlik ve Kent

Neoliberalizm ile kentsel devingenlik araştırmaları arasında kaçınılmaz bir ilişki söz konusudur. Her iki olgunun da birbirine paralel bir dönemleme anlayışı ile ele alındığı görülmektedir. Giriş bölümünde de yer verilen çalışmalarında Brenner ve Theodore bu konuyu derlemektedir. 1970’ler ilksel-neoliberalizm dönemidir ve bu dönemde kentsel devingenlik kapitalizm altında yorumlanmış, bu bağlamda kentler birer savaş alanı olarak görülmüştür. 1980’ler ise neoliberalizmin “masrafları aşağı çekme” çağıdır ve bu dönemde kentsel politikalar, özellikle Fordist-Keynesyen yerleşmiş toplu tüketim biçimlerinin kırılması doğrultusunda, belirgin biçimde yön değiştirmiştir. 1990’lar (özellikle de ilk yarısı) ise, kendi özündeki çelişiklere ve krizlere karşın, neoliberalizmin yayılma halini sağlamlaştırılma dönemidir (Brenner&Theodore, 2005).

Kentsel devingenliği neoliberalizm üzerinden açıklamak üzere yola çıkan “eleştirel” çalışmalar genel olarak incelendiğinde, yukarıdaki bakış açısı ile makro ekonomiye bağlı olarak “devlet aygıtı”nın değişen özellikleri üzerinden kurgulanan bir açıklamaya gidildiği ve bu durumun kentsel devingenlik ile ilişkisi üzerinden konunun tartışıldığı görülmektedir.

Neoliberalizm herşeyden önce “henüz tamamlanmamış bir süreç” olarak tanımlanmakta, bu anlamda kimi zaman yazarlar “neoliberalizm” yerine “neoliberalleşme” kavramını kullanmayı tercih etmektedir. Tamamlanmamış ve sürekli değişim ile ilerleyen bu süreci belirleyen ortak bir diğer özellik ise sürekli bir “kriz yönetimi” halidir. “Süreklili” kriz yönetimi dönemi,

uzun vadeli “planların” olanaklı olmadığı ve bu bağlamda “fordist-keynezyen” dönemin ve “refah devleti”nin terk edildiği bir döneme işaret etmektedir.

Bu noktada eleştirel bakış açısı ile ortaya konan “neoliberal kent”, “küresel kent” (Sassen 1992), “girişimci kent”, “glocal kent” ya da “dünya kenti” (Taylor, 1999) gibi tanımlamaların ve “kent mekanının yeniden üretimi”, “sermayenin çevrimi” ve “yaratıcı yıkım” (Brenner&Theodore, 2002) gibi kavramsal-laştırmaların, kent mekanının küresel sermayenin “esnek” kullanımına açılması üzerinden kurulduğu ve bu bağlamda birinci bölümde ele alınan endişenin “yükselişinin” temel bir olgu olarak izleri görülmektedir. Adaptasyon yeteneği, esneklik ve çok değerlilik (polyvalence), proje rejimi gramerinde “büyüklük” tanımlarıdır. Son dönemde Türkiye’de de dönüşüm/yenileme ve soylulaştırma olarak karşımıza çıkan olguların açıklanmasında da, bu şartların olgunlaşmasına bakmak önemlidir.

“İleri kapitalizm”in Keynesci kentinde devletin üstlendiği rol artık sahipsizdir. Neil Smith (2002) bu dönemde devletin konut üretiminden sosyal refaha, ulaşımdan altyapıya geniş bir yelpazede sosyal yeniden üretimi garantiye aldığı hatırlatmakta ve bu durumun, kentsel ölçek ile sosyal yeniden üretim arasındaki ilişkinin “doruk noktası”nı teşkil ettiğini belirtmektedir.

Yeni kentsel devingenliği ve yeni bir olgu olarak “soylulaştırma” sürecini, neoliberal kentsel politika ile küreselleşme arasındaki değişen ilişki üzerinden tartışan Smith, iki merkezi argüman öne sürmektedir. İlk olarak “neoliberal devlet” piyasanın düzenleyicisi olmak yerine aktörü haline gelmiştir. Bu tanım, devletin bahçecilikten av alanı bekçiliğine geçişi ile paralellikler taşımaktadır. Yeni ve “rövanşçı” bir kentsel politikanın liberal kentsel politikanın yerini alması ve sosyal yeniden üretimin yerini kapitalist üretime bırakması bu durumla doğrudan ilişkilidir. İkinci olarak ise “düzensiz, tuhaf ve yerel bir anormallik olarak ortaya çıkan “soylulaştırma” süreci, şu anda liberal kentsel politikanın yerini alan kentsel bir strateji olarak baştan aşağı genelleşmiş durumdadır.”

Her iki argümanın da ortaya koyduğu bakış açısı, Avrupalı ve Amerikalı kentsel teoristlerin 1960’lardan beri “istikrarlı teması” olagelmıştır. (Smith, 2002) Lefebvre’nin “kentsel devrim”inde (1971) ve ona itiraz eden Harvey (1973) ile Castells’in argümanlarında (1977) bu nosyonun tartışmanın temeline konduğu görülmektedir.

Bununla birlikte görünen odur ki bu tartışmayı, vestiyer toplulukları ve kadrolar gibi yeni kavrayışlar ile zenginleştirmek gerekmektedir. Mark Gottdiener, bu anlamda yeni kentselliğin, gerek Lefebvre’nin bakış açısı gerekse Castells ile Harvey’in getirdiği eleştirilerden daha farklı bir boyutuna vurgu yapılması gerektiğini şiddetli biçimde savunmaktadır. Gottdiener

teorik olarak hem “emlak ile sermaye” arasında hem de “sosyal alanın kullanım değeri ile çalışanlar” arasında, doğrudan bir ilişki olması beklenirken, “geç kapitalizm”de (late capitalism), mekâna olan ilginin, bu beklentinin aksine ne sınıf ne de sınıf fraksiyonu anlamında bir ayrım içermediğini belirtmektedir. Gottdiener’e göre söz konusu ilgi, “çalışanları olduğu kadar kapitalistleri de kapsayan” “karma bir kesim”e işaret etmektedir (Gottdiener, 1997, s.165).

Gottdiener’in itirazı ve karma bir kesimin altını çizışı, Sennet’in yeni sınıflar arasında sınıf politikasının daha çok doğuştan gelen kişisel yeteneklerin ifadesi olarak görünür hale gelmiş olması ve Bauman’ın yeni tüketim toplumu ile ilişkili görünmektedir. Kent mekanına olan ilgi, yeni kariyer tarzı ile ilişkisi bağlamında değerlendirilmelidir. Bir yandan kendini göstermenin ve belirli sosyal ağlara girmenin hayat memmat meselesi olduğu günümüzde “ikamet edilen yer” ile kariyer arasında doğrudan bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan da gayrimenkul mülkiyeti, yeni düzenlemelerle devingenleştirilmekte, ve farklı yatırım stratejilerinde her kesimin ortak duraklarından biri haline gelmektedir.

Böylece yeni dönem, yeni fiziksel ve sosyal mekanlar üzerinden yeni aktörler ve ağlar tanımlanmaktadır. John Lovering neoliberal kentleşme ve “kentsel yenileme” üzerine neo-Avusturyan (ya da normatif neoliberalizm) ve neo-Gramscian Marksist (ya da düzenleme teorisi) bakış açılarını değerlendirdiği çalışmasında, her iki bakış açısını, “ideolojik birer inşa” olarak objektif analiz araçları sunmak yerine “etik birer önyargı”yı besledikleri yönünde eleştirir ve yeni aktörlerin altını çizer. Güncel kentsel yenilemeyi anlamak için, “performatif yönetime” ve ilgili “politika üreticileri” ve “gayrimenkul geliştiricileri”ne eski/klasik aktörlerden daha çok dikkat etmek gerekmektedir.

Pilot koltuğu boş olan uçuş metaforuna paralel olarak, bu “yeni oyuncular” artık “önceden yazılmış bir senaryo”ya göre oynamamaktadır. Tam tersine bu oyuncular “özel mücadeleler” sonucunda “yerel” ve “rastlantısal” seçimler yapmaktadırlar (Lovering, 2007).

Gottdiener’in “karma kesim”i ve Lovering’in “yeni aktörler”i, kentselliğin, sanayileşmenin veya modern zamanların ortaya koyduğu ulusal/sınıfsal yapıyı parçalayan yeni doğasına ve bu anlamda da Boltanski ve Chiapello’nun, yeni elitler ile elitlerin her kesimden kadroları ve kadro adaylarının oluşturdukları projeci kabilelere işaret etmektedir. Türkiye’de de konunun ele alınışında buraya kadar tanımlanan içerik ile paralellikler olduğu görülmektedir.

İstanbul’un böylesi köklü bir tekrar tanımlanmanın eşliğine 1990’lar ile birlikte geldiği söylenebilir. Çağlar keyder ve Ayşe Öncü’ye göre (1994) İstanbul bu dönemde, yükselmekte olan “bölgeler-asırı ağlar”a “katılım” ve “kontrol” ile ilgili rolünü

üstlenmeye hazırdır. Sermayenin hakimiyetini dönüşüm prensibi üzerinden elde ettiğini belirten ikiliye göre daha önceki dönemde, Türkiye'nin de dahil olduğu üçüncü dünyada, ekonominin merkezi, devletin politik tercihleri tarafından kontrol edildiği ulusal-gelişimci rejimlerdir. Bu rejimler ekonominin sınırlarını yerel rasyonalitenin küresel rasyonaliteden belirgin biçimde ayrılacağı şekilde çizmek konusunda ana hatlarıyla başarılı olmuşlarsa da, ekonominin liberalizasyonu trendi içinde “ulusal ekonomiler”in ve “politik kontrol”ün dağılmasıyla, iki rasyonalite arasında giderek artan bir asimilasyonun ortaya çıkmıştır.

Bu noktada ikili, varlığı politik bir mantığa değil kapitalist piyasanın ekonomik rasyonalitesine dayalı olan şehirlerin ayrıcalık kazandığının altını çizmekte ve yeni ekonomi otonomiye, yeni kapitalist okyanusta batmadan yüzebilme yeteneğini arttıran bu şehirlerin elde edeceklerini belirtmektedir. (Çağlar Keyder and Ayşe Öncü, 1994, s.386)

Dönüşüm prensibinin hakimiyet ölçütü olarak merkeze konumlandırılması Boltanski ve Chiapello'nun altını çizdiği yeni pragmatik güç testine işaret etmektedir. Bir projeden (gerekirse yarıda bırakarak) diğerine devam edebiliyor olmak üzerinden kurulan bu test, otonomlaşan kentlerin küresel sahadaki rekabetlerinde de geçerli görünmektedir. Bu durum yeni kentsel devingenliğin de altyapısını oluşturan bir konumdur.

Türkiye'de neoliberalist kentsel devingenliğin ortaya çıkarıldığı ve kentsel mekana yeni kariyerçi ilgi ile bir araya gelen karma kesimlere doğrudan örnek teşkil eden somut bir olgu olarak etraflarındaki dokudan kopuk olarak gelişen “kapalı siteler” örnek gösterilebilir. Ayfer Bartu Candan ve Biray Kolluoğlu (2008) kapalı siteleri, yeni dönemde ortaya çıkan bir dizi benzer olgu ile ilişkili olarak ele almakta ve bu olguları “İstanbul'un neoliberalleştirilmesi” ile ilişkilendirmektedirler. 1980'lerin ortaları (bu sırada İngiltere kendi “yeniden geliştirme” dönemini geçirirken) bu bağlamda İstanbul için büyük bir “yeniden yapılandırma” dönemidir.

Mega-projelerin uygulanması ve planlanması, gayri menkul yatırımları alanında köklü değişiklikler, ve finans ve hizmet sektörlerinin şehir ekonomisindeki ve kentsel mekandaki yeni görünürlük ve hakimiyeti ve kapalı siteler gibi yeni kentsel olguları ile birlikte bu dönüşüm, “neoliberal dil ile ambalajlanmış” bir dizi yasal değişim ile olanaklı hale getirilmiş ve meşrulaştırılmıştır. (Candan, Kolluoğlu, 2008)

İstisnaları Düzenlemek

Bir sonraki proje endişesinin izlerinin takip edilebileceği başlıca alanlardan birisi şüphesiz yeni yasal düzenlemelerdir. Bu bölümde, yeni dönüşümü olanaklı hale getirmek için çıkartılan yasalar ve değişiklikler ele alınacaktır.

Yeni dönemdeki yönetsel dönüşüm süreci “kurumsal” boyutu ile ağırlık kazanmaktadır. Patsy Healey'e göre (2006) söz konusu dönüşüm süreci, yönetim evrelerindeki, yeni oluşturulan yönetim sürecinin ritmi ve aktörler dünyası ile birlikte çalışmaktadır. Ağlar, söylemler, pratikler ve de derin kültürel varsayımlar bu süreçte otoriteyi ve meşruiyeti yaratan temel olgulardır ve yeni bir kurumsallık ortaya koymaktadırlar.

Söz konusu “meşrulaştırıcı varsayımlar”, günümüzdeki sürekliğin aranmadığı, spekülasyon gündem bombardımanının da temeline konumlandırılabilir. Her proje kendi gündemini bambaşka aktörlere ait başarı hikayeleri üzerinden oluşturmaktadır. Buradaki başarı imajını yaratan unsur, bir projeden diğerine ilerleyen aktörlerin, geriye dönük olarak kendi projeleri üzerinden kendi tarihlerini anlatıyor olmalarından kaynaklanmaktadır. Hikaye hiç bir zaman dahil olunamayan veya gerçekleşmemiş projeleri kapsamaz.

Yeni tarih anlatısının dolayısıyla yeni yönetimin kendini meşrulaştırma gramerinin ana hatlarını çizen yeni olgular “yönetim sahneleri”ni ve “ağlar”ını yeniden-ölçeklendirmek, yeni kentsel yönetimde “bölgesel odaklanma”nın rolü, politikanın yeni formlarının sıralanabilir.

Daha önceki “yapısal analizler” kentleri “kollektif tüketim” ve “refah dağıtımı” organizasyonlarının mekanları olarak sunmuşlardır. Ama 1980'lerle birlikte, ortaya çıkmıştır ki “kentsel elitler” kendilerine ait olan ve özellikle de geleneksel endüstrilerin zayıflamasından etkilenen yerel ekonomileri ile ilgili olarak derin endişeler taşımaktadır. Kentsel yönetim elitlerinin böylece dikkatlerini, yerel ekonomilerini yeniden-ayarlayacak ve yeniden-pozisyonlandırılacak proje ve stratejileri teşvik etmeye kaydırmaktadırlar.

Kentsel yönetim alanında 1990'lı yıllar, gerek “düzenleme şekli” ile ilgili değişiklikler gerekse Fordist “birikim şekilleri”nden post-Fordist birikim şekillerine geçişler ile ilgili örneklerin oldukça zengin olduğu yıllardır. Bununla birlikte başka bakış açıları da hangi kentsel sürecin piyasalar, hiyerarşiler veya ağlar tarafından yapılandırıldığına yönelmiştir. Sonuç olarak bu bakış açıları söz konusu okumaları “yeni bir küreselleşme”nin veya “yeni bir ağ toplumu”nun ortaya çıkışı olarak değerlendirmektedir.

Yerleşen yeni prosedürler ise, farklı yollardan farklı sahnelerde yönetim aktivitesinin çöküşü olarak da algılanabilir. Sistematik-geniş kapsamlı kent planlama, proje-odaklı pratiğe boyun eğmektedir. Bununla birlikte yoksulluk politikaları alanında da odak noktası, gayrimenkul ve refah gelirlerinin dağıtımından, yurttaşların güçlendirilmesi ve yenileme projelerine kaydırılmıştır.

Konunun ele alınışında “kurumsal”lık olgusunun altı çizilmekte-

dir. Yeni dönemde “sosyal eylem”, kurumlar aracılığıyla devin- gen hale gelmekte ve düzenlenmektedir.

Yurttaşların güçlendirilmesi, Fordist dönemin Keynesci refah devletinin sunduğu objektif başarı kriterlerinin ortadan kalk- ması ve insanların kendi kişisel kariyer sorumluluklarını ken- di sırtlarına almış olmasıyla doğrudan ilişkilidir. Bu durum ilk bakışta kurumsal yaklaşım ile çelişiyor gibi görünse de, yeni kurumsallığın “karmaşık” ruhu burada yatmaktadır.

Healey burada yeni kavramsallaştırmaların önemine vurgu yapmaktadır. “Kavramlar”, karmaşık zihinsel süreçleri tanımla- ması ve iş bitirici pratiklere referans vermeleri ile, halihazırda- ki rutin yönetim süreçlerinin hantal kalan düzenine üstünlük sağlamanın en önemli araçları haline gelmiştir. Yeni kavramlar “sınırların/engellerin üzerinden atlamak” ve “direnişleri yar- mak” zorundalığında doğmaktadır ve görünen odur ki bunu da becermektedirler.

“Yerel odaklı kolektif eylem” için yeni bir kavram ve yeni bir sahne yaratma arayışında olan inisiyatifler için bu durum, yerel yönetimlerde farklı departmanlar arasında, yöneticiler ve poli- tikacılar arasında, devlet ve her tür iktidar sahibi elit ve lobi grubu arasında, kendi dağıtımsal, yönetsel ve söylemsel güç ilişkileri anlamında derin bir “karmaşıklıkla” yol açmaktadır.

Bu noktada, yönetim süreçlerini sürdürmek ve yasalaştırmak, toplum genelindeki farklı sosyal gruplar tarafından elde tutu- lan yönetim pratiklerine ve ajandalara el koymak üzere, son derece yerel, soyut, plansız ve değişken olabilen bu alanda bir takım “kültürel varsayımlarda bulunmak” ve bu varsayımlar üzerinden hareket etmek anlamına gelmektedir. Bob Jessob (2002) neoliberalizmi, politik bir proje olarak, bir yandan kar- ma ekonomi ve Keynezyen refah devleti ile bağlantılı devlet müdahalesinin “normal” veya “rutin” biçimlerine geri dönü- şün yollarını diğer yandan da birikim rejimlerini ve bu rejimle- rin düzenleme şekillerini hedef alan “krizleri” idare etmenin, transfer etmenin veya ertelemenin “istisnai” yöntemlerini ara- yışı boyutuyla tanımlamaktadır.

Kentsel ve bölgesel yönetimler ve büyüyen koalisyonlar, de- ğişen bağlamda stratejik iş ortakları olarak anahtar bir rol oyna- yabilmektedir. Devletin başarısızlığı olasılığı ve arz-talep poli- tikalarındaki pay sahiplerinin kapsanması gerekliliği neoliberal inancın bir gereğidir ve bu inanç doğrultusunda yönetim, pi- yasa güçlerine ve ortaklık-temelli biçimlere devredilmektedir.

Bir “sivil toplumu yeniden organize etme” projesi olarak neo- liberalizm, tipik ortodoks liberalizmden daha geniş bir politik subjeler menziline ulaşmaktadır. Aynı zamanda da “toplumu”, ya da kendi kendine organize olan topluluklar çoğunluğunu, piyasa mekanizmasının yetersizliklerine karşı geliştirmeye me- illidir.

Bu anlamda şehirler de kendi kariyerlerinden kendileri sorum- lu bir pozisyona gelmiş durumdadırlar.

Bu durum şehirlerin veya şehir bölgelerinin neoliberal projede kazandığı öneme işaret etmektedir. Çünkü şehirler, sivil inisi- yatiflerin ve aynı zamanda neoliberalizmle bağlantılı ekonomik ve sosyal gerilimlerin biriktirildiği başlıca yerlerdir.

Liberalizm, kapitalist sosyal ilişkilerin içinde ortaya çıkan “do- ğaçlama felsefe” olarak yorumlanabileceği gibi, sosyal ilişkiler- deki bu gerilimler doğrultusunda ortaya çıkan “doğaçlama bir motor” olarak algılanabilir. Bu durum neoliberalizm için de geçerlidir. Neoliberal piyasa ekonomisini çeşitli “şirketçi” ve “devletçi” engellerden kurtarmak için yeni girişimler artık, “orta-vadeli hayatta kalabilirlik” ile “neoliberal piyasa toplu- mu” olgularını aynı potada eritmeye yönelmiş ve böylece yö- netimin, piyasa güçlerine ve ortaklık-temelli biçimlere geçmesi safhasına geçilmiştir. Küçük açık ekonomilerin üzerindeki küresel baskıların ayarlanmasında refah devletinin yeni rolü, giderek artan bir esnekliği ve invasyonu pekiştirmektedir.

Bu yeni rejimin, kendisini Keynezyen ulusal refah devletinin ideal-tipik biçimlerinden ayıran dört temel özelliği söz konu- sudur. Öncelikle, görece açık ekonomilerde, arz-yönlü politi- kalar aracılığıyla, uluslararası rekabetçiliği ve sosyo-teknolojik inovasyonu geliştirmenin yollarını arar. İkincisi, sosyal politika ekonomik politikaya tabidir, ve böylece işçi piyasası çok daha esnek bir hal almakta ve aşağı yöndeki baskı “sosyal ücret”in yerini almaktadır. Bu durumda da “yeniden dağıtımın ve sosyal uyumun aracı”, “üretimin maliyeti” olarak tanımlanmaktadır. Üçüncü olarak, ulusal ölçekte politika ve uygulama üretme edimi, yerel, bölgesel ve “süper-ulusal” seviyelerdeki edimlerle ciddi bir rekabete tabi tutulmakta ve böylece “sosyal ortaklık” yeni güç alanları kazanmaktadır. Dördüncü olarak ise, ortaklık, ağlar, istişare, müzakere ve diğer dönüşümlü öz-organizasyon biçimlerine giderek artan bir güven söz konusudur.

Projeci rejimin meşrulaştırma gramerine doğrudan gönderme yapan bu yeni biçimler, anarşik piyasa güçleri ve savaş sonrası “karma ekonomi”nin yukarıdan-planlama anlayışının veya bü- yük iş, büyük işgücü ve ulusal devletin prosedür ittifakına da- yalı eski üç sacayaklı şirketçi düzenlemelerin yerini almaktadır.

Diğer yandan ise, yukarıda özetlenen çerçevedeki “neolibe- ralizmi stabilize etme” arayışları son dönemde bütün dünyada büyük engellerle karşılaşmaktadır. Beklenmedik finansal ve endüstriyel krizlerin özellikle sosyalizm sonrası coğrafyaları “dünya piyasalarına eklemlene projeleri”ni olumsuz etkilemesi bir yana, Atlantik Fordizminin kalbinde beklenmedik yüksek “sosyal maliyetler”, söz verilen kalkınmanın aksine, ekonomik kutuplaşmaları ve sosyal dışlanmaları arttırmıştır.

Bu bağlamda, “neoliberalizmi sabitlemek” ile sosyal yaşamı

yeniden düzenlemek arasındaki kaçınılmaz ilişki doğrultusunda uluslararası bir mimari ve uluslararası gündelik haklar, neoliberalizmi stabilize etmek açısından anahtar bir bakış açısı olarak ortaya çıkmaktadır. Buna paralel olarak kentsel ölçek aynı derecede asaldır. Çünkü neoliberalizm sonuç olarak geri beslendiği ekonomik, politik ve sosyal patlamalarını gündelik hayat içinde gerçekleştirmekte ve kent yerel-küresel (glocal) bir mantıkla hareket eden neoliberal dengeyi etkileyen engellerin mekanı olarak, seyri kendine bağlı hale getirmektedir.

“Neoliberalizmi sabitlemek ve sosyal yaşamı yeniden düzenlemek arasındaki gerilim” kentsel devingenliğin de özünü teşkil etmektedir. Bu konuya makaledeki ana bakış açısından bakıldığında ise bu dengenin sağlanmasının önünde, “özgürce birikim” yapma ile “toplumsal yarar”ın, klasik gerilim kutuplarının güncel hali olarak “endişe”nin durduğu görülmektedir (Jessop, 2002).

Bununla birlikte şehir planlama zaten doğası gereği her daim bir gerilim içinde ola gelmiştir. Cris Webster’a göre modern şehir planlama tarihi doğaçlamalığı idare etme arayışında olan toplumun hikayesidir (2005). İngiltere planlama tarihini çıkan arızalar üzerinden okuduğu çalışmasında, yukarıdaki bakış açısına paralel olarak kent mekanında biriken sosyal gerilimlere gönderme yapmakta ve önümüzdeki dönemi özel ve kamusal toprak kullanımının planlamasındaki çözümsüz arızaların dönemi olarak tanımlamaktadır.

Otoritenin Esnemesi ve Esnekliğin Otoriteleşmesi Arasında İstanbul

Bu bölümde yukarıda özetlenen çerçevede, 1980’lerden bu yana Türkiye’deki düzenlemeleri veya diğer bir deyişle neoliberalizmi stabilize etme çabasının, İstanbul özelindeki kentsel karşılığı üzerinde durulacaktır.

Türkiye’de ekonomide liberalleşme deneyimi, 1980 askeri darbesini takip eden yıllara rastlamaktadır. Çağlar Keyder ve Ayşe Öncü (1994) darbe dönemi olmasına rağmen yaşanan tecrübenin, sanayileşme çabasına bağlanabilecek büyük devlet girişimlerinin erken dönem bir “bürokratik-otoriter askeri tip”i olmadığını belirtmektedirler. Onun yerine yeni rejim, IMF’nin, ekonominin giderek açıklamasını ve liberalleşmesi umarak bir yeniden yapılandırmayı öngördüğü ortodoks politikaları tereddütsüz uygulamıştır. Bu durum küresel kapitalizmin “birleştirici mantığında”, savaş sonrası entegrasyon politikaları tarafından biçimlendirilen dünya düzeninin çökmesi ile sınırlarına ulaşmış olan, yukarıda geniş olarak değerlendirdiğimiz ulusal kalkınma anlayışında temel bir kırılma anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda “yerel” ekonomilerin geliştirilmesi doğrultusunda 1983’ten (ANAP yönetiminden) başlayarak metropolitan yönetimler, daha önceki dönemde sahip olmadıkları bir takım araçlara (yerel vergiler gibi) ve bütçelere kavuşmuşlardır. İs-

tanbul örneğinde, planlama bürosundan su idaresine kadar daha önce Ankara’daki merkezi bakanlıklara bağlı olan pek çok aktör, doğrudan metropolitan başkanın kontrolüne geçmiştir. Böylece başkan artık “yatırım” aktiviteleri yapabilir hale gelmiştir.

Bu durum, metropolitan belediyenin meşruiyetinin, girişimcilik ortamını yaratacak yatırımları getirebilme kapasitesine bağlanması anlamına gelmektedir. Başkan artık geleneksel yönetim politikalarına bel bağlayamaz. Güçlü ekonomik grupların, profesyonellerin ve yükselen kentsel orta sınıfın sesine yanıt vermelidir (Keyder, Öncü, 1994).

Yeni dönemde “aktörlerin eğilimleri”nin belirleyici unsur haline geldiği üçüncü ruha son derece uygundur. Kritik olan nokta şudur ki, aşağıdaki tartışmada da görüleceği gibi, tatmin edilmesi mümkün olmayan bu eğilimler iki ucu keskin bir kılıç gibi bir yandan her türlü ortaklığı mümkün kılma diğer yandan da bu sayede oluşan ortaklıkların oluşturduğu güç pozisyonlarındaki “koalisyonların” bu olanakları tekeline tutma çabası ile, yönetim sistemini giderek parçalamıştır.

Tuna Kuyucu ve Özlem Ünsal (2010) dönemin belediye başkanı Bedrettin Dalan’ın (1984–1989) İstanbul’u bir “dünya kenti” yapma hedefine, yeni güçlerle donatılmış metropolitan belediye ile yürüdüğünü ve bu dönemde “popülist” bir politika ile yürütülen büyük altyapı yatırımlarının ve geliştirme projelerinin (özellikle Başbüyük ve Tarla başı örneklerinde olduğu gibi yasadışı yapılaşma alanı olma özelliğini de bünyesinde barındıran alanlarda) bu hedefe yönelik olarak ortaya çıktığının altını çizmektedirler.

Popülist politikalar zemininde ortaya çıkan yeni koalisyon ti-polojisi kaçınılmaz olarak bir otorite problematiğini de beraberinde getirmektedir. Konunun bu boyutu İstanbul’un ekonomisinin ve yönetiminin liberalleştirilmesi açısından milat teşkil ettiği söylenebilecek olan 1984 tarihli belediye kanunu ile doğrudan ilişkili görünmektedir. Bu yasa ile iki-vitesli bir sistem getirilmiş ve aynı fizik mekanda yer alan iki farklı otorite olarak büyük şehir belediyeleri ile ilçe belediyeleri ayrımının ortaya çıkmıştır (Lovering, Türkmen, 2011).

Ayer Bartu Candan ve Biray Kolluoğlu ise (2008) 2004 ve 2005 yıllarında yürürlüğe giren yeni belediye kanunlarını yorumlamakta ve yeni tanımlanan belediye başkanının, 1984’e göre çok daha güçlü olduğunu ifade etmektedir. Bu yeni güç beş ana maddede özetlenmektedir: Birincisi büyük şehir belediyelerinin kontrolündeki fiziksel alanın genişletilmesi; ikincisi ilçe belediyelerinin imar, kontrol ve koordinasyon alanlarındaki otoritelerinin güçlendirilmesi; üçüncüsü büyük şehir belediyelerinin özel şirketlerle ortaklıklarının kolaylaştırılması; dördüncüsü doğal afetlerle ilgili olarak belediyelerin yeni sorumluluklarının tanımlanması ve beşinci olarak da, belediye-

lere kentsel dönüşüm alanlarının ve projelerinin düzenleme, planlama ve uygulama yetkilerini tanıyarak, kentsel dönüşüm için ilk yasal sistemin ana hatlarının belirlenmesi.

Böylece derinleşen çelişki netlik kazanmaktadır. Bir yandan İstanbul yeni ortaklıklara açık bir şekilde likit hale getirilmek istenirken, diğer yandan yeni ortaklıklara şans tanımayacağı açık olan sabit otoriteler aynı düzenlemeler ile güçlendirilmektedir.

Günümüzde, özellikle de 2001'den bu yana, kentsel toprak ve konut piyasalarında "popülist" rejimden "neoliberal" rejime doğru radikal bir takım geçişlerin yaşandığını belirtmektedirler. Yeni neoliberal sistem metalaşması tamamlanmamış kentsel alanlardaki büyük "kentsel dönüşüm projeleri" yoluyla kurumsallaşmaktadır.

Kentsel dönüşüm projeleri, mevcut sakinlerin yaşam koşullarını geliştirmek yerine, çoğunlukla mekanın fiziksel ve demografik gelişimini hedeflemekte ve böylece süreç bir "mülkiyet transferi" ve "yerinden etme" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda alandaki mülkiyet yapısının, direnişin biçimini ve etkisini belirlemedeki rolünün büyüklüğüne işaret etmektedir.

Bu iki boyutta parçalanma açıkça kendini göstermektedir. Bir yandan kentsel toprak ve gayri menkuller yeni alıcılara sunulmak üzere devingen hale getirilirken diğer yandan bu devingenlik içinde kutuplaşan grupları da yaratmakta, hayatta kalma çatışmaları ve çıkar çatışmaları sadece birbirlerine karşı değil kendi içlerinde de farklı güç pozisyonları oluşturmaya başlamaktadır.

Örneğin, popülist rejimden neoliberal rejime geçiş aynı zamanda enformal piyasaya ve rantın yeniden dağıtımı ile ilgili popülist stratejilere toleransın ortadan kalkması anlamına geldiğinden, düne kadar farklı bir "şahsi tarih" ile gelmiş olan pek çok toplumsal koalisyon, doğal olarak bu tarihin bağlamından kopmuştur ve farklı pozisyonlar almaya zorlanmaktadır.

Kuyucu ve Ünsal popülist rejimi sona erdiren bir olgu olarak "yeni güçlü aktörlerinin yükselişi"ne işaret etmektedirler. Büyük geliştiriciler veya çeşitli gayrimenkul yatırımcıları artık değişim haklarının, kullanım haklarına ve özel mülkiyet haklarına egemen olduğu, tümüyle metalaşmış bir piyasaya dönüşüm ile ilgilanmektedirler.

Bu noktada bir dizi yasal değişikliğe göz atmak faydalı olacaktır. 2004 yılında gerçekleştirilen değişiklik ile (5237 sayılı kanun) gecekondulu inşaatı ilk defa olarak 5 yıl süre ile hapis cezası gerektiren bir suç olarak tanımlandığını belirten Kuyucu ve Ünsal, bu durumun hükümetin "sıfır tolerans" politikasını ve dolayısıyla popülizmden neoliberalizme geçişi açıkça sergiledi-

ğini dile getirmektedirler. Böylece, şimdiye kadar ender rastlanan toplu gecekondulu yıkımlarının 2004 ve 2008 yılları arasında patlama gösterdiğini söylemektedirler.

Ardından 2005 yılında gerçekleştirilen yasal değişiklik ile (5393 sayılı kanun) belediyelere "dönüşüm projesi" yetkisi verilmiştir. Bu projeler, TOKİ ile ortaklık haline yürütülecek ve mevcut yapı stokları yıkılıp yeniden yapılarak yeni mülk sahiplerine teslim edilecektir. Yasal statüleri nedeni ile gecekondulu bölgeleri, bu dönüşüm için idealdir.

İkili, reformun üçüncü dönemini "tarihi ve doğal koruma alanları"ndaki düzenlemeler olarak tanımlamakta ve bu alanların kapitalist piyasalara yeni ve özel "koruma yasaları" ile sağlandığına değinmektedirler. Örneğin 2005 yılında çıkan 5366 sayılı yasa ile yerel yönetimlere, TOKİ ve özel yatırımcılar ile "ortaklık kurarak" gerçekleştirebilecekleri "yenileme projeleri" için yetki verilmektedir. "Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması" şeklinde bir isme sahip olan yasa, özgün dokusu ve yapıları yıpranan ve kaybolmaya başlayan sit alanlarında restorasyon uygulamaları yoluyla her türlü kullanımı olanaklı hale getirmiş ve Tarlabası, Sulukule ve diğer pek çok tartışmalı alanda projelerin hayata geçmesini sağlayan yasal zemini temin etmiştir.

2007 yılında gerçekleştirilen yasal değişiklik ile (5582) konut finansmanı sektörü yeniden yapılandırılmakta, "mortgage sistemi" ile konut sektörü tırmandırılmaktadır. Kuyucu ve Ünsal, bu gelişmenin, neoliberalistleşme açısından her ne kadar büyük bir adım olsa da, düşük gelirli vatandaşların bu sisteme dahil olma şanslarının bulunmadığını vurgulamaktadırlar (Kuyucu, Ünsal, 2010).

Bunlara ek olarak 6306 sayılı yasanın da deprem ve diğer afetlere karşı mevcut konut stoğunu yenilemek söylemi ile kentlerde yarattığı dinamik arasındaki çelişkiye vurgu yapmak gerekmektedir. Zira deprem riski bakımından öncelikli alanlardan dah ziyade yeniden inşa ve emsal artışları ile değer artışı yaşama kapasitesi yüksek alanlarda karşılığını bulan bulan bu yasanın da diğer dördü gibi, odağında toprağın tamamen metalaşmış ve devingen hale getirilmesi olduğu açıktır. Bir fırsat doğduğunda, likit sermayenin her an konaklamasını sağlayabilecek bir projenin hayata geçebilmesinin önünde hiç bir engel olmamalıdır. Fakat bu durum kaçınılmaz olarak kendi açmazlarını da yaratmaktadır. John Lovering ve Hade Türkmen (2011) İstanbul'un radikal ve dramatik bir yeniden inşa içinde olduğunu ve otoritelerin, şehri "neoliberal modernleştirilme"nin arayışı içinde olduğunu belirtmekte ve "piyasaya uyumlu rasyonalite"nin ve özel mülkiyetin merkezde olduğu bu dönemde, mevcut planların devasa yeniden inşa bölgeleri tasavvur ettiğini, böylece şehrin işleyen bir toprak ve mülkiyet piyasasına kavuşturulmaya çalışıldığını dile getirmektedir. Bu

durum İstanbul'da bir "sosyal temizlik" baskısı yaratmaktadır ve bu da ancak "otoriter bir neoliberalizm" ile mümkündür.

"Otoriter neoliberalizm" olarak kavramsallaştırılan olgu, küresel söylemleri bünyesinde barındırmaktadır ve politika modelleri, yukarıda pek çok kez altı çizildiği gibi, kenti sosyo-kültürel olarak da yeniden inşa edecek şekilde, yerel gelenekler ve kurumları da bünyesine katmış durumdadır.

Yeni gelişme stratejisi, yerel ve yabancı yatırımcılar için cazip yeni yatırım olanakları yaratmaya dayanmakta, bu anlamda ülke stratejisinin kaçınılmaz olarak kentlere ve özellikle de İstanbul'a odaklanmaktadır.

Bu noktada, kentsel ekonominin ve kültürün liberalleşmesi küresel olarak tanındık olmakla birlikte, liberalleştirmeye otoriterliğin eşlik ettiği kurumsal ve ideolojik sistem eşsiz biçimde Türkiye'ye özeldir ki bu nokta yukarıda değindiğimiz çelişkiye işaret etmektedir.

"Hesaplanamaz devlet kurumlarının merkeziliği, baskının küstahca kullanımı, toplumsal medyanın "övgücü" geliştirmeciler için kullanımı, küresel yatırımcıları çekmek için yıldız mimarlar tarafından hazırlanmış egzotik önerilerin kutlanması ve direniş gösteren grupları yollamak adına bir çeşit modernleştirici kültürel politika versiyonu yoluna gidilmesi" gibi maddeler halinde sıralanan bu özellikler ile kent elit gruplar için sevimli bir hale getirilmek istenmektedir.

Fakat ortada duran soru şudur, sürekli yeni ortaklık olanaklarının önünün açılmasını talep eden ve aktörlerin öz gelişimlerini bu anlamda ölçü kabul eden proje rejiminde, otoriter bir model nasıl başarılı olabilir?

Nitekim, tüm bu uygulamalara rağmen, yatırım ile elde edilen sonuç arasında büyük bir boşluk söz konusudur. Bu yaklaşım her ne kadar kentsel gelişim için kutuplaşmayı, zorlamayı ve TOKİ tipindeki bir kurumsallaşmayı dayatsa da, sonuç adına bir garanti sunamamaktadır (Lovering, Türkmen, 2011).

Konunun yeni dönemde yükselen küresel "rekabetçilik" ve yeni "bölgesel yapılar" boyutları ile ilişkisi bağlamında da ilginçtir. Ayda Eraydın'a göre (2011) bir süreç olarak kapitalist bölgesel gelişim, küresel bir ölçekte hızlanmış ve şiddetlenmiş ve "kent bölgeleri" ayrıcalıklı bir ölçek olarak ortaya çıkmıştır. Küresel kentlerin ve kent bölgelerinin rölü ise "küreselleşmeye adaptasyon" olarak tanımlanagelmış ve bu alanlar, uluslararası ve ulusal kentsel hiyerarşilerin yeniden düzenlenmesi ve ölçeklendirilmesinin sonucunda ortaya çıkan birer sonuç olarak algılanmışlardır.

1990'lardan bu yana, küreselleşmenin erken dönemlerindeki hataların tekrarlandığı yeni bir neoliberal ajanda, kent bölge-

lerinin yeni ilişkilerini ve yeni dinamiklerini tanımlamaktadır. Bu hataların başında kamu yönetiminin merkez dışılaştırılması gelmektedir ve bu konudaki anahtar olgu "hükümetin önceliği" olmuştur.

Yeni yasalar bu bağlamda yerel ve taşralı otoritelere başlıca tüketim gücünün devredilmesi için yeni mekanizmaları geliştirmekte ve bu otoritelerin "il özel idaresi", "büyük şehir belediyesi" ve diğer "belediyeler" olarak rolleri yeniden belirlenmektedir. İstanbul'da da yeni yasalar, farklı seviyelerdeki yönetimlere yeni haklar ve sorumluluklar tanımlamıştır.

Bununla birlikte Eraydın, yasal değişiklikleri her seviyedeki yönetimin görevleri konusunda bir "otorite çakışması" olarak yorumlamaktadır (örneğin il özel idaresi, büyük şehir belediyesi ve ilçe belediyeleri arasında). Son dönemde adapte edilen bölge kalkınma ajansları da giderek artan bir kargaşaya neden olmaktadır.

Her ne kadar bu yeni düzenlemeler ulus devletin gerilemesi ni hedefliyor olsa da, yeni yönetsel kurgu göstermektedir ki İstanbul'daki merkezi yönetimin ilgisi büyük projelerde ve karar sistemleriyle ilgili toprak ve mülkiyet geliştirme ve planlama pratiklerindedir. Bu durum 1980'lerdeki ve 1990'lardaki eski literatürle örtüşmektedir.

Merkezi yönetim, artan toprak değerlerinden, ya halihazırdaki uygun topraklarda ya da daha önce mülkiyet hakları vermiş olduğu topraklarda, yeni projeler üretmek pay almak istemektedir. Bunun pek çok örneği mevcuttur (Haydarpaşa, Galata vb.). Bu örneklerde planlama hakları çeşitli otoriteler arasında transfer edilmiş ve projeler metropolitan veya ilçe belediyelerinin onayı önemsenmeden yürütülmüştür.

Eraydın bu noktada küresel adaptasyon ve küresel rekabetçilik bağlamında kentsellik üzerine geliştirilen mevcut teorik tartışmanın yetersizliğine vurgu yapmaktadır. Bu yetersizliği aşmak için ise özellikle yeni koalisyonlara odaklanılması gerekliliğinin altını çizmektedir. (Eraydın, 2011)

Diğer yandan, kentsel yönetimin düzenlenmesi konusundaki prensipler, özellikle de idari sistemin yeniden yapılandırılmasına yönelik girişimler ile ilgili olanlar net değildir. Mevcut sistemin devredilmesinin amacının daha önce "idari sistemin daha etkin hale getirilmesi" olarak tanımlandığını belirten Eraydın, bu durumun, kurumsal kurguyu komple değiştirmeye istekli olmadığını ve ekonomik büyümeden elde edilen çıkarların yeniden dağıtımı ile ilgili özel bir dikkat gösterilmediğini dile getirmektedir.

Planlama hakları ve planlama araçları alanındaki yeni düzenlemeler ile yeni konut temini ve halihazırda yapılaşmış yoksul konut alanlarının dönüşümü ile doğrudan ilişkilidir. Bu noktada rekabetçilik ile yeni sosyal eşitsizlikler arasında, Diken'in

devingensizlik vurgusuna paralel biçimde, hareket odaklı bu rekabete ve değişime ayak uydurma kapasitesinden yoksun olanlara veya bu kapasitelerini sürdürmeyenlere varolma şansı tanımayan bir ilişki söz konusudur (Eraydın, 2008).

Sonuç: Bazı Özgün Paradokslar

Bir sonraki proje endişesi olarak kavramsallaştırılan tartışmamızın sonucunda ortaya çıkan sosyo-politik çerçeveden bakıldığında Türkiye ve İstanbul, Bauman'ın ve Boltanski ile Chiapello'nun teorilerine paralel olarak, gerek ekonomik ve sosyal gerekse fiziksel devingenlik kapasitesini arttıran aktörlerin kentsel alandaki hakimiyeti eline geçirdiği, devingenliği zayıf olan aktörlerin ise oyunun dışına itildiği bir örnek oyun alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle yasal düzenleme araçları üzerinden yapılan okuma ile, yeni (potansiyel) elit ve kadrolarının kent mekanını neoliberalizm ile tam bir entegrasyon içine sokma gayreti/endişesi içinde oldukları görülmektedir. Bununla birlikte bu entegrasyon süreci, neoliberalizmin değişkenliğine paralel olarak, kendi içinde çelişen bir takım sonuçları doğurmaktan da kurtulamamaktadır. Bu çelişkilerin odağında ise, özellikle üçüncü bölümde ortaya konan başlıca olgu olarak, bir yandan esnekliğin ve devingenliğin önünü açma zorunluluğu, diğer yandan da otoriteleşmeyi sürdürme isteği arasında sıkışan yeni hakim kesimlerin endişesi olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda sonuç bölümünde, yukarıdaki tartışmada ortaya çıkan iki konunun üzerinde durulacaktır.

Birincisi görünen odur ki yeni kentsel devingenlik, zamana ve mekana özel koşullara bağlı ve kendi hikayesini yeniden anlamlandırmakta ve dolayısıyla kimlik değiştirmekte olan sayısız aktörün, neredeyse sonsuz olasılıktan birisi olarak, bir kereye mahsus bir ortaklıkla gerçekleştirdiği projelerin analizi üzerinden araştırılmak durumundadır. Bu bağlamda makalede “bir sonraki proje endişesi” tartışmasının, birtakım iz sürme aparatları üretmek adına önemli bir potansiyele sahip olduğunun ortaya konduğu düşünülmektedir.

İkinci konu ise bir dizi paradoksla ilgilidir. Bauman yeni dönemde göçebeliliğin kazandığını ilan ederken, “kamusal” alanın ve kentselliğin kaderinin, bireysel özgürleşmenin insafına bağlı hale geldiğini dile getirmektedir. Ona göre ulus devletin modern toplum ütopyasının, yerini anlık arzulara bırakması, yine paradoksal bir biçimde tercihin yerini kadere bırakması anlamına gelmektedir. (Bauman, 2006, s.30–51).

Türkiye’de ve İstanbul’da ise öyle görünmektedir ki Bauman’ın çizdiği tabloyu, bir sonraki proje endişesi bağlamında analiz etmek, “kaderi” analiz etmeyi sağlayacak oldukça açıklayıcı bir takım yeni olgulara ulaşılmasını sağlayacaktır.

Bununla birlikte, bu genel teorik çerçeveye ek olarak Türkiye’ye “özgün” bir diğer paradokstan söz etmek mümkündür.

Yukarıda değinildiği üzere, bir yandan doğaçlama biçimde oluşacak yeni koalisyonların/kadroların önünü açmak diğer yandan da “eski devlet müteahhitleri yeni gayrimenkul geliştiricileri” (Gülhan, 2011) olarak otoriteleştirmek/tekelleştirmek (Görgülü, 2013) aynı anda nasıl mümkün olacaktır? Bu konuyla ilgili önemli bir diğer soru da şudur ki, endişenin yarattığı yeni fizik ve sosyal mekanların özellikleri ve toplumsal etkileri neler olacaktır?

Soruyu daha da somutlaştırmak adına şantiyelere geri dönersek; yeni iktidar süreçlerinin birbiri arkasına eklenen projeler şeklinde biçimlenen yapısı, içinde yaşadığımız kentsel mekânla ilgili büyük bir başka paradoksu daha ortaya koymaktadır. Her yeni projenin kadrolarının oluşmasındaki belirsizlikle kimse-nin kadro garantisi alamadığı bir ortamda, aktörlerin hemen veya çok daha öncesinden, bir başka projeyi gerçekleştirme potansiyeli taşıyan bir başka kabilesel topluluğa/ağa nasıl girecekleri endişesiyle piyasayı taramaya başlamasıyla, kaçınılmaz olarak bir projenin onaylanma ve hayata geçme anı o projenin önemini de tamamen kaybettiği ana tekabül etmektedir. Bu an, yaratıcı yıkımdan ziyade bir “yıkıcı düzen”e ait görünmektedir ve çözülme dışında bir süreç mümkün görünmemektedir (Bauman, 1999). Eğer durum buysa kentler ve İstanbul da kaçınılmaz olarak, hayata geçirilme süreci ve niteliği tamamen önemsizleşen projeler ile durmadan yeniden biçimlenen ve giderek çözülen mekânlara dönüşmeye mahkum görünmektedirler.

Şantiyeler artık güzel veya çirkin değildir, görünmezdir.

KAYNAKLAR

- Bauman, Z. (2006). *Liquid Modernity*. Malden: Politiy Press.
- Bauman, Z. (1999). Urban space wars: On destructive order and creative chaos. *Citizenship Studies*, 3:2, 173–185. doi: 10.1080/13621029908420708.
- Boltanski, L., Chiapello, E. (2007). *The new spirit of capitalism*. London - New York: Verso Books.
- Bourdieu, P. (1996). *Distinction: A social critique of judgement of taste*. Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.
- Bourdieu, P., Wacquant, L.J.D. (2007). *An invitation to reflexive sociology*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Brenner, M., Theodore, N. (2005). Neoliberalism and the urban condition. *City*, 9:1, 101–107. doi: 10.1080/13604810500092106.
- Candan, A. B., Kolluoglu, B. (2008): Emerging spaces of neo-liberalism: A gated town and a public housing project in istanbul. *New Perspectives on Turkey*, 39, 5–46.
- Campbell, T. (2013). The temporal horizon of “the choice”: Anxieties and banalities in “time, modern and liquid modern. *Thesis Eleven*, 118:1, 19–32. doi: 10.1177/0725513613500269.
- Castells, M. (1977). *The urban question: A marxist approach*. London: Edward Arnold Publishers.
- Diken, B. (2010). Fire as a methaphor of (im)mobility. *Mobilities*, 6:1, 96–102. doi: 10.1080/17450101.2011.532657.
- Eraydin, A. (2008). The impact of globalisation on different social groups: Competitiveness, social cohesion and spatial segregation in İstanbul. *Urban Studies Journal Limited*. doi: 10.1177/0042098008091496.
- Eraydin, A. (2011). *Changing İstanbul city region dynamics: Re-regulations to challenge the consequences of uneven development and inequality*. Taylor&Francis. doi: 10.1080/09654313.2011.561038.
- Gottdiener, M. (1997). *The social production of urban space*. Austin: University of Texas Press.
- Gülhan, S. T. (2011). Devlet müteahhitlerinden gayrimenkul girişimcilerine, Türkiye’de kentsel rant ve bir meta olarak konut üreticiliği: Konuta hücum. *Birikim*, 270, 27–33.
- Görgülü, Z. (2013). Kent üzerinde sınırsız egemenlik ya da dikensiz gül bahçesi. *Batı Akdeniz Mimarlık*, 54, 10–11.
- Grenfell, M. (2008). *Pierre Bourdeiu Key Concepts*. Stocksfield: Acumen Publishing Limited.
- Harvey, D. (1985). *The Urbanization of Capital*. Oxford: Basil Blackwell.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Healey, P. (2006). Transforming governance: challenges of institutional adaptation and a new politics of space. *European Planning Studies*, 14:3, 299–320.
- Jessop, B. (2002). Liberalism, neoliberalism, and urban governance: A state-theoretical perspective. *Antipode*, 43:3, 452–472. doi: 10.1111/1467-8330.00250.
- Keyder, Ç., Öncü, A. (1994). Globalization of a third-world metropolis: İstanbul in the 1980’s. *Research Foundation of SUNY*, 17:3, 383–421.
- Kuyucu, T., Ünsal, Ö. (2010). ‘Urban Transformation’ as state-led property transfer: An analysis of two cases of urban renewal in İstanbul. *Urban Studies*, 47:1479. doi: 10.1177/0042098009353629.
- Lefebvre, H. (2003). *The urban revolution*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lovering, J., Türkmen, H. (2011). Bulldozer neo-liberalism in İstanbul: The state-led construction of property markets, and the displacement of the urban poor. *Planning Studies*, 16:1, 73–96. doi: 10.1080/13563475.2011.552477.
- Polanyi, K. (2001). *The Great Transformation*. USA: Beacon Press Books.
- Roberts, P., Sykes, H. (Ed.) (2005) *Urban regeneration: A handbook*. London: SAGE.
- Sassen, S. (1992). *The Global City*. Princeton: Princeton University Press.
- Sennett, R. (2010). *Kamusal insanın çöküşü*. İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Smith, N. (2002). New globalism, new urbanism: Gentrification as global urban strategy. *Antipode*, 34:3, 427–450. doi: 10.1111/1467-8330.00249.
- Taylor, P. J. (1999). So-called “world cities”: The evidential structure within a literature. *Environment and Planning*, 31:11, 1901–1904. doi: 10.1068/a311901.
- Urry, J. (2000). *Sociology beyond societies: Mobilities for the twenty-first century*. London-New York: Routledge.
- Webster, C. (2005). The new institutional economics and the evolution of modern urban planning: Insights, issues and lessons. *The Town Planning Review*, 76:4, 455–484.

İnternet Kaynakları

- Hayırlı alametler. (22 Kasım, 1951). <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>
- İstanbul “mega şantiye”ye döndü. (29 Mayıs, 2013). <http://milliyet.com.tr>
- Erbil, Ö. (24 Haziran, 2012). İstanbul bir “mega şantiye”ye döndü. <http://radikal.com.tr>
- Türkiye son 30 yıl içinde baştan başa büyük bir şantiyeye dönüştü. (1983, 12 Kasım). <http://www.cumhuriyetarsivi.com>

